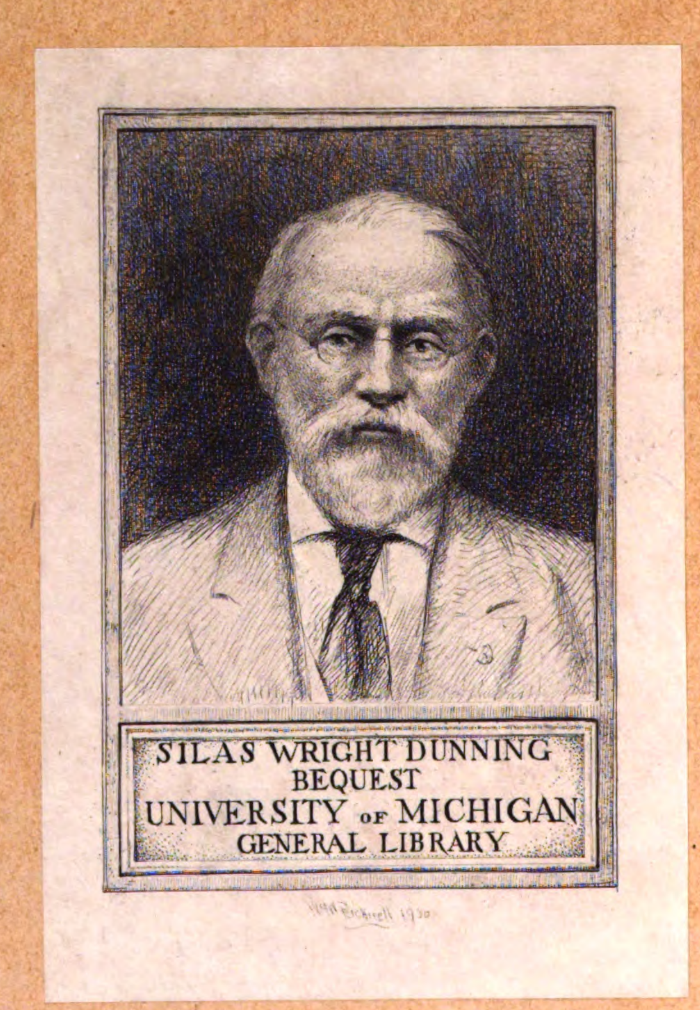
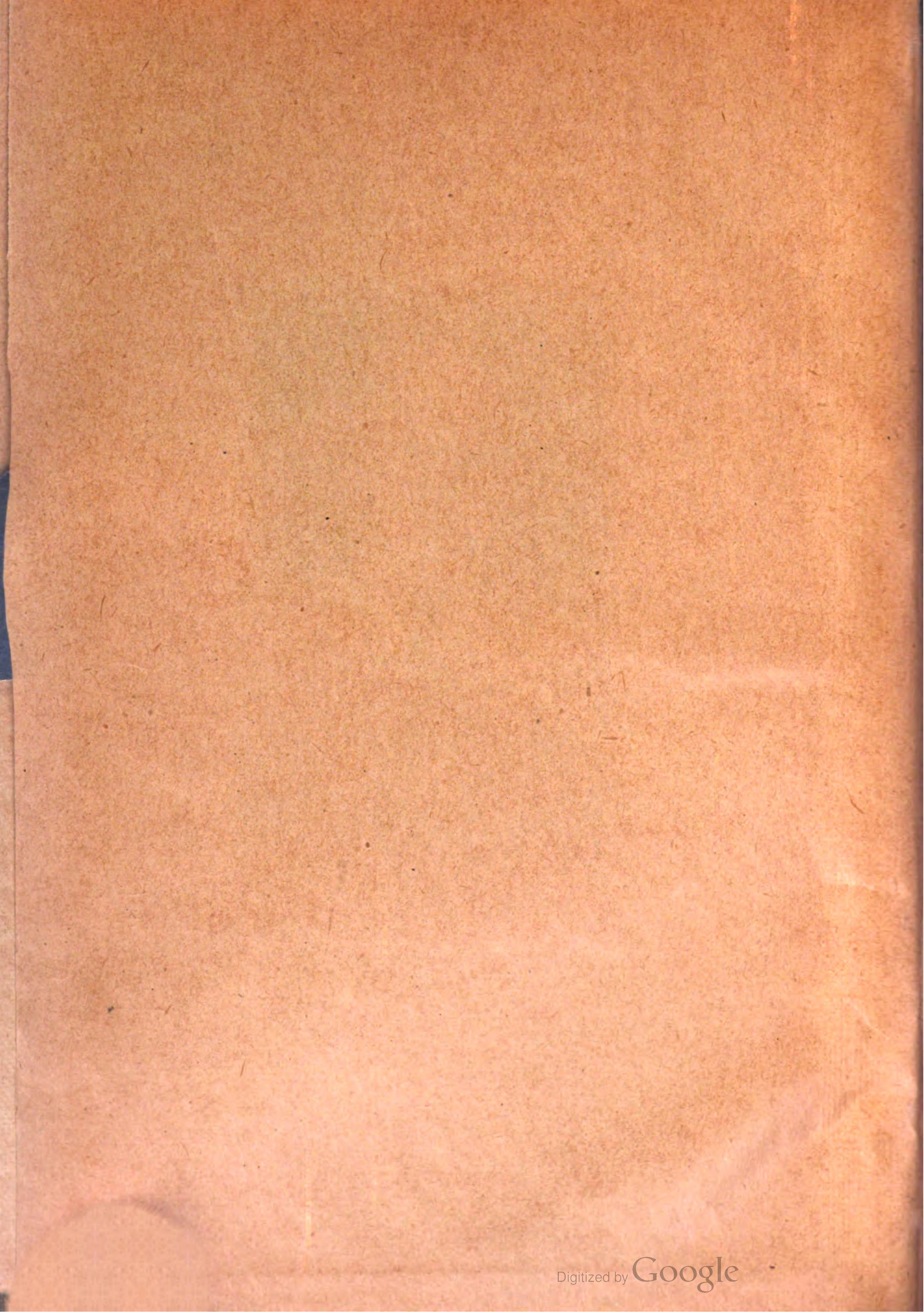

PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE DANS LE LIMBOURG

à MAESTRICHT.

TOME LV.

NOUVELLE SÉRIE
TOME XXXV.

Vis unita major.

1919.

IMP. CL. GOFFIN, MAESTRICHT.
1919.

PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE DANS LE LIMBOURG

à MAESTRICHT.

TOME LVII.

TROISIÈME SÉRIE.

TOME II.

Vis unita major

1921.

IMP. CL. GOFFIN, MAESTRICHT.
M. HUYDTS, succ.
1921.

PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE DANS LE LIMBOURG

à MAESTRICHT.

TOME LVII.

TROISIÈME SÉRIE.

TOME II.

Vis unita major

1921.

IMP. CL. GOFFIN, MAESTRICHT.
M. HUYDTS, succ.
1922.

NAAMLIJST DER LEDEN

1921.

BESTUUR.

S. H. J. Schaepkens van Riempst, Voorzitter.
Dr. P. M. H. Doppler, Secretaris.
Dr. W. Goossens, Conservator.
Louis baron de Crassier, Penningmeester.
V. Schols, Bibliothecaris.
P. Albers, S. J.
Dr. P. J. M. van Gils.
H. Pijls.
W. Sprenger.

EERELID.

A. van den Peereboom, IJperen.

CORRESPONDEEREND LID.

J. Chansard, Nancy.

LEDEN.

Adam, J., Meerssen.
Aelst-Arnoldts, G. van, Sittard.
Aken, Mej. M. van, Caberg.
Albers S. J., P., Maastricht.
Ansembourg, graaf A. de Marchant et d', Amstenrade.
Ansembourg, graaf Rud. de Marchant et d', Neuburg bij Gulpen.

Anrooy, Dr. J. F. F. van, Maastricht.
Arnoldts. M. J. H.., Nieuwstad.
Batta. Mr. Em., Indramojoe (Ned. Indië).
Beesmans, K., Maastricht.
Behr, barones Ulrique, Maastricht.
Beckers, Dr. H. J., Beek.
Beneden. Leop. van, Maastricht.
Berger. Dr. J., Terwinselen.
Beusmans. Jos.. Sittard.
Bibliotheek van het Groot-Seminarie, Roermond.
Bibliotheek van het Klein-Seminarie, Rolduc.
Bibliotheek der Universiteit, Amsterdam.
Bibliotheek der Universiteit. Luik.
Bibliotheek der gemeente. Hasselt.
Bibliotheek der gemeente. Maastricht.
Bieberstein Rogalla Zawadsky, Mr. C. baron de, Sittard.
Bloemen. H., Merselo.
Bloemen. J., Venlo.
Blonden. J. L., Maastricht.
Boosten, Alph., Maastricht.
Bours. Math., Amsterdam.
Briels. fr. Matth., Heerlen.
Brounts, P., Sittard.
Brune. M. F. J., Maastricht.
Canisius, J., Schinnen.
Carmelieten. Geleen.
Claessens. Mgr. J. D. L., Sittard.
Coenegracht. L. D. L. M., Maastricht.
Corten. Alb.. Maastricht.
Crassier, L., baron de, Limmel.
Crassier. baron W. de, Luik.
Cremers, Jos., Maastricht.
Damen, F. A. L. L., Geleen.
Daniëls, M., Nijmegen.
De Jong, H., Maastricht.
Delhougne, Edm., Sittard.
Delhougne. G., Sittard.
Diepen. J., Valkenburg.

Diepen, K., Valkenburg.
Doppler, Dr. P. M. H., Maastricht.
Dohmen, Th., Holtum-Born.
Dorren, Th., Valkenburg.
Dresen, H., Schaesberg.
Driessen, P., Gronsveld.
Driessen, R., Heel.
Dulau & C° Ltd., Londen.
Dumoulin, Mr. Eug., Maastricht.
Dyserinck, H., Maastricht.
Ebeling, H. J. M., 's-Hertogenbosch.
Endepols, M., Maastricht.
Escaille, H. de l', Hamont.
Eussen, O. F. M. C., Ferd., Urmond.
Evers, W. H., Roermond.
Everts, P., Rolduc.
Fierens, Mr. L., Antwerpen.
Flament, A. J. A., 's-Gravenhage.
Franssen, C., Roermond.
Funke, H. C., Maastricht.
Geloes, graaf R. de, Eijsden.
Geradts, J., Posterholt.
Gilissen, N., Luik.
Gils, Dr. P. J. M., Roermond.
Goffin, Mej. M., Amstenrade.
Goossens, Dr. W., Maastricht.
Graafland, Jhr. J., Maastricht.
Grabal, Chs., Maastricht.
Grinten, Th. van der, Venlo.
Grossier, L., Maastricht.
Gusgens, J., Maastricht.
Haeff, H. van, Tienray.
Haersolte van den Doorn, C. W. A baron van, Arnhem.
Haex, Mr. A., Heerlen.
Haex, Mr. L., Maastricht.
Haffmans, O. M. L., Helden.
Hagdorn, A. J. H., Maastricht.
Hanssen, M. H. J. B., Rimburg.

Hendricks, M., Heerlen.
Hennekens, Jos., Stockheim.
Heyden, Mr. E. J. J. van der, Rotterdam.
Hilgers, J. F. Eijsden.
Hobus, H. H. B., Buggenum.
Hoeberechts, Dr. Eug., Maastricht.
Hoefer, F. A., Hattem.
Hoens, J. S., Oirsbeek.
Hövell tot Westerflier, Mr. E. O. J. M. baron van, Maastricht.
Holvoet, Jhr. Adr., Maastricht.
Hustinx, Alph., Maastricht.
Hustinx, Dr Ed., Heerlen.
Jacobs, J., Heer.
Janssen, Hub., Venray.
Janssen, M. J. J., Meerloo.
Janssen, P., Beek.
Janssen, W. J., Heerlen.
Jaspar, W. A. M., Echt.
Jaspar, Mr. E. J. H., Maastricht.
Jaspers, Th., Klimmen.
Jezuieten, Maastricht.
Jonkergouw, L., Sittard.
Kayser, J., Venlo.
Kengen, Aug. C., Caberg.
Keuller, L. A. J., Maastricht.
Klincksieck, C., Parijs.
Klijnen, J. B. H., Maastricht.
Klijnen, M. P. Jos. H., Rotterdam.
Knuttel, Dr. D., Maastricht.
Kooy, J. J. van der, Maastricht.
Krekelberg, G., Roermond.
Kremer, K., Waubach.
Lagasse de Locht, Ed., Reckheim.
Lamberts Hurrelbrinck, Mr. P., Maastricht.
Lemmens, Wed. J., Beek.
Leufkens, F. H., Heerlen.
Leufkens, Mr. F. J., Heerlen.
Ligtenberg, P. C., Maastricht.

Loë, baron L. de, Mheer.
Loomans, P., Maastricht.
L'Ortye, M. W. H., Echt.
Maesen de Sombreff, Jhr. Mr. L. H. L. J. van der, Hulsberg.
Mannens, Mgr. Dr. P., Roermond.
Marres, Cl., Maastricht.
Marres, V., Maastricht.
Merckelbach, J. M. M. H., Maastricht.
Meijs, Ph. A. A., Geleen.
Mialaret, J. H. A., Maastricht.
Michiels van Kessenich, Jhr. A., Nuth.
Mostart, L., Sittard.
Mücker, C., Heerlen.
Muller, Mej. S., Maastricht.
Naveau de Marteau, L., Bommershoven.
Nuyts, Jos., Maastricht.
Nypels, Ed., Maastricht.
Nypels, J., Maastricht.
Nijst, L. J. H., Vaesrade-Nuth.
Odekerken, Hub., Gulpen.
Oliviers, Chr., Gronsveld.
Op de Coul, Ch., Swolgen-Tienray.
Oppen, H. van, Maastricht.
Oppen, Mr. Jos. van, Maastricht.
Paulussen, Mr. H., Maastricht.
Peperkamp, Mr. W. C. J. A., Geusselt, Ambij.
Peters, G. J. H., 's-Gravenhage.
Peters, P. J. M., Heerlen.
Philippens, J., Caberg.
Pubben, M., Nederweert.
Pijls, H., Schinnen.
Pijls, N., Wijnandsrade.
Pijls, V., Schinnen.
Postmes, Jos. A., Maastricht.
Ramakers, H., Geleen.
Receveur, K., Maastricht.
Redactie v. d. „Volksmissionaris", Roermond.
Regout, G., Vaeshartelt (Meerssen).

Regout, Jules, Maastricht.
Resink, J., Maastricht.
Ritzen, Jos., Heerlen.
Roebroeck, Dr. M. H. H., Maastricht.
Rossum, Mr. Th. Corn., Heerlen.
Russel, Mr. H., Geleen.
Russel, Ed., Maastricht.
Rutten, Dr. F., Geulle.
Ruys de Beerenbrouck, Jhr. Mr. G. L. M. H., Maastricht.
Ruys de Beerenbrouck, Jhr. Mr. Ch. J. M., 's-Gravenhage.
Salden, H. Chr., Noorbeek.
Sandthövel, W. J., Maastricht.
Sassen, Dom., Maastricht.
Savelberg, Mr. H. M. A., 's-Gravenhage.
Schaepkens van Riempst, S. H. J., Maastricht.
Schaepkens van Riempst, H. S. M. J., Maastricht.
Schaepkens van Riempst, J., Maastricht.
Schaepkens van Riempst, Dr. L., Maastricht.
Schaepkens van Riempst, P., Buenos-Ayres.
Schatten, J., Schaesberg.
Schmedding, Dr. A., Maastricht.
Schoenmaeckers, R., Gent.
Schoenmakers, Dr. A., Sittard.
Schols, Dr. P., Maastricht.
Schols, V., Maastricht.
Schoth, J. G. H., Maastricht.
Schram, J., Lierop.
Schrijnemaeckers, H. J. P., Amstenrade.
Schrijnen, Mgr. L. J. A. H., Roermond.
Secretarie der gemeente Maastricht, Maastricht.
Selys-Longchamps, barones R., Borgharen.
Seydlitz, H., Maastricht.
Simenon, G., Luik.
Smeets, J., Maastricht.
Speet, L. A. J. C., Amsterdam.
Spierts, Hub., Terwinselen.
Sprenger, W., Maastricht
Sprockel, C., Kerkrade.

Stols Jr., Alex., Maastricht.
Stuers, Jonkvrouw Alice de, 's-Gravenhage.
Timmers, J., Théoph. M., Sittard.
Trappisten, Lilbosch (Pey).
Valk, H. W., 's-Bosch.
Veen, Dr. J. S. van, Arnhem.
Vencken, C. J. H., Obbicht-Papenhoven.
Venne, A. J. H. M. van de, Rolduc.
Venne, J. van de, Houthem.
Verhaegen, J., St. Agatha bij Cuyck.
Verheggen, P. Th., Buggenum.
Verschure-Jurgens, Mevr. L. A., Rotterdam.
Versmeeten, Dr. P., Maastricht.
Verzijl, Jan, Venlo.
Vogels, J. H., Maastricht.
Voort, J. van de, Heerlen.
Vreuls, L., Roermond.
Volmer, P., Leijenbroeck.
Welters, Ad., Maastricht.
Welters, F., Weert.
Welters, Fr., Voerendaal.
Wessem, J. L. M. H. van, Sittard.
Widdershoven, Dr. Aug., Heerlen.
Willemse, Dr. A., Kerkrade.
Wintershoven, Edm. van, Emael.
Wit, Mr. J. J. de, Maastricht.
Wouters, H. J. H., Weert.
Wouters, J. A. H., Maastricht.
Wylich, W. van, Venlo.

LEDENVERGADERING,

GEHOUDEN DONDERDAG 19 MEI 1921.

Zij werd bijgewoond door 25 leden, waarvan 23 in het presentie-register teekenden.

Na de opening der vergadering en na een woord van welkom te hebben gericht tot de aanwezigen, herdacht de waarnemende Voorzitter, de heer S. H.. J.. Schaepkens-van Riempst, de beide, sedert de vorige ledenvergadering, overleden bestuursleden, n.l. Dr. P. J. H. Cuypers, onzen voorzitter, en den conservator, pastoor M. Rutten.

„Sedert onze vorige algemeene vergadering, aldus de spreker, trof ons Genootschap den 3 Maart l.l. een onherstelbaar verlies door het overlijden van Dr. P. J. H. Cuypers, onzen eminenten voorzitter sinds 25 November 1906.

„Wat hij als bouwmeester wrochtte gedurende zijn zoo buitengewoon vruchtbaar 93-jarig leven in geheel Noord-Nederland, in zijne provincie Limburg en deszelfs hoofdplaats, hoe hij vaak op zoo geniale wijze door oordeelkundige restauratie van totalen ondergang redde de talrijke geheel verwaarloosde bouwslachtoffers der Hervorming en van een kunstloozen tijdgeest, hoe hij, bezield als hij was met het heilig vuur van den katholieken artist, die door gestadige studie het nog ongeëvennaard genie van den vaak anoniemen middeleeuwschen kathedraalbouwer wist te achterhalen en toe te passen, kerken, kloosters, stadhuizen, het Rijksmuseum, het Centraalstation te Amsterdam deed verrijzen — gij weet het, Mijne Heeren, aan zijne groeve werd dit alles herdacht en uitbundig bewonderd door uit het gansche land toegestroomde autoriteiten op kunstgebied.

„Ik bepaal mij dan ook ertoe zijne nagedachtenis te huldigen als President van ons Genootschap, diep te betreuren dat wij den grooten sympathieken man, die aan ons Genootschap zooveel relief gaf, voortaan te moeten missen en ontroerd te zeggen: De kroon is ons van het hoofd gevallen. Hij was Gods trouwe dienaar. Met geniale inspiratie streefde hij den goddelijken Bouwmeester nabij en verwezenlijkte hij alzoo het „schoone" voor zooverre dat voor menschelijke intelligentie en handen te bereiken is.

„Straks zullen zijne verdiensten U uitvoerig geschetst worden door ons eminent medebestuurslid, pater P. Albers S. J., wiens welsprekend woord naar waarde zal vertolken uw aller gedachte:

„Dr. Cuypers aandenken zal bij ons steeds in dankbare herinnering blijven".

„Ook nog rust op ons de plicht het ernstig verlies te herdenken door het Genootschap geleden, tengevolge van het onverwachte overlijden van den verdienstelijken pastoor Martin Rutten.

„Wat hij als conservator voor ons museum en als raadsman voor onze bestuursvergaderingen presteerde, ligt nog versch in ons aller geheugen.

„Vol ijver en met groote competentie zorgde hij steeds voor de archeologische en geschiedkundige belangen van ons Genootschap, met intelligenten speurzin verrijkte hij het museum met tal van interessante voorwerpen. Zijn beminnelijk karakter stempelde hem tot aller vriend. Met droefheid werd dan ook zijne onverwachte ziekte met doodelijken afloop vernomen.

„Zijne nagedachtenis zal in ons Genootschap en vooral in deszelfs Bestuur voortleven en in zegening blijven.

„Hij ruste in vrede in den schoot van den Oppersten Meester. Wiens trouwe dienaar hij steeds was".

Voorlezing werd gedaan van de notulen der vorige algemeene vergadering en een kort verslag uitgebracht over de op die vergadering gehouden lezing door Dr. P. van Gils, die beiden goedgekeurd werden, nadat deze een paar punten in dat verslag had recht gezet.

Vervolgens werd verslag uitgebracht over het afgeloopen jaar

door den secretaris, den conservator en den penningmeester, hierachter afgedrukt, hoewel de penningmeester vooraf de bemerking maakte geen volledig verslag over de gelden te kunnen geven, daar nog geene afrekening met den drukker der „Publications" had kunnen plaats hebben wegens nog niet geïnde kwitanties. Intusschen werden de heeren Mr Lamberts Hurrelbrinck, majoor H. Dyserinck en Jos. van de Venne, commies aan het Rijksarchief in Limburg, aangewezen en verzocht de rekening met de bijlagen te gelegenertijd na te zien.

Voor de keuze van twee nieuwe bestuursleden werden door het Bestuur een viertal namen naar voren gebracht, n.l. Dr. P. van Gils, Louis baron de Crassier, Jan Diepen en L. Keuller. Bij stemming werden op baron de Crassier en Dr. van Gils respectievelijk 18 en 15 stemmen uitgebracht, zoodat zij gekozen werden. Na den dank voor het hun geschonken vertrouwen te hebben gebracht, verklaarden zij die keuze aan te nemen.

Voor de najaarsexcursie werd het gevoelen ingewonnen van de aanwezigen, waarvan bij de regeling en vaststelling rekening zal worden gehouden, alsmede met de vingerwijzing van een der leden om het program niet te overladen.

Dr. van Gils vestigde de aandacht op de wenschelijkheid om voor het Genootschap meer reclame te maken en het aanwerven van nieuwe leden.

Vervolgens hield de Zeer Eerwaarde Hooggeleerde Pater P. Albers S. J. de aangekondigde lezing over wijlen onzen hooggeachten Voorzitter Dr. P. J. H. Cuypers. Aangezien deze leerrijke en hoogst belangrijke lezing, op voorstel van den waarnemenden Voorzitter, in haar geheel is afgedrukt in het deel der „Publications" van dit jaar, is het onnoodig een kort verslag daarvan te geven, wat ook ondoenlijk zou zijn zonder hare waarde te schaden.

Na een woord van dank aan den begaafden lezer te hebben gebracht en den leden voor hunne opkomst en belangstelling werd de vergadering gesloten.

VERSLAG VAN DEN SECRETARIS.

Uit de voorgelezen notulen heeft U reeds vernomen de verandering. welke het Bestuur in het afgeloopen jaar onderging. Op het einde van het jaar was eene nieuwe vacature te boeken door het overlijden van onzen verdienstvollen conservator, pastoor M. Rutten, zooeven herdacht door den waarnemenden Voorzitter. Zoo aanstonds zult U in die vacature hebben te voorzien.

Zooveel mogelijk vergaderde het Bestuur op de gestelde tijden.

De onderhandelingen met de Gedeputeerde Staten gevoerd ter bekoming van een verhoogd provinciaal subsidie en begonnen het jaar te voren, werden in het afgeloopen jaar beëindigd met het gewenscht resultaat; het subsidie werd op f 600.— gebracht.

Aan den Gemeenteraad van Maastricht werd een verzoekschrift gericht, waarbij voor 1921 gevraagd werden f 1000.— voor onderhoud, herstellingen enz. van de verschillende verzamelingen van ons museum.

Het jaar werd begonnen met 225 leden; 6 ontvielen ons door den dood, 17 namen ontslag, terwijl 24 nieuwe leden werden aangenomen, zoodat op het eind des jaars het ledental bedroeg 226.

De ledenvergadering, gehouden Dinsdag 1 Juni, werd door 28 leden bijgewoond. Wat daarop behandeld werd, is U in de voorgelezen notulen reeds medegedeeld.

De najaarsexcursie op Maandag 13 September kenmerkte zich evenals gewoonlijk door vriendschappelijke hartelijkheid, gezelligheid en leergierigheid; een 25-tal leden namen deel er aan, te betreuren evenwel hadden wij de afwezigheid van onzen hooggeachten Maecenas, nu wijlen Dr. P. J. H. Cuypers, die door ziekte tehuis werd teruggehouden.

Het doel dier excursie was een bezoek aan de kerk van Meerssen, aan het kasteel Schaloen te Oud-Valkenburg, aan de ruïne en de catacomben van Valkenburg.

Het zal wel overbodig zijn hier te memoreeren wat daar te

bezichtigen was; breedvoerig toch is dit den leden reeds medegedeeld in het oproepingsbiljet. Ter aanvulling daarvan zullen eenige nadere gegevens over het kasteel Schaloen niet onwelkom zijn.

Een kasteel Schaloen bestond reeds in de 15e eeuw, waarvan de muren een dikte hadden van 1½ Meter. Dat kasteel, werd blijkens het inschrift op een steen boven den ingang, in 1575 grootendeels door het vuur vernietigd en op het einde der 16e en in den loop der 17e eeuw hersteld; de ankers van een der topgevels gaven het jaargetal 1656. In 1893 werd het door den tegenwoordigen eigenaar niet zeer gelukkig hersteld en met meerdere niet-passende toevoegsels verrijkt, waardoor het oud cachet er van grootendeels is verloren gegaan.

In het kasteel worden bewaard vele familie-portretten, talrijke en schoone oudheden, ingelegde meubels, geslepen glas en Delftsch aardewerk en eene zeldzame verzameling van Chineesch en Japansch porcelein, waaronder een Japansche vaas ter groote van een mensch, wellicht eenig in ons land.

Een woord van dank zij hier nog eens gebracht voor de welwillendheid en de bereidvaardigheid waarmede ons gezelschap overal werd ontvangen.

Het 56e deel der „Publications" kwam door omstandigheden, onafhankelijk van den wil van het Bestuur niet op den gestelden tijd gereed; de verschillende nummers der „Maasgouw" verschenen geregeld. In de commissie van redactie is door de ontslagneming van den heer A. J. A. Flament eene verandering gekomen. Zij is thans samengesteld uit de heeren: Pater P. Albers S. J., Dr. P. Doppler en Dr. W. Goossens. — Wil men de beide periodieken in stand houden en tot uitbbreiding opvoeren, dan zal het noodzakelijk zijn de finantiën te doen toenemen, wat onder meer zal kunnen geschieden door het aanwerven van nieuwe leden, wat U ten zeerste wordt aanbevolen.

Niettegenstaande den drukkenden finantiëelen toestand heeft het Bestuur gemeend aan een lang geuiten wensch te moeten tegemoet te komen door eene tafel te doen vervaardigen op de deelen 41—55 der „Publications", welke ik het genoegen

heb mede te deelen, dat het gereed is gekomen, gedrukt en reeds verkrijgbaar.

Met de zustervereenigingen, zoowel in het binnen- als buitenland, waarmede ons Genootschap is aangesloten, werden de „Publications" gewisseld, althans met die van ons vaderland en met de meesten in het buitenland.

Aan het eind van mijn verslag betaamt het den goeden God te danken voor den zegen dien Hij ons wederom in het afgeloopen jaar heeft geschonken, den leden voor den steun het Bestuur verleend en U Mijne Heeren daarenboven voor de welwillendheid waarmede U dit mijn reglementair verslag heeft willen volgen.

VERSLAG VAN DEN CONSERVATOR.

Tegen het einde van het verslagjaar had het Genootschap het verlies te betreuren van den conservator van zijn Museum, den hooggeschatten en onvergetelijken pastoor Martin Rutten. Door het Bestuur aangewezen om een verslag uit te brengen over den toestand van het Museum in het afgeloopen jaar, reken ik het mij tot een duren plicht eerst dankbaar hulde te brengen aan de nagedachtenis van den conservator, die gedurende eene reeks van jaren met veel geduld, grooten ijver en stage zelfopoffering de belangen van het Museum heeft behartigd.

Toen enkele jaren geleden het gebouw, waarin wij ons bevinden, door het stadsbestuur was hersteld en voor de inrichting van een Museum aan ons Genootschap was afgestaan, zorgde Martin Rutten voor het overbrengen der voorwerpen en hunne opstelling in de verschillende lokalen. Geen moeite was hem te veel om de verzamelingen aan te vullen. Steeds was hij er op uit om alles wat onder geschied- of oudheidkundig opzicht voor Limburg merkwaardig was naar het Museum over te brengen. Daarenboven ijverde hij zonder ophouden, om wat er van de Limburgsche kunst, vooral op kerkelijk gebied, nog was overgebleven, voor het nageslacht te bewaren.

Ook toen hij op de roepstem van zijn bisschop zijn geliefd

Maastricht moest verlaten, om de pastoreele bediening eerst te Limbricht en later te Venray waar te nemen, bleef hij zijne zorgen aan het Museum besteden. Groot is dan ook het aantal voorwerpen, die hij, hetzij in eigendom, hetzij in bruikleen voor ons Museum heeft weten te verkrijgen. Een blik op de lijsten in de jaarlijksche verslagen is voldoende om zich daarvan te overtuigen.

Doch hij bepaalde zich niet alleen tot het bijeenbrengen van oudheidkundige voorwerpen en van merkwaardige voortbrengselen van kunst en kunstnijverheid in vroegere eeuwen. Hij trachtte ook het Museum zooveel mogelijk dienstbaar te maken aan het doel, waarvoor het in het leven was geroepen: de beoefening namelijk van de Limburgsche en de Maastrichtsche geschiedenis, de kennis en waardeering van de oude kunst en kunstnijverheid in ons gewest en de levering van studie- en vergelijkingsmateriaal voor de kunstenaars en handwerkers in onze dagen. Daartoe organiseerde hij van tijd tot tijd tentoonstellingen in de lokalen van het Museum. Wij herinneren hier even aan de tentoonstelling van oude Maria-beelden, aan die van platen en gravures, die betrekking hadden op Maastricht, aan die van oude kruisbeelden en Christusfiguren, aan die van voorstellingen van den H. Servatius enz.

Ik twijfel er dan ook niet aan of door dat alles zal de helaas te vroeg ontslapen conservator steeds in dankbare herinnering bij het Genootschap voortleven, en zullen naast de werkzaamheden op sociaal gebied, waardoor hij door rijk en arm zoo hoog werd geschat, ook die op het gebied van geschiedenis, oudheidkunde en kunst een blijvende waardeering ondervinden.

Met het eigenlijk verslag over het Museum kan ik kort zijn.

Toen ons Martin Rutten als conservator ontviel, werd door het Bestuur aan den heer Sprenger en aan mij de taak opgedragen om de belangen van het Museum te behartigen. De heer Sprenger en ik hebben gemeend die opdracht te moeten aanvaarden en zullen zooveel mogelijk onzen ijverigen voorganger trachten na te volgen.

Wat het gebouw en de lokalen betreft, deze verkeerden in het algemeen in vrij goeden toestand. Alleen had men veel last van de vocht in het voorportaal en de gangen, en het bleek, dat tal

van schilderijen daarvan den ongunstigen invloed hadden ondergaan. Het waren vooral de schilderijen met de oude stadsgezichten door Alexander Schaepkens, die het meest hadden geleden. Met behulp van een subsidie van de stad werden zij door den schilder Eberhard hersteld. Door denzelfden schilder werd ook een groot doek, dat aan de trap hing en de Christus'-afneming van het kruis voorstelt, zorgvuldig gezuiverd en gerestaureerd. Het is thans opgesteld in de zaal, waar wij vergaderd zijn.

Het aantal bezoekers was bevredigend. Het bedroeg ruim 1150.

1150 entrée-kaarten werden verkocht;

807 bezoekers teekenden hun naam in het register.

De entréeprijs werd op 35 cent gebracht.

De aanwinsten van het Museum worden geregeld vermeld in ons orgaan „De Maasgouw". Met de opsomming daarvan wil ik U niet vermoeien. Ze vormen een respectabele lijst. Merkwaardig zijn: het aardewerk van een Romeinsch brandgraf te Wijk-Maastricht, een Romeinsch ijzeren hoefsandaal voor paard of muilezel uit Heerlen, een groot kuipfragment van eene Romaansche doopvont uit Nieuwstad en een groot slot met sleutel van een der voormalige stadspoorten van Maastricht.

De meeste voorwerpen, waarmee het Museum verrijkt werd, waren ten geschenke aangeboden. U zult wel allen met mij instemmen, wanneer ik den schenkers hartelijk daarvoor dank zeg en tevens den wensch uitspreek, dat hun goed voorbeeld in ruime mate navolging moge vinden. Trouwens, het Museum is thans geheel op schenkingen aangewezen, wil het zijne verzamelingen belangrijk zien groeien. De financies immers zijn van dien aard, dat voor aankoop van voorwerpen geen geld meer beschikbaar is. Ik eindig dan ook, mijne Heeren, met het dringend verzoek de schenkingen aan het Museum zooveel mogelijk te willen bevorderen. Zoodoende zullen tal van voorwerpen voor Limburg behouden worden en zal ook het Museum kunnen blijven beantwoorden aan het doel, waarvoor het in het leven is geroepen.

VERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER.

Ontvangsten:

Contributie van leden, achterstallig van 1919	f 149.—	
Contributie der leden, 1920	f 1146.—	
Entrée's van het Museum	f 337.50	
Verkochte deelen der Publications	f 10.—	
Provinciale subsidie	f 600.—	
		f 2242.50

Uitgaven:

Drukkosten der „Publications"	f 1178.50	
Drukkosten der tafel op de deelen 41—55	f 98.50	
Drukkosten der „Maasgouw"	f 789.70	
Verschillend drukwerk	f 64.35	
Gratificatie van den concierge	f 210.12	
		f 2641.17

IN MEMORIAM.

Dr. P. J. H. Cuypers.

(1827—1921). [1])

Dr. Cuypers, dien wij met fierheid onzen president mochten noemen, is heengegaan. Hij werd geboren te Roermond den 16 Mei 1827. Als jongeling studeerde hij aan het college te Roermond, waarna hij zijn kunststudiën deed aan de Academie te Antwerpen, waar hij met den prijs van uitnemendheid het diploma van architect verwierf in het jaar 1849. Van dit jaartal af begon hij zijn loopbaan als bouwmeester van een zeer groot aantal voorname werken en zette die voort tot den gezegenden ouderdom van bijna 94 jaren, om het loon te gaan ontvangen voor zijn werken, zwoegen en lijden.

Neen, wij benijden hem den hemel niet, maar wij betreuren de leegte, die hij rondom ons achterlaat. Wij hadden hem lief als een vader en wij treuren, dat wij zijn aanschijn niet meer zullen zien. Doch wij troosten ons omdat wij weten, dat hij na zoo'n lang leven van zwaar en rusteloos werken is overgegaan naar de eeuwige rust. Hij rust in God. Maar toch missen wij voortaan den man met zijn enorme eigenschappen en talenten, die in Nederland, en misschien ook daarbuiten, eenig waren.

Een zijner eerste eigenschappen was zijn karakter. Hij wist wat

---

1) Rede gehouden op de Ledenvergadering op Donderdag, 19 Mei 1921.

van wonderijen
dergaan. Het war
gezichten door
geleden. Met h
door den sch
werd ook
afneming
gerestaur
gaderd
Het

IN MEMORIAM.

Dr. P. J. H. Cuypers.

(1827—1921). [1])

Dr. Cuypers, dien wij met fierheid onzen president mochten noemen, is heengegaan. Hij werd geboren te Roermond den 16 Mei 1827. Als jongeling studeerde hij aan het college te Roermond, waarna hij zijn kunststudiën deed aan de Academie te Antwerpen, waar hij met den prijs van uitnemendheid het diploma van architect verwierf in het jaar 1849. Van dit jaartal af begon hij zijn loopbaan als bouwmeester van een zeer groot aantal voorname werken en zette die voort tot den gezegenden ouderdom van bijna 94 jaren, om het loon te gaan ontvangen voor zijn werken, zwoegen en lijden.

Neen, wij benijden hem den hemel niet, maar wij betreuren de leegte, die hij rondom ons achterlaat. Wij hadden hem lief als een vader en wij treuren, dat wij zijn aanschijn niet meer zullen zien. Doch wij troosten ons omdat wij weten, dat hij na zoo'n lang leven van zwaar en rusteloos werken is overgegaan naar de eeuwige rust. Hij rust in God. Maar toch missen wij voortaan den man met zijn enorme eigenschappen en talenten, die in Nederland, en misschien ook daarbuiten, eenig waren.

Een zijner eerste eigenschappen was zijn karakter. Hij wist wat

---

1) Rede gehouden op de Ledenvergadering op Donderdag, 19 Mei 1921.

hij wilde en streefde dit na met een onweerstaanbare kracht: een man uit één stuk, die recht op zijn doel afging en dat doel ook bereikte door zijn taaie volharding. Nooit heb ik een man van zulk een werkkracht ontmoet. Waar hij was, waar hij voorzat, werd er gewerkt, gewerkt in een vast bepaalde richting, die hij zonder omwegen doorliep ten einde toe. Dit gestadige en onvermoeide werken, dat gedragen werd door een zeer scherp vernuft en een veel omvattend brein, verleende hem alras een buitengewone bekwaamheid en handigheid als ontwerper. Voeg hierbij een zeer grooten en dagelijks zich ontwikkelenden schoonheidszin, die schier altijd het juiste trof; een gezond verstand, dat hem steeds voor overdrijving bleef behoeden, en gij zult U niet meer verwonderen, dat zij die met hem medewerkten en hem het beste kenden, verbaasd stonden over zijn altijd vaardige bekwaamheid, die aan het verwonderlijke grensde. Met vaste hand en met een onbegrijpelijke vlugheid, zoo oordeelden zij, wierp hij de meest ingewikkelde constructies, de keurigste en meest frissche decoratieve vormen op het papier, niet alleen op het gebied der architectuur, maar ook op dat der kunstnijverheid. Het gemak waarmee hij werkte en waarmee zijn vaardigheid de concepties weergaf van zijn onuitputtelijk brein, stelde hem in staat de minste details zijner omvangrijkste bouwwerken persoonlijk te teekenen. Om alleen het Rijksmuseum en het Centraalstation te Amsterdam te noemen, daar is aan die meesterwerken geen blad, geen deurhengsel, geen windvaan, die niet eigenhandig door hem ontworpen zijn. En dit geldt ook van de tallooze kerken en andere gebouwen door hem gesticht.

Het bovenstaande is echter nog niet voldoende om ons te verklaren, hoe Cuypers werd wat hij werkelijk voor Nederland geweest is. Want Cuypers is baanbreker, emancipator geweest. Zijn hooge mate van gezond verstand, zijn logisch denken, zijn geniale opvatting heeft hem los gemaakt van de vele vooroordeelen, welke de kunstscholen zijner jeugd kenmerkten; zijn genie heeft zich ontworsteld aan de kunstlessen zijner professoren, en terwijl zijn medeleerlingen, die hem later zouden bestrijden, den weg van het kuddevee volgde, sloeg hij een toenmaals onbekende richting in.

Volgens de Stuers redeneerde Cuypers aldus: „Het eerste op bouwkundig gebied is de constructie, een zaak van materieelen, technischen, als men wil prozaïschen aard. Van de constructies

hangen de vormen, welke het bouwwerk krijgt, af en moeten zij afhangen. Het ware ongerijmd aan de constructie, welke door de natuurwetten beheerscht wordt, geweld aan te doen, ten einde willekeurige door den gril van den dag aangegeven vormen te verkrijgen. Van de vormen door de constructie opgelegd hangt de decoratie, de versiering af; dwaasheid is het een versiering te bedenken, welke met die vormen geen rekening houdt. Eerst wanneer, ten gevolge van het ontdekken en toepassen van nieuwe constructieve methoden, nieuwe vormen als van zelve ontstaan en er in verband daarmede andere decoratieve oplossingen geboren worden, is er redelijker wijze sprake van een nieuwen stijl. Dat beginsel hebben de Grieken begrepen, doch de Romeinen en de op hen afgaande architecten der latere Renaissance hebben er voortdurend tegen gezondigd, zoodat, alhoewel de détails hunner versieringen dikwijls van veel kunst en bekwaamheid getuigen, hun richting niet navolgenswaard is. Ook de bouwmeesters der Midden-eeuwen hebben het logisch beginsel nageleefd en voor den tegenwoordigen architect is het insgelijks plicht dit steeds voor oogen te houden; alleen dan is een gezonde ontwikkeling der architectuur te verwachten, wanneer zij afhankelijk blijft van de constructie en de ontwikkeling van deze op den voet volgt.

Wij moeten dus onze aandacht wijden aan de bouwwerken der Grieken en der Midden-eeuwen; het bestudeeren van de eerste zal ons leeren, hoe fraaie vormen en rijke versieringen ondergeschikt bleven aan de wetten der constructie; de studie der laatste zal ons hetzelfde stelsel doen zien, doch buitendien tal van voorbeelden aan de hand doen, die tegenwoordig van onmiddellijke toepassing zijn. Immers de constructieve systemen in de Midden-eeuwen gevolgd, welke verre die der Grieken overtreffen, zijn heden ten dage grootendeels nog als de meest practische aan te merken, en daar wij te werken hebben op denzelfden bodem, in hetzelfde klimaat, met dezelfde materialen en vaak tot bevrediging van dezelfde behoeften als de bouwmeesters der XIIIe eeuw, zoo zullen wij in hun werken zeer dikwijls een uitmuntend richtsnoer vinden voor onze nieuwe gebouwen". (Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift, 1900, Afl. 3, bl. 195 vv.).

Een baanbreker, een emancipator, zou dien naam nauwelijks verdienen, wanneer hij niets te breken had of geen tegenstand ont-

moette. Wanneer ooit iemand, dan heeft de baanbreker Cuypers tegenstanders gehad van het begin zijner loopbaan tot aan het einde. De eerste hinderpalen waren de pseudo-kunstwerken dier dagen. Het was een tijd „van absoluut doffe onverschilligheid voor de bouwkunst". Cuypers heeft gewerkt in rusteloozen arbeid en strijd en hij heeft die onverschilligheid gekeerd, en wel zoo gekeerd, „dat er wezenlijke belangstelling en medewerking voor in de plaats kwam". Wanneer we dat succes thans overzien, dan genieten we alleen van den totalen omkeer en vergeten, wat het Cuypers gekost heeft.

Daar stonden gebouwen zonder constructie en schoonheid. Een type is de Hooge Raad op het Plein te 's-Gravenhage. Daar stonden kerken, die dien naam niet verdienden: typen zijn de waterstaatskerken, waarvan er nog heden verspreid zijn over het heele land en die u aangrijnzen in haar afzichtelijke vormen, een schande voor het vaderland. Verwaarloosd lagen de heerlijke monumenten der middeleeuwen en der vroeg-renaissance, waarom niemand zich bekommerde. Voor de bouwmeesters van de eerste helft der vorige eeuw hadden die heerlijke overblijfsels slechts de waarde van puin en afbraak, waarvoor volgens hen nog te veel geld moest worden besteed. Was het een meevaller, wanneer een monument nog dienst kon doen voor de gemeenschap of voor de kerkelijke gemeente? Ook dit slechts gedeeltelijk. Want dan begon er een vandalenwerk, dat heden nog de tranen naar de oogen drijft. Betreurenswaardige voorbeelden levert ons heel Nederland, van Maastricht, waar de meesterwerken der voorvaderen meedoogenloos werden afgebroken, waar de heerlijkste gewrochten zonder genade verkocht werden, van 's-Hertogenbosch, dat zijn wereldberoemd doxaal naar Londen liet vertrekken, tot in het hartje van Holland toe, waar het nog veel erger toeging.

Het verhaal van de wijze waarop er te Delft in de eerste helft der verlichte negentiende eeuw 's huis gehouden, is verbijsterend. Men weet hoe het gemeentebestuur van die stad in 1838 het stadhuis heeft verknoeid, de schilderijen van het raadhuis verkocht. In de kerken ging het al even onbesuisd toe. Het heerlijke koorhek der Nieuwe Kerk, welke de prachtige tombe van den Zwijger bezit, werd eenvoudigweg gesloopt. Tegelijk viel de zeer fraaie met snijwerk en inleg versierde preekstoel met bijbehoorend doophek. Ook

het XVe eeuwsche orgel verdween. Wat er voor dat alles in de plaats werd gesteld, was afschuwelijk, een bewijs van den bedorven smaak, die er destijds heerschte.

„Ga nu de Nieuwe kerk zien", zoo schreef de Stuers, „grijs geverfde houten gewelven; in het middenschip en het koor een afschuwelijke half afgeplatte zoldering, om de oude, schilderachtige, bruine, halfronde gewelven, die zoo constructief waren, te verbergen; in het noorderschip een leelijke tribune, midden in de kerk een afzichtelijke preekstoel, alles licht geel geverfd; verder even afzichtelijke, geel geverfde zoogenaamde gothische portalen; midden tusschen dat alles een erbarmelijk rosekleurig orgel; de transepramen dicht gemetseld, en hier en daar wanstaltige gaskronen van hetzelfde gehalte als het gegoten koorhek". (Nederl. Kunstbode, I, 185—187).

Had Cuypers, als baanbreker, niets anders gedaan, dan door zijn machtig optreden met de Stuers de ergerlijke vandalen op zij te werpen, eerbied op te eischen voor de middeleeuwsche monumenten, toch zou hij ten eeuwigen dage beroemd blijven. Maar, Goddank, hij deed veel meer.

Toen Cuypers optrad in Nederland was het een tijd van niet-kunnen op kunstgebied, een tijd van niet-begrijpen op het gebied der middeleeuwen en vroeg-renaissanc, een tijd van bederven en vandalisme, een tijd van verf- en witkwasten. Tegen die onbeholpenheid en barbaarschheid is Cuypers opgetreden. Niet met de pen, maar met de daad. Cuypers was man van de daad. Maar we kunnen er terstond bijvoegen, dat Cuypers niet alleen werkte, maar ook leed voor zijn zaak: hij werkte als de arbeiders van den middeleeuwschen vestingbouw, die door hun vijanden bestookt, onder een hagel van pijlen en werpspiezen stand hielden, tot de vesting hersteld was.

Zoolang hij bleef bij het bouwen van katholieke kerken, hielden de tegenstanders zich rustig, of hoogstens werden haat en afgunst slechts gelucht door „particuliere societeitspraatjes, gekruid met onwelwillendheid en gekleurd met godsdienstig fanatisme". Maar nauwelijks durfde Cuypers zich te meten met de officieel gediplomeerde waterstaatsarchitecten, met mannen, die destijds door grootheidswaanzin opgeblazen, thans reeds lang vergeten zijn, of er ontstond een rumoer, dat minder moedigen als Dr. Cuypers, die

van schilderijen daarvan den ongunstigen invloed hadden ondergaan. Het waren vooral de schilderijen met de oude stadsgezichten door Alexander Schaepkens, die het meest hadden geleden. Met behulp van een subsidie van de stad werden zij door den schilder Eberhard hersteld. Door denzelfden schilder werd ook een groot doek, dat aan de trap hing en de Christus'-afneming van het kruis voorstelt, zorgvuldig gezuiverd en gerestaureerd. Het is thans opgesteld in de zaal, waar wij vergaderd zijn.

Het aantal bezoekers was bevredigend. Het bedroeg ruim 1150.

1150 entrée-kaarten werden verkocht;

807 bezoekers teekenden hun naam in het register.

De entréeprijs werd op 35 cent gebracht.

De aanwinsten van het Museum worden geregeld vermeld in ons orgaan „De Maasgouw". Met de opsomming daarvan wil ik U niet vermoeien. Ze vormen een respectabele lijst. Merkwaardig zijn: het aardewerk van een Romeinsch brandgraf te Wijk-Maastricht, een Romeinsch ijzeren hoefsandaal voor paard of muilezel uit Heerlen, een groot kuipfragment van eene Romaansche doopvont uit Nieuwstad en een groot slot met sleutel van een der voormalige stadspoorten van Maastricht.

De meeste voorwerpen, waarmee het Museum verrijkt werd, waren ten geschenke aangeboden. U zult wel allen met mij instemmen, wanneer ik den schenkers hartelijk daarvoor dank zeg en tevens den wensch uitspreek. dat hun goed voorbeeld in ruime mate navolging moge vinden. Trouwens, het Museum is thans geheel op schenkingen aangewezen, wil het zijne verzamelingen belangrijk zien groeien. De financies immers zijn van dien aard, dat voor aankoop van voorwerpen geen geld meer beschikbaar is. Ik eindig dan ook, mijne Heeren, met het dringend verzoek de schenkingen aan het Museum zooveel mogelijk te willen bevorderen. Zoodoende zullen tal van voorwerpen voor Limburg behouden worden en zal ook het Museum kunnen blijven beantwoorden aan het doel, waarvoor het in het leven is geroepen.

VERSLAG VAN DEN PENNINGMEESTER.

Ontvangsten:

Contributie van leden, achterstallig van 1919	f 149.—	
Contributie der leden. 1920	f 1146.—	
Entrée's van het Museum	f 337.50	
Verkochte deelen der Publications	f 10.—	
Provinciale subsidie	f 600.—	
		f 2242.50

Uitgaven:

Drukkosten der „Publications"	f 1478.50	
Drukkosten der tafel op de deelen 41—55	f 98.50	
Drukkosten der „Maasgouw"	f 789.70	
Verschillend drukwerk	f 64.35	
Gratificatie van den concierge	f 210.12	
		f 2641.17

echter ook gesteund werd door den onversaagden referendaris de Stuers, zou hebben afgeschrikt.

We willen hieromtrent iets meedeelen van hetgeen er hier en daar, en met name in Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift (Jaarg. 1900, afl. III) begraven ligt. Cuypers kende geen wrok voor hetgeen hem uit broodnijd en afgunst of uit godsdienstige onverdraagzaamheid openlijk of in het geniep werd aangedaan. Enkel hoorde men hem nu en dan zeggen: „'t Is toch miserabel", een teeken, dat er weer zulk eene campagne tegen hem ondernomen was. Maar zijn grootheid van ziel zon niet op wraak. De overtuiging dat hij werkte voor een hooger doel, voor het eeuwig leven, deed hem het aardsch gewriemel als iets kleins, iets voorbijgaands beschouwen.

Toch moet het voor Cuypers uiterst moeilijk geweest zijn, bij venijnige en lafhartige aanvallen zijn machtige ziel in lijdzaamheid te bezitten. Want men streed meestal niet met eerlijke aan het gebied der kunst ontleende wapenen. Integendeel, men nam zijn toevlucht „tot het opwekken van godsdienstige vooroordeelen en onverdraagzaamheid". Het is immers een feit, dat destijds veel meer dan heden, de protestanten, „onverschillig of zij op het gebied der christelijke dogmatiek aan iets of aan niets geloofden", allen Rome verafschuwden of vreesden, en dit zeer gemakkelijk aan hun katholieken broeder deden voelen. Velen deelden de noodlottige meening, welke Dr. van der Linden eenmaal aan Vosmaer trachtte in te prenten, dat men Rome, en dus den katholiek, altijd, overal, op elk terrein en op elke wijze behoorde te bestrijden. Men bestreed niet alleen het katholicisme in Cuypers, maar zijn kunst, omdat ze van een katholiek uitging. En dit wel al de jaren, dat hij met de Stuers onze architectuur trachtte te verbeteren, onze oude monumenten te redden. Men scheen gebiologeerd, wanneer het over Cuypers ging; dan hield men subjectieve gevoelens voor argumenten, leugens voor waarheid, mits men verdachtmaking bereikte. Hij, de oprechte, brave man, de echte vaderlander, die meer voor Nederland heeft gedaan dan een heerleger soldaten, werd huichelaar genoemd, wien „het niet te doen was om de herleving der nationale kunst, maar om het protestantsche deel van het Nederlandsche volk in de armen van Rome te werpen". En dit heette te moeten geschieden door het restaureeren van oude kerken, het ontblooten van muurschilderingen, en het kunstrijk bou-

wen in middeleeuwschen en vroeg-renaissance-stijl. Was dit waar, het zou niet pleiten voor de hechtheid van de Protestantsche Kerk, noch voor het eigen zelfstandig onderzoek harer leden, maar evenmin voor Cuypers, die proselieten zou willen maken door het vertoonen van een muurschildering, een gerestaureerde kerk of een gothischen toren. De Kerkelijke Courant (1876) had van deze uitvinding de primeurs; doch ook nog dertig jaar later kon men naar aanleiding van de restauratie van het Muiderslot vernemen, dat het Cuypers te doen was om „ten koste van het Protestantisme, ten koste van ons innerlijk bestaan, de Middeleeuwen in ons land naar voren te halen, door uit de oude monumenten den adem der Hervorming weg te bikken"; en zelfs de deftige Eerste Kamer maakte zich tot echo van zulk een rimram door de klacht „dat het Muiderslot in een middeleeuwsche kapel was veranderd".

Dit alles heeft Cuypers met gelatenheid gedragen, en zelfs nog veel meer in zijn lijdzaam hart verborgen. Slechts nu en dan konden zij, die intiem met hem verkeerden, het als 't ware met hem voelen hoe diep hij gegriefd was, toen zelfs ter allerhoogste plaatse intriges tegen hem op touw waren gezet. Men weet dat de zeventien beoordeelaars nagenoeg volkomen eenstemmig waren in het oordeel dat Cuypers' ontwerp voor het Rijksmuseum alleen voor uitvoering in aanmerking moest komen, dat het zou zijn „een waardig verblijf voor de kunstschatten", „Neerlands trots", „een nieuw monument", „een waardige getuigenis" der hedendaagsche bouwkunst en van den „kunstzin der Regeering". En toch verliepen er tusschen de ministerieëele voordracht en de koninklijke benoeming van Cuypers tot architect der Rijksmuseumgebouwen tien volle weken. Dit talmen vond zijn verklaring in het feit, dat de waterstaatsarchitect en mededinger Eberson den Koning middelerwijl trachtte te overtuigen, dat hèm de opdracht voor den bouw van het Museum toekwam.

Het viel dezen mededinger (gelijk bij hem in zijn positie van architect des Konings wel eenigszins te begrijpen is) zóó zwaar te zijn voorbijgegaan, dat zelfs de vorst onder den invloed zijner klachten geraakte en de anders zoo goede, zoo gulhartige en rechtvaardige heerscher aan Dr. Cuypers en zijn werk geen goed hart meer toedroeg. Hier kwam bij, dat Dr. Cuypers eens den Koning tegensprak, toen deze het grafmonument van Engelbrecht II van

Nassau te Breda aan Michel Angelo toeschreef. Het is wel diep treurig te moeten vastleggen voor de historie, dat dit feit en de booze intrige van de in hun eerzucht gekrenkte heeren aan Cuypers een leed veroorzaakte, dat hij tot aan zijn levensavond diep gevoeld heeft. Hoe grievend was het voor hem, dat hij geregeld van de lijst der diners ten hove werd geschrapt, en dit jaren lang; dat de Koning zijn werk niet wilde zien en zeide: „Je ne mettrai jamais le pied dans ce monastère"; dat hij alle pogingen der Ministers, die hem in het Rijksmuseum een Engelsche deputatie wilden doen ontvangen, en vlak bij het Museum aangekomen het rijtuig rechtsomkeert deed maken en naar den Dam terugrijden.

Ofschoon het volgens den tuinman van het Loo bij den Koning bijwijlen echt Russisch kon toegaan, had hij toch een te goed hart om van Cuypers en zijn kunst zoo lang afkeerig te blijven, wanneer de coterie dien afkeer niet opzettelijk gevoed had. Nu echter konden de krachtigste invloeden hem niet zachter stemmen. Koningin Emma gevoelde zeer diep het ongelijk Cuypers aangedaan en trachtte de verzoening te bewerken. 's Konings verjaardag was aanstaande en deed haar een gelegenheid aan de hand. Zij wilde den Koning een kostbare kachel aanbieden en liet twee teekeningen maken, ééne door Cuypers. De Koning koos de mooie kachel van Cuypers, waarover Koningin Emma zich verheugde in de meening dat zij nu in haar opzet zou slagen. Maar helaas, eenige dagen nadien vroeg de Koning, van wien de mooie teekening van de kachel was. Toen de Koningin antwoordde dat ze van Cuypers was, verklaarde hij evenwel: „Ik wil hem op mijn kamer niet hebben". Zoo was ook deze poging mislukt.

Doch later hebben zoowel Koningin Emma als Koningin Wilhelmina alle grievend leed Cuypers aangedaan zoo veel mogelijk goed gemaakt. Talrijke en de hoogste ridderorden werden hem geschonken; ook het belangrijke ambt van architect der Koningin werd hem opgedragen. Wat hij echter in die vroegere jaren moet geleden hebben kan alleen hij eenigszins begrijpen, die Cuypers' fijngevoelig hart heeft mogen peilen. Het was dan ook werkelijk „miserabel".

Doch intusschen vond hij troost in zijn werk, waarin hij opging. Hij arbeidde met reuzenkracht aan het eene meesterwerk na het andere. Heel Nederland overdekte hij als het ware met de vruchten

van zijn machtig en onvermoeid genie. De kerken zijn nauwelijks te tellen. Ik noem alleen die van Veghel, Eindhoven, Hilversum, St. Willebrord buiten de veste, de Vondelkerk, enz. als de voornaamste, en daarbij honderd andere; de profane hoofdwerken: het Rijksmuseum, het Centraalstation en het kasteel van Haarzuilen.

„Waar vindt men ter wereld, aldus de bekende architect Jan Stuyt, de weerga van een gebouw als het Rijksmuseum, waar — ik spreek van gebouwen uit de latere tijden — die rijpheid, die bezonkenheid, dat sierlijk gracieuse, tevens stemmingsvolle, en toch weer zoo monumentale, wat het terugzien van het museum telkens en telkens weer een nieuwe verheuging doet zijn, een feest voor de oogen, een feest van kleur en lijn, zooals U zelden in uw leven wordt geboden... De weergalooze kleurenpracht van zijn palet is nog altijd niet op zijde gestreefd, laat staan overtroffen. Wie kent pittiger smeedwerk dan dat van Dr. Cuypers, wie verbetert hem als schrijnwerker, loodgieter, metselaar of timmerman". Dan begrijpt men de spontane uiting van een schilder op de „Tentoonstelling van ontwerpen en modellen voor het Rotterdamsche raadhuis. Men liep van de eene zaal in de andere, bezag de teekeningen, liep rond de modellen. De schilder voelde zich gedrongen tot de verklaring: Ja, vriend, het is allemaal heel mooi — en er is hard gewerkt — en men heeft zijn best gedaan — maar... maar nu begrijp ik eigenlijk pas goed, wat een groot man Dr. Cuypers is".

Als zoodanig werd Dr. Cuypers op het VIIIe internationale architectencongres te Weenen gehuldigd. „De geweldige zaal van het parlementsgebouw was tot in de uiterste hoeken gevuld. In alphabetische volgorde kwamen de afgevaardigden der verschillende landen aan het woord: een handgeklap op het einde van elke toespraak. Maar zeker zullen de daar aanwezige Hollanders nog met trots gedenken, dat bij het aankondigen van Dr. Cuypers, alvorens hij begon te spreken, een daverend applaus zijn verschijnen op de spreektribune begroette. Een spontane hulde van de heele wereld, een moment van beteekenis voor de Hollandsche natie" — en ik voeg erbij, voor ons Limburg. (Elseviers tijdschr., Mei 1917).

Wat heeft Cuypers niet voor de provincie zijner geboorte gedaan! Meer dan 40 grootere werken heeft hij er uitgevoerd; het laatst de restauratie van de Karolingische Kapel te Asselt. Over enkele dezer nog een woord. De munsterkerk te Roermond was

opgeknapt volgens den wansmaak des tijds. De toenmalige kerkvoogd, Mgr. Paredis, toonde vertrouwen in den eerst 24-jarigen bouwmeester (1851—1855) en droeg hem op, een volledig herstellingsplan te ontwerpen. Dit ontwerp ondervond tegenstand, voornamelijk om zijn twee westelijke torens. Toen echter Dr. Bock uit Aken, dombouwmeester Statz uit Keulen, en eindelijk Viollet-le-Duc ter plaatse kwamen en den bouwmeester in het gelijk stelden, was de strijd ten zijnen gunste beslist. En wie bewondert thans niet het heerlijke Munster!

De eerste stadskerk van Cuypers is de St. Martinus te Wijk, Maastricht. Zeer eigenaardig zijn de herinneringen hieraan verbonden. Een kerkmeester kon niet bedrijpen, waarom aan een architect 5 % honorarium over de bouwsom toekwam, daar zijn kosten toch alleen bestonden in uitgaven voor papier en potlood!!

Zeer karakteristiek voor den stand der bouwkunst is het volgende: Toen de plannen aan het ministerie van eeredienst waren ingezonden en ter hand gesteld aan den ingenieur van 's Rijks Waterstaat, maakte deze technicus bezwaar, om de baksteenen gewelven in kruisvorm, zwaar een halve steen, te laten uitvoeren, omdat die kunst (of het geheim) volgens hem was verloren gegaan. Cuypers bood aan in een kleine kerk te Oeffelt binnen zes maanden het bewijs der mogelijkheid te leveren (ondertusschen werd echter het plan met op latten gepleisterde gewelven goedgekeurd). Het jaar daarop had de ingenieur zich overtuigd, dat het oude middeleeuwsche heksenwerk in Limburg weer ontdekt was, en gaf toestemming voor de steenen gewelven.

Een dergelijke moeilijkheid, maar nu met de metselaars, had Cuypers te Leuven. Ze weigerden om de gewelfkappen zonder volle formulen met latten te metselen. Cuypers nam Noordbrabantsche metselaars, die één gewelfrad samenstelden op de kruisribben en het bewijs leverden, dat het hier slechts kennis en oefening gold. De zuidelijke broeders leden aan afgunst, en door des nachts een zwaren sluitsteen uit te lichten, lieten zij het gewelf instorten! Cuypers vond zoo iets natuurlijk „miserabel", maar hij begon opnieuw en voltooide de kerk.

„De grootste architectonische waarde, zegt terecht de bekende schrijver en architect Kropholler, hebben Cuypers' gebouwen echter door de *oorspronkelijkheid*". Schorer schreef een artikel

met het opschrift: Dr. P. J. H. Cuypers de oorspronkelijke. „In tegenstelling, zegt hij, van de niet altijd natuurlijke oorspronkelijkheid, Berlage's werken gedeeltelijk eigen, geeft Cuypers vormen van natuurlijke oorspronkelijkheid... Vaklieden hebben wel eens geuit, dat het rijksmuseum vroeg-renaissance is. Dit is echter niet juist gezien. Maar welken stijl vertegenwoordigt dan Cuypers in 't Rijksmuseum, dat in macht der werking en in intimiteit het Centraalstation overtreft?... Het is Cuypers, die door zijn ongemeen aangelegd intellect de oorspronkelijke was en blijft".

Berlage noemt Cuypers den grondlegger eener nieuwe kunst, van „een kunst, die... hare monumenten na jaren van strijd tegen eerlijke zoowel als oneerlijke bestrijding heeft doen zegevieren, zelfs voor de publieke opinie, dat leuterende, nabouwende, onbetrouwbare, onoordeelkundige monster, en belangstelling heeft weten te wekken voor architectuur, zoodat, als de voorteekenen niet bedriegen, Cuypers' kunst zal staan aan het begin eener komende kunstperiode en tot deze den weg zal hebben gebaand". (Tijd, 16 Mei 1917).

De nieuwe geest, die thans heerscht over Nederland, is uitgegaan van Dr. Cuypers. Een schare van bekwame mannen zet zijn tradities voort: de tradities, waarvoor hij een dubbel menschenleven lang gewerkt, gestreden en geleden heeft.

Maar „die zaaien met tranen, met gejubel zullen zij maaien. Weenende gingen zij en strooiden hun zaadkorrels, doch met gejubel zullen zij wederkomen beladen met hunne garven". (Ps. 125, 5—6). Wat hem steunde in den strijd, wat hem kracht gaf te midden der voortdurende aanvallen, dat waren zijn geloof en zijn liefde. Deze deugden hebben hem tot den waren christen gestempeld, een christen, die met christelijk geloof en christelijke liefde zijn heele werk verlucht heeft: het werk tot de herleving en volmaking van Nederlands kunst, maar ook het werk tot volmaking zijner eigen groote persoonlijkheid. Alleen als christen heeft hij zijn baanbrekend werk kunnen doorzetten en voltooien: zulk een werk vergaat niet; alleen als christen heeft hij kracht gevonden aan de verlokking der wereld weerstand te bieden en daardoor zijn christelijk ideaal te redden.

Uitgenoodigd om tot een geheime secte toe te treden, riep hij uit: „Natuurlijk, ik zal dat afwijzen"... „vooreerst omdat die secte

vijandig is aan de Kerk; en ten tweede, omdat de Kerk het lidmaatschap verbiedt". Op een anderen tijd was in een vreemd land ter zijner eere een feestmaaltijd aangericht. Hoog werd zijn genie door tal van aanzienlijke gasten geprezen. „In den loop van den maaltijd gaf een der voornaamste aangezetenen hem eenige teekenen met de hand, die de Doctor als herkenningsteeken dierzelfde geheime secte kende. Verontwaardigd ziet hij dien gast aan en roept dan luide, zoodat het over geheel de tafel klinkt: Neen, ik ben nooit lid van dat genootschap geweest! Niet, is de verwonderde vraag: en hoe zijt gij dan zoo ver gekomen? Door mijn kunst, was het fiere antwoord. (J. Kronenburg, De Volksmissionaris, April 1921).

Door zijn kunst, die steunde op geloof en liefde. Op een lamp der katakomben staat geschreven: Petrus non moritur. Al is Petrus de zoon van Jonas gestorven, Petrus de sleuteldrager sterft niet, de drager des geloofs sterft niet. In het Evangelie lees ik: Discipulus ille non moritur. Al is de zoon van Zebedeus gestorven, Joannes de personificatie der liefde sterft niet.

Het werk van Dr. P. J. H. Cuypers is het werk des geloofs en der liefde. Al is ook de meester gestorven, zijn werken sterven niet.

P. ALBERS, S. J.

IN MEMORIAM.

Pastoor Martin Rutten,

(1858—1921).

Reeds het uitspreken van zijn naam stemt bijna aller harten in Limburg, en met name te Maastricht, tot geestdrift en liefde. Moest ik hier een levensgeschiedenis van dezen edelen man schrijven, ik zou haast geen einde vinden in het opsommen van alles wat hij voor zijn evenmensch gedaan heeft. Belangelooze hulpvaardigheid en uitnemende goedheid waren zijn meest in het oog vallende deugden, die echter opbloeiden uit de verborgen hoedanigheden van zijn nobel hart: plichtsbesef, ijver, ootmoed en een onbegrensde piëteit voor alles wat in zijn omgeving behoeftig en hulpbehoevend was. Vraag aan allen, die hem als kapelaan te Peij, te Maastricht, te Munstergeleen, als rector van het R. K. Weeshuis te Maastricht, als pastoor te Limbricht en te Venraay intiem gekend hebben en ze zullen U met tranen in de oogen verhalen van zijn alle harten veroverend medelijden, van zijn zwoegen en werken dag en nacht voor het tijdelijk en eeuwig heil van anderen, van zijn scherpzinnige vindingrijkheid om steeds en overal voor zijn evenmensch nuttig te zijn; van zijn groote weldadigheid, die zelve geen behoefte kende, aan zich zelve alles onttrok, en tot den laatsten cent, zelfs tot het laatste kleedingstuk toe alles weggaf om de nijpende behoefte van anderen te lenigen: dat hij zoo doende nu

en dan bedrogen werd, — wien zal het verwonderen? Hem deerde dit niet, omdat hij overtuigd was, dat iemand, die in het uitdeelen zijner aalmoezen nooit bedrogen wordt, de eigenlijke, groote en heldhaftige weldadigheid nooit gekend heeft.

Hoe treurde het volk, wanneer hij, bij verplaatsing moest heengaan! hoe velen staarden hem met betraande oogen na en verkondigden nog lang daarna, aan eenieder die het hooren wilde, zijn lof, die niet zwijgen zal, zoolang er leven zullen, die zijn goedheid ondervonden hebben. Met name zullen de weeskinderen van het R. K. Weeshuis te Maastricht aan hun nageslacht weten te verhalen van de vaderlijke zorg, van de voorbeeldelooze goedheid en liefdevolle mededeelzaamheid, welke zij van hun rector dagelijks ondervonden, — een rector, die zich zelven van alles beroofde om hun lichaam en ziel gelukkig te maken.

Doch ik schrijf hier niet de geschiedenis van den mensch en priester Martin Rutten, doch veeleer van het bestuurslid van het oudheidkundig genootschap, van den conservator van ons Museum. Gerijpt tot deze wetenschappelijke ambten was Martin Rutten door zijn grooten aanleg voor teekenen en kunsthistorie en nog meer door de gestadige beoefening dezer twee vakken. Al wat de oudheid schoons en nuttigs had voortgebracht trok hem aan. Geleid werd deze groote liefde voor het antiquarische door zijn uitnemenden smaak, die hem behoedde voor mistasten op aesthetisch gebied, door zijn steeds aangroeiende kennis, waardoor hij heel gemakkelijk kaf van het koren, het echte van bedrog vermocht te onderscheiden. Had hij eenmaal, door kennis en smaak geholpen, zijn keuze gedaan, dan was hem geen arbeid, geen gestadige zorg te veel, om de voorwerpen zijner liefde in het Museum met de zorg eener moeder te koesteren. Nog versch ligt het in het geheugen, wat een werken en zwoegen hij besteed heeft aan de inrichting van het nieuwe Museum op de Lenculenstraat. Hoezeer waardeerde hij niet de bereidvaardigheid, waarmee de Gemeente het oude protestantsche weeshuis, een juweeltje van Renaïssance, restaureerde en in bruikleen afstond om het voortaan als Museum te doen dienen. Niets was hem daarvoor te veel. Als een werkman arbeidde hij aan de plaatsing, goede verdeeling en systematische tentoonstelling der voorwerpen. Het Museum te verfraaien was weelde, het te verrijken zijn voordurende zorg. Alle bestuursleden

weten, dat hij bij elke vergadering heele lijsten van verbeteringen, van nuttige en practische wijzigingen voorstelde, dat zijn goedig gelaat van geluk straalde, wanneer hij zoo vaak op talrijke en zeer mooie aanwinsten mocht wijzen. Hoe welsprekend was dan zijn sober woord, indien hij uit de niet zeer rijke kas de middelen vroeg, om de ontdekte oudheden of kunstvoorwerpen voor zijn Museum aan te mogen koopen. Zelfs de taaie klachten van den penningmeester waren niet bij machte, hem van zijn zoo zedig gestelde eischen te doen afzien. Zonder tegenspraak te duchten kunnen we zeggen, dat Martin Rutten om zijn aesthetischen aanleg, zijn grondige kennis, maar ook om zijn vele relaties met de geestelijkheid van Limburg het nieuwe Museum heeft geschapen en tot een betrekkelijken bloei gebracht heeft.

Geen geringer nut heeft hij gesticht als raadsman van de velen, die op het gebied der Kerkelijke of der profane kunst zijn hulp inriepen. Dan schrikte hij niet terug voor langdurige studie en grondig onderzoek, om zoodoende ook langs dezen weg kunst en oudheidkunde in Limburg te bevorderen. Nog lang zal menigeen hem dankbaar zijn. Maar vooral zullen Limburgsche vereenigingen zijner blijven gedenken bij het schitteren hunner vaandels en drapeaux, waarvoor Rutten zijn aesthetische en symbolische aanwijzingen gaf.

Heel in den geest van het oudheidkundig genootschap en tevens in den geest dezer christelijke liefde, werkte Martin Rutten jaren lang als teekenleeraar. Reeds heb ik elders uiteengezet, hoe hij lange jaren geleden te Maastricht het voor de toekomstige ambachtslieden zoo onontbeerlijke teekenonderwijs begon en hoe hij zich in 1893 door Cuypers z. g. tot Victor de Stuers wendde, om aan zijn Patronaatsteekenschool levensvatbaarheid te geven. De Stuers raadde hem aan de teekenschool te Roermond tot model te nemen, zich met de stad te verstaan, om aldus de stadsteekenschool in de „Augustijnen" die niet bloeide, in de hoogte te werken. Martin Rutten bleef bij het meer priesterlijk idee zijner Patronaatsteekenschool, die door hem in 1893 werd opgericht en van lieverlede subsidie van Rijk, Provincie en Gemeente ontving. Tot het verkrijgen van stadssubsidie heeft hem de Stuers, wiens vriend hij altijd bleef en op wiens graf hij de Kerkelijke gebeden uitsprak, op de meest origineele wijze geholpen.

Er werd in de Patronaatsteekenschool een prijsuitdeeling gehouden, waarbij het Dagelijksch Bestuur van Maastricht verscheen en ook de Stuers aanwezig was. Na de officieele gelukwenschen voor het flinke succes, dat de school toen reeds kon boeken, sprong de referendaris zelf op het podium en prees in een geestdriftige toespraak het groote welslagen van alles wat Martin Rutten en A. Olterdissen voor de Patronaatsteekenschool hadden gedaan. Dan ten slotte zich tot het Dagelijksch Bestuur wendend riep hij uit: „Gij komt hier wel deze Heeren de hand geven, maar in die hand zit niets in". Het schepencollege stond verbluft; en of hij van niets wist, fluisterde Pijls zijn buurman toe: Krijgen ze niets? Het gevolg was, dat er f 300.— op het budget kwam voor de Patronaatsteekenschool. Deze bleef den referendaris dankbaar tot aan diens dood.

Nauwelijks was Rutten tot pastoor te Limbricht benoemd, of hij vatte het plan op, om ook daar een winteravondschool voor teekenen te organiseeren. En de uitvoering viel bij de parochianen zoo zeer in den smaak, dat ze zijn heengaan ook daarom met heete tranen beweenden.

Nog dienen wij hier te vermelden, wat Martin Rutten als organisator van kunsttentoonstellingen deed. Met dankbaarheid gedenken wij het kunstgenot, dat hij ons in 1912 bood door de heerlijke tentoonstelling van Limburgsche Mariabeelden, platen en prentjes in het Museum op het oud stadhuis; van Christusbeelden, Servatiusbeelden, van voorstellingen der oude vesting Maastricht: deze drie laatste in het huidige Museum.

Rutten vestigde de aandacht op het christelijk grafschrift van Amabeles, dat hij in de Sint Servaaskerk ontdekt had; met liefde nam hij deel aan de verschillende opgravingen in de Servaaskerk en zeer veel deed hij voor de opgraving van de Romeinsche villa te Vlengendaal. Met toewijding drong hij bij de Kerkelijke overheid er op aan, dat oude voorwerpen van Kerkelijke Kunst aan ons Museum in depot zouden worden gegeven.

In de „Publications" (deel 44, bl. 387) schreef hij: Het nieuwe voetstuk der Sint Servatiusbuste in de kerk van den Heilige te Maastricht. In de „Maasgouw" (Jaarg. 1908, bl. 86): De kapel te Lemiers. In „Het Zuiden" een artikel over de kruisbeelden langs de wegen en over de lijkborden.

Wat Martin Rutten was als vriend behoef ik zeker niet te schilderen voor de leden van het oudheidkundig genootschap, die hem allen eerbiedigden en beminden. Een ieder, die tot hem naderde, kwam bij de eerste aanraking reeds onder den invloed zijner beminnelijke persoonlijkheid.

Veel, zeer veel verliezen wij in hem als bestuurslid, als conservator en als vriend. Hij ruste in vrede!

Ave, anima pia et candida!

P. ALBERS, S. J.

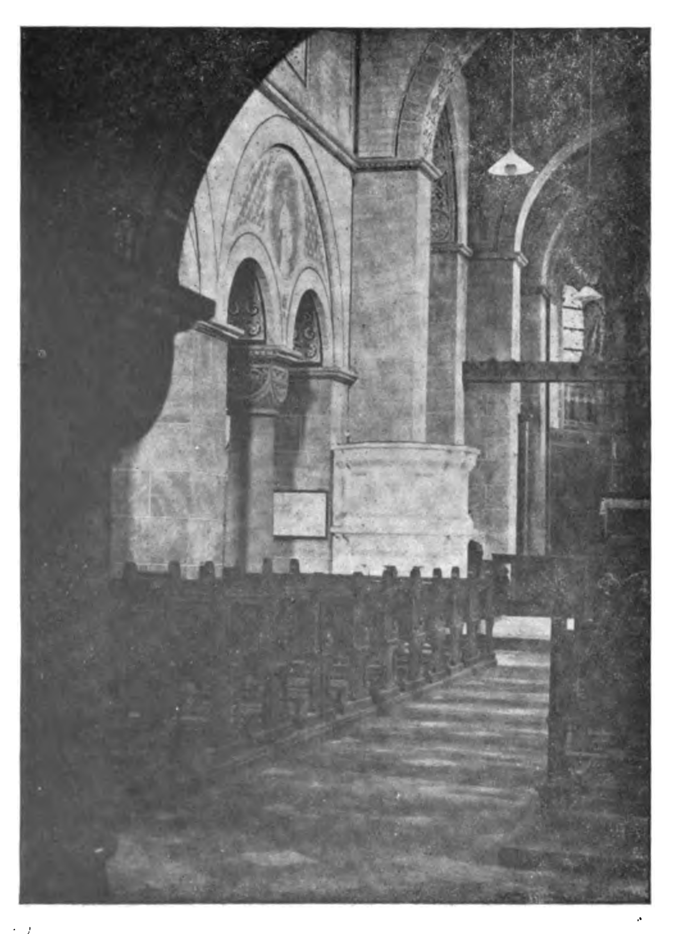
DE DRIE MUNSTERS DER MAASGOUW

Aldeneyck, Susteren, St. Odiliënberg,

door

Jos. Coenen, pr.

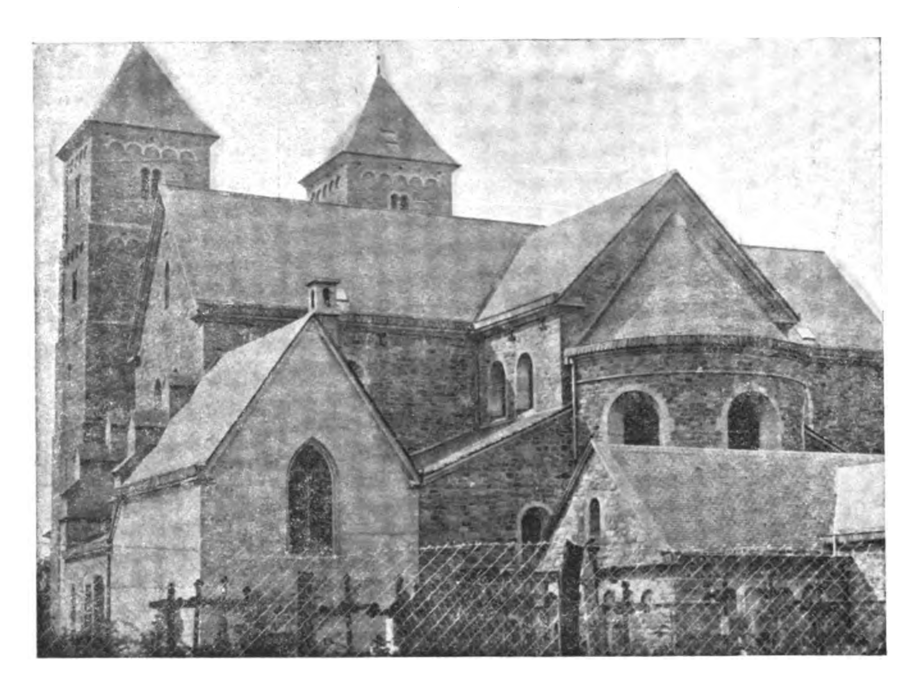

De middenbeuk der kerk van Susteren.

De Evangelist Mathaeus uit het Karolingisch evangelieboek van Susteren.

De Sint Salvatorskerk te Susteren

Het kasteel Sipernau te Eelen,
in de VIIIe eeuw het Scripnasium der H. Adela.

Susteren.

I.

DE HEILIGE WILLIBRORD.

Drie beken besproeien Susteren: de Witbeek of Geleen, de Vloedgraat en de Roodebeek, die bij Oud-Roosteren samenvloeien en onder St. Stevensweert hare waters vereenigen met die der Maas. Op de overs der beken is het land vruchtbaar en de dorpen liggen er als langs de Maas dicht opeen gedrongen. Het was reeds zoo in de hooge middeleeuwen, zooals getuigd wordt door de romaansche kerken, welke wij op de boorden der Roodebeek ontmoeten, namelijk te Millen aan de duitsche grens, te Nieuwstadt en te Susteren, terwijl in den tijd van Karel den Groote ook te St. Stevensweert eene kerk bestond die ongemeen rijk was aan schatten in goud en zilver. (1)

De kerk heette toen de „Suestra", naam dien zij gegeven heeft aan het dorp Susteren en aan het verdwenen vrouwenstift, wiens schoone kerk ook nu nog de algemeene bewondering verwekt.

Het klooster werd voor mannen gesticht omstreeks 700, een duisteren tijd, die door geene oorkonden van Susteren wordt opgeklaard. De oude diploma's der abdij zijn allen verdwenen, slechts

---

1) J. Eckart heeft in zijn Commentarium de Rebus Franciae Orientalis Wirceburg, [1729, bd. II bl. 902 en bd. I bl. 178] een inventaris uitgegeven, opgesteld door de Missi dominici van Karel den Groote, waarin de goederen beschreven staan der St. Michielskerk gelegen op het eiland Staphinsere. Daris en Sloet meenen daarin St. Stevensweert terug te vinden.

twee werden er teruggevonden in de archieven der zusterabdij van Echternach. ([1])

Meer dan eenig ander huis in de Nederlanden werd het Munster van Susteren tot tweemaal toe, omstreeks 700 en omstreeks 900, door heilige personen verheerlijkt, wier kostbare relikwieën ook nu nog in zijnen schat bewaard worden, doch hunne werken en deugden werden in de abdij nooit beschreven en zijn meestal in vergetelheid geraakt. Waren ons die twee heiligen-groepen beter bekend, dan zouden wij, èn over de stichting èn over de hervorming na den inval der Noormannen, beter zijn ingelicht en de zoo duistere oorsprong van het christendom in de Maasgouw zou klaarder voor ons opdagen.

Over de Heiligen der Xe eeuw zullen wij later spreken, nu zullen wij enkel uitweiden over de mannen die in de stichting van Suestra eenig aandeel kunnen gehad hebben. Bij gebrek aan plaatselijke oorkonden moeten wij daarvoor elders te rade gaan, ja, ver van hier: Heiligenlevens geschreven in Engeland, aan het hof van Karel den Groote, te Nijvel en te Munster en akten uit Echternach moeten daartoe geraadpleegd worden.

Eene eerste figuur, die wij op de boorden der Suestra ontmoeten, is die van den heiligen Willibrordus, Neerlands grooten Apostel.

Twee uitstekende mannen hebben zijn leven beschreven, een Engelschman, de heilige Beda, (de eerbiedwaardige), die drie of vier jaren vóór hem gestorven is ([2]) (in 735) en de gunstig bekende monnik van het hof van Karel den Groote, Alcuinus, die tot in 804 geleefd heeft. ([3])

Beiden zijn waarheidslievende mannen, die ons volle vertrouwen verdienen, maar die toch niet alles hebben geschreven wat zij wisten. Immers Alberdingk Thijm, in zijn schoon werk over den H. Willibrordus ([4]), maakt het duidelijk, dat in dien tijd de evangelisatie onzer streken van twee punten uitging en wel met verschillende strekking. De frankische hofmeiers, Pepijn van Herstal

---

1) De diploma's van 714 en 717 waarover later.
2) Beda, *Historia Ecclesiastica* in Migne, PL. bd. C.
3) Alcuinus, *Vita Sancti Willibrordi* in Migne, PL. bd. CI.
4) Alberdingk Thijm, *De H. Willibrordus, Apostel der Nederlanden*, Amsterdam 1861.

en Karel Martel, waren er op uit het Katholiek geloof te doen prediken door priesters die hunne politiek waren toegedaan.

Van den anderen kant zagen de Pausen klaar in, dat deze politieke evangelisatie niet immer vrij was van dwaalleer en bij de half onderworpen volkeren, zooals de Friezen, Allemanen, Thuringers en Beijeren, niet veel bijval vond. Daarom steunden zij uit al hunne macht de prediking van het onafhankelijk Christendom, dat met geen politiek gemengd was, en meer bijval vond bij de stammen die de Franken vijandig waren. Beiden, hofmeiers en Pausen, vonden hulp in Engeland, waar dezelfde wedijver bestond tusschen de politieke kerk aan de koningen der Heptarchie onderworpen, en het onafhankelijk geloof door den H. Gregorius ingevoerd (1). Tal van priesters kwamen van daar, niet altijd met den waren apostolischen geest bezield, naar het frankisch hof, waar ze goed onthaald werden, doch de meesten en de besten trokken naar Rome om van daaruit hunne zending te ontvangen en het is wel te begrijpen dat hunne prediking, niettegenstaande de heimelijke samenwerking van het hof en zijne aanhangers, meer vrucht afwierp, dan die der frankische hovelingen.

Beda en Alcuinus, schrijvende onder het toezicht der politieke macht, hebben die geheime vijandelijkheid in den schaduw gelaten, ofschoon ze toch voor den oplettenden lezer min of meer doorstraalt, maar lang en breed beschrijven zij, bijzonder de laatste, het lange en vruchtbare apostolaat van den H. Willibrordus, die tusschen de jaren 690—738 de Friezen bekeerde, het bisdom Utrecht stichtte, den H. Lambertus in de Kempen ter zijde stond (2) en zelf tot in het verre Luxemburg zijnen hulpzamen invloed uitoefende.

Wat zijn optreden te Susteren betreft, Beda spreekt er niet over, maar in Alcuinus vinden wij een kort verhaal, dat hier dient aangehaald:

„Toen de H. Willibrordus, op zekeren tijd, naar een klooster

---

1) Misschien staat bij Alberdingk Thijm de tegenstelling tusschen de onafhankelijk Roomsche en de politieke strekking der Franken en Engelschen wat al te sterk afgeteekend, doch het is zeker dat de Paus in 't geheim werd tegengewerkt.

2) Zeker is het, zegt Alberdingk Thijm, bl. 227, dat de groote Lambertus in Taxandrie den jongen Willibrord de hand toereikte, doch daar de Maastrichter bisschop het slachtoffer was geworden van Pepijn van Herstal werd zijn naam door Alcuinus zorgvuldig verzwegen.

reisde, dat hem toebehoorde en, wegens een daar voorbijstroomend water, Suëstra genoemd wordt, sloeg hij, om zijn weg te verkorten, een voetpad in, dat door het graanveld van eenen rijken grondbezitter liep. Toen de bewaker van den akker dit zag, begon hij, in zijnen woedenden toorn, den man Gods uit te schelden. Als Willibrordus' gezellen deze beleediging wilden wreken, deed hen de zachtmoedige zendeling tot bedaren komen, daar hij, die zoo dorstig was naar de zaligheid van allen, niet den ondergang van één enkele verlangde. De dwaze gramschap van den man niet tot bedaren kunnende brengen, keerde hij zich om en sloeg eenen omweg in. Maar de ongelukkige die zich verstout had den dienaar Gods uit te jouwen, werd des anderen daags door eenen haastigen dood getroffen". ([1])

Hoe heeft Alcuinus dat verhaal gekend? Niet rechtstreeks uit Susteren, maar veeleer is het hem toegekomen uit de overlevering van Echternach. Men mag veronderstellen dat de H. Willibrordus meestal Susteren bezocht als hij van Utrecht naar Echternach reisde; daar zal een zijner volgelingen het feit verteld hebben, misschien zelfs werd het opgeteekend, totdat de abt Beornred het aan Alcuinus mededeelde, die het met andere mirakelen heeft ingelascht in zijn leven van Willibrordus, dat hij op verzoek van den Echternachtschen abt heeft geschreven.

De historie van het graanveld is de eenige melding welke Alcuinus van Susteren maakt; maar twee diploma's, insgelijks uit Echternach herkomstig, brengen wat meer licht in de betrekkingen van onzen Heilige met de Maaslandsche abdij, zonder ze nochtans gansch op te klaren.

Het eerste stuk, van zeer groot belang, is een giftbrief van Pepijn van Herstal en zijne wettige vrouw Plectrudis, uitgevaardigd te Bagolosus (Bakel, bij de Peel) den 2en Maart 714 (het vierde jaar van onzen heer koning Dagobert). Alleen Plectrudis onderteekent, in Pepijns naam, die te bed lag met de ziekte waaraan hij het volgend jaar stierf. Wij lezen er in:

1o. dat te Susteren een klooster bestond (oratorium et cellula), toegewijd aan den Zaligmaker en de Apostelen;

---

1) Alcuinus, Op. cit. bl. 702.

2o. dat Plectrudis in de nabijheid eene hoeve gekocht had van Alberic en Haderic, zich verplichtende de kerk van uit de fondamenten op te bouwen. wat ze dan ook gedaan had; (Wij zullen later zien wie deze Alberic wel kan geweest zijn);

3o. Pepijn en zijne vrouw gaven het geheel (basilicam) aan den apostolischen vader Willibrordus, zoodat deze er moest vreemde en andere broeders vergaren;

4o. na Willibrordus' dood mochten de monniken vrij eenen abt kiezen, doch het huis moest onder het toezicht blijven van Pepijn en na hem van zijnen zoon Grimoald en van Drogo's kinderen. Karel Martel, de zoon van het bijwijf Alpïas, werd uitgesloten. Plectrudis had hem te Keulen doen opsluiten. De zachte en edele Grimoald, zooals de frankische bronnen hem noemen, op reis naar vaders ziekbed, werd in de St. Lambertuskerk te Luik lafhartelijk vermoord. Drogo was reeds vroeger gestorven, en zijn zoon, Theodoald, was niet opgewassen tegen Karel Martel, die in 715 uit de gevangenis ontsnapte en aanstonds de zegevierende tochten begon, welke de grootheid van het Karolingsche huis zouden bevestigen (1).

Vijf abten en een zekere Blendumen, abbatissa, onderteekenden het stuk dat in al de groote cartularia der middeleeuwen, zooals Martene en Durand, Miraeus, Pardessus en in de Monumenta Germaniae historica (2) te lezen staat. Daris (3) meent dat de abdis Blendumen te Susteren woonde en besluit er uit, dat het Maaslandsche huis eene dubbele abdij was, uit mannen en vrouwen bestaande, doch dat strookt weinig met het woord cellula, dat een geheel klein klooster aanduidt en het schijnt ons waarschijnlijker, dat Blendumen van elders te Bakel kwam evenals de vijf abten.

Eene vraag dient hier nog beantwoord: wat moeten wij verstaan door de vreemde en andere broeders welke Willibrordus in zijn munster moest opnemen? „*Eo modo ut ibidem fratres peregrinos* vel alios congregare debeat". Die *fratres peregrini* waren de iersche of engelsche monniken, die door Pepijn in het land geroepen werden en natuurlijk zijne politiek in de hand werk-

1) Alberdingk Thijm, *Op. cit.* bl. 212.
2) M. G. H. *Scriptores* XXIII bl. 62.
3) Daris, *Histoire du Diocèse de Liège.* I, 141.

ten om zelfs de godsdienstige instellingen aan zijn beheer te onderwerpen. „Men kan licht begrijpen", zegt Alberdingk Thijm", dat dit een middel in de hand der regeerders was, het klooster geheel en al naar hunnen zin, in frankischen geest te besturen" (1). Wij zullen ons voor het oogenblik, met dezen uitleg tevreden stellen, maar wij denken toch dat Pepijn ook nog een ander doel op het oog had, waarover later.

Drie jaren na de gift van Pepijn en Plectrudis verschijnt een tweede diploma, waarin de namen van Willibrordus en Suestra insgelijks voorkomen. De monnik Ansbald, die zich „van Susteren" noemt, geeft aan Willibrord zijn vaderlijk erf, gelegen te Haeslaos, aan den Dommel in Taxandrië (2).

De vroegere uitgevers van dit stuk, Martene, Hontheim, Pardessus met al de schrijvers die over Susteren handelden, zooals Daris en Habets (3), hebben gemeend dat dit stuk werd uitgevaardigd het eerste jaar der regeering van koning Dagobert, dus in 711, doch de uitgevers der Monumenta (4) hebben duidelijk gelezen: „Actum publice in monasterio Suestra anno I Clotharii regis, die 9 Kal. novembris" (4). Het werd dus te Susteren opgemaakt den 24en Oct. 717, het eerste jaar van koning Lotharius.

Die lezing is van groot belang, want tot nu toe heeft men altijd beweerd dat de abdij vóór Willibrord gesticht werd en het voornaamste bewijs van die bewering was de gift van Ansbald, drie jaren vóór de schenking van Pepijn, in 714. Dat bewijs nu valt. Moeten we daarom denken, dat de bisschop van Utrecht geheel vreemd bleef aan de abdij vóór de herinrichting van 714? Daarover later.

---

1) Alberdingk Thijm, Op. cit., bl. 195.

2) Ansbaldus schijnt de broeder geweest te zijn van Bertelindis die in 710 Hoccascaute [volgens H. Van de Weerd, Hoxent onder Exel] aan Willibrordus gaf. Beiden spreken van hunnen vader Wigibald.

3) Habets, J., Bijdragen tot de geschiedenis van de voormalige stad Susteren en van de adelijke vrouwenabdij Sint-Salvator aldaar, in Publications de la Société Arch. et hist. du Limbourg, bd. VI [1869] bl. 441—567.

4) M. G. H. Scriptores XXIII, bl. 62, nota A.

II.

ANDERE HEILIGEN DER VIIe EEUW.

In het leven der heilige Gertrudis, korten tijd na de gebeurtenis door eenen priester van Nijvel opgesteld, lezen wij het volgende verhaal:

„In den vasten van het jaar 696, kwam eene dame van adellijk geslacht, met name Adula, het munster van Nijvel bezoeken, om er eenige weken te verblijven. Zij was rijk aan goed en aan deugden, doch hoe christelijk ook hare gevoelens waren, toch wilde zij niet gelooven aan de mirakelen welke de kloosterzusters van Nijvel aan hare stichteres toeschreven. Eens vroeg zij aan een der zusters wanneer dat jaar de sterfdag viel van Gertrudis? En deze antwoordde haar dat het op eenen Vrijdag was en wel de tweede week in den vasten (1), doch dat dien dag om wille van het feest in het klooster niet gevast werd. „God beware mij, zei Adula, dien dag iets te nemen voor de vespers". „Indien de H. Gertrudis eenige macht heeft bij God, hernam de zuster, zoo zal ze u wel weten te dwingen den vasten te breken" en als de 17e Maart gekomen was, werd na de mis een groote maaltijd opgediend, waar vreemden en kloosterlingen vleesch aten als op de hooge feestdagen van het jaar. De dame alleen at er niet van. Zij had bij haar een zoontje, dat ze teeder beminde. Onder den maaltijd kwam het kind aan zijne moeder vragen of het mocht gaan spelen. En als Adula hare toestemming gegeven had, liep de jongen links en rechts totdat hij plotseling in eenen put viel en verdronk. En als de zusters goed verzadigd en blij te moe van tafel opstonden, ging een van haar tot bij den put, en kwam meteen het klooster ingeloopen al roepende: Weet ge dat het zoontje der dame dood is? Het is in den put gevallen en verdronken. De zuster, die met Adula geredetwist had, ver-

1) In 696 viel Sint Gertrudisfeest [17 Maart] op eenen Vrijdag, de Vde week van den vasten. Mogelijk heeft een kopiïst II voor V geschreven, wat nog al meer gebeurt.

schrok in 't eerst, doch vertrouwde nog meer. Al biddende haalde zij het kind en liep er mee naar het bed der H. Gertrudis, dat in de abdij als eene relikwie bewaard werd. Onderweg kwam haar de moeder tegen die riep: „Wat doet gij zuster?" En deze antwoordde: „Wat ik doe, moet gij ook doen". „Quod ego facio et tu fac similiter". Zij legde den kleine op de bedstede neer, en, wonderzaak: het kind dat dood was, stond op onder de oogen van allen.

's Anderendaags deed Adula de H. Mis opdragen ter eere der H. Maagd Gertrudis, en met al de zusters zat zij aan bij het morgenmaal, waar het jongetje ongedeerd de tafel diende en met eigen hand den beker bood aan ieder op hare beurt. De bedstede deed de dame met goud en edelgesteenten rijk versieren." Zoo lezen wij in het leven der H. Gertrudis en de schrijver voegt daarbij: „Zoo dit verhaal aan iemand ongeloofelijk mocht schijnen, zoo roep ik God tot getuige dat ik met eigen oogen gezien en van bevoegde getuigen gehoord heb wat ik schreef" (1).

De dame Adula die hier voor de eerste maal in de geschiedenis optreedt. is volgens de Bollandisten, de H. Adela, dochter van Dagobrecht II, die negen jaar vroeger nog koning van Austrasië was.

Toen deze nog een kind was had de broeder der H. Gertrudis, de hofmeijer Grimoald, een afschuwelijk schelmstuk tegen hem gepleegd. Om zijn eigen zoon op den troon der Merovingers te plaatsen had hij den jongen Dagobrecht heimelijk opgelicht, en in Ierland in een klooster gestoken, het gerucht verspreidende dat hij naar den hemel was (2). Zou het daarom niet zijn dat Adela zoo lang ongeloovig bleef aan de heiligheid van Gertrudis? De poging van den heerschzuchtigen Grimoald kwam honderd jaren te vroeg; vader en zoon betaalden hunne misdaad met den dood, en later, in 673 werd Dagobrecht door de frankische grooten teruggeroepen in zijn land waar hij zes jaren wijselijk regeerde, totdat hij in 679 laaghartig vermoord werd (3).

---

1) Vita Stae Gertrudis in A. A. S. S. martii bd. II bl. 596. Over de geschiedkundige waarde dezer vita c.f. Balau; Les sources de l'histoire du pays de Liége. Brussel 1203 bl. 28.

2) Kan. David, Vaderlandsche historie, hd. II. bl. 233.

3) L. Van der Essen: Etude critique et littéraire sur les vitae des Saints mérovingiens. Louvain, 1907, bl, 5.

De speelsche jongen die te Nijvel in den put viel kennen wij ook. door het leven van zijnen zoon den H. Gregorius. Dit leven werd geschreven door den eigen leerling van Gregorius, den H. Ludgerus, bisschop van Munster. Deze leert ons dat zijn held de zoon was van Alberic en Vastrada, en van vaders kant de kleinzoon van Adula (1).

Adela's zoon Alberic huwde dus Vastrada die te Susteren begraven ligt en den 22en Juli als heilige vereerd wordt (2).

Zes en twintig jaren na de gebeurtenis van Nijvel vinden wij de H. Adela terug in het klooster van Palatiolum of Pfalzel, door haar gesticht in een oud romeinsch paleis, op den linkeroever der Moezel bij Trier.

Het was een schoone dag, toen ik met een vriend eenige maanden voor den oorlog, den loop der Moezel volgde van Trier tot Pfalzel. Vanaf de Porta nigra te Trier tot aan het dorp, stroom-afwaarts, is ongeveer een uur gaans, maar wat herinneringen op dien korten weg. Een blik op de oude Maximinusabdij, thans in kazerne veranderd, een kort bezoek aan de Paulinuskerk met hare vermaarde rococoschilderingen, en wij bevonden ons op de baan die over zestien honderd jaren de roomsche keizers volgden, als ze uit hunne noordsche residentiestad in rijken stoet naar hun buitenpaleis trokken. Nog stuwt de Moezel hare blauwe waters even statig door de breede vlakte voort, nog groeien de wijnranken op de zachte helling van den linkeroever, doch Pfalzel is de schaduw slechts van het oude Palatiolum, 't is nu een ellendig vervallen dorp, gelijkend aan eene oude bedelares, die hare uitgemergelde leden dekt met de ontkleurde lompen harer vroegere weelde. Langs de rivier staat nog de muur der kade in zware steunblokken gelijk de nigrapoort, met in die steenen diepe gaten. In tijden dat het ijzer raar was heeft men er de klammen uitgehaald die de blokken verbonden.

Eene romeinsche godin, moeilijk kenbaar en toch nog statig in

---

1) Vita Sti Gregorii A. A. S. S. Augusti bd. V, bl. 255. Venit ad aviam suam, it est ad matrem patris sui Albrici, Adulam.

2) Fisen, Flores ecclesiae Leodiensis XXV Augustus en A.A.S.S. Julii, bd. V, bl. 180. De Bollandisten hebben over de H. Vastrada niet eene bladzijde kunnen vol krijgen, doch hare teraardebestelling te Susterén staat in de notae Orvalienses waarvan wij hier achter een uittreksel mededeelen.

de fijne plooien van haar kleed, staat ingemetseld in den gevel van een werkmanshuis, en ginder voor ons, zegt men, ligt de oude abdij van Adela, of liever de kerk, het eenige dat nog van de vroegere gebouwen overblijft.

Is dat eene kerk? Een tamelijk lang gebouw, van eene beuk, in roodachtigen zandsteen. De rechter kruisvleugel dient tot smidse en in het schip zijn de muren zoo naakt dat er een blind paard geen kwaad in doen kan. Een paar oude grafsteenen in den muur gemetseld, dat is alles wat eene kerk verraadt; geene zoldering meer, geen vloer; aan de eiken balken hangen ladders en trapezen, langs den wand een portret van „Wilhelm II" en daaronder een plakkaat met de woorden: Pfalser turning club.

Hier stond vóór den inval der Franken het zomerpaleis der roomsche Cesars, die dikwijls Trier bewoonden. De Merovingische koningen waren er ook bij tusschenpoozen gehuisvest, onder anderen Dagobrecht II, totdat zijne dochter Adela op het einde der VIIe eeuw er een klooster stichtte waarvan zij abdis werd. Hare zuster Irmina had hetzelfde gedaan in de keizerlijke schuren van Trier, vandaar de naam van Horrea of Oehren gegeven aan het stift, dat thans tot stedelijk hospitaal dient.

Toen de H. Bonifacius drie jaren lang onder de heidensche Friezen gewerkt had, besloot de H. Willibrordus hem tot bisschop van Utrecht te wijden. Dat eereambt viel niet in den smaak van den engelschen missionaris: „de bisschoppelijke wijding, zoo zeide hij, ben ik niet waardig, en heb ook den ouderdom van vijftig jaren niet, die door de wetten der kerk daartoe gevorderd wordt. Ten andere, de paus heeft mij belast de heidenen te bekeeren en ik mag dus mijne zending niet tot een enkel bisdom bepalen". Om zekerder te ontsnappen aan het gevaar dat dreigen bleef, vroeg hij aan den bisschop van Utrecht zijne vrijheidsbrieven of exeat, die hij dan ook verkreeg [1]. Zonder tijd te verliezen nam hij den weg der duitsche streken, waar het geloof nog niet was doorgedrongen, en in 722 vinden wij hem te Palatiolum, gezeten aan de tafel der abdis Adela of Adula.

Wie zou de lezing doen? Gregorius, de veertien- of vijftienjarige

---

1) J. Kurth, Vie de St. Boniface, Paris 1902, bl. 24.

zoon van Alberic, had juist de school van 't hof verlaten, en vertoefde in het klooster zijner grootmoeder. Hij werd in de eetzaal geroepen en na den zegen van Bonifacius ontvangen te hebben, begon hij te lezen uit de Heilige Schrift: „Je leest goed, zei de missionaris, indien ge verstaat wat ge leest". „Ik versta het", was het antwoord. „Zeg mij dan hoe gij deze les begrepen hebt". En de knaap begon opnieuw den latijnschen tekst te lezen. „Neen, zoo meen ik het niet, zeide Bonifacius, ik vraag u de les uit te leggen in uwe eigen spraak, in de natuurlijke taal uwer ouders... (secundum naturalem parentum tuorum loquelam)". „Dat kan ik niet", moest de kleine bekennen, en Bonifacius nam het woord. Hij ontvouwde de voorgelezene godsspraak met zooveel zalving en welsprekendheid dat allen er door getroffen werden.

Gregorius had bewonderend toegeluisterd. „Grootmoeder, zeide hij, dezen priester wil ik als meester hebben, en van hem den uitleg leeren der H. Schrift. Laat mij hem volgen". De abdis weigerde, doch de jonge prins hield aan. „Zoo ge mij geen paard geeft, zeide hij, om met hem te vertrekken, zal ik te voet gaan." Hij kreeg paarden en knechten en nam afscheid van zijne grootmoeder, die hij niet meer zou wederzien (1).

Gregorius bleef de trouwe makker van den meester dien hij gekozen had, totdat hij abt werd der abdij, welke Willibrordus te Utrecht had gesticht. Als in 755 Bonifacius den palm der marteldood verworven had, werd aan Gregorius het bisdom Utrecht opgedragen, dat hij langen tijd bestuurde zonder de wijding te ontvangen.

Den 25sten Augustus 776 stierf hij en werd in de kerk van Susteren bijgezet, waar zijne moeder rustte (2). Een neef van Gregorius, zijns broeders zoon, de H. Alberic, volgde hem op als bestuurder van het bisdom Utrecht en kreeg als zoodanig eene gift van Karel den Groote in 786. Later werd hij bisschop gewijd, en ook zijn lichaam werd te Susteren vereerd. Een schrijver der XVIe

---

1) Het geheele verhaal is getrokken uit de Vita Sti Gregorii, door den H. Ludgerus A. A. S. S. Augusti, hd. V, bl. 241. „Aan het vorstenhuis der Merovingers, zegt de heer G. Kurth, kleeft menige vlek van bloed en slijk, doch eene bladzijde gelijk die welke wij hier hebben neergeschreven doet er eene straal in schijnen der genade Gods". St. Boniface, bl. 25.

2) In den commentarius der vita geeft P. Stilting eene kritische verhandeling over de begraafplaats van den H. Gregorius, bl. 253.

ceuw zegt, dat er in dien tijd alle dagen mirakelen plaats vonden op zijn graf, en dat hij in zijn leven evenals zijn oom de Maaslandsche abdij dikwijls kwam bezoeken, getrokken door het leven zijner godvruchtige bewoners (1).

Was dit de eenige reden die de leden der Merovingische familie naar de boorden der Suëstra trok? Voorzeker niet. In het hollandsch bisdom ontbraken in dien tijd de Godgewijde huizen niet, waar, onder den uiterst strengen regel der Iersche en Engelsche monniken, bewonderenswaardige voorbeelden van versterving gegeven werden. En waarom zouden Gregorius en Alberic verlangd hebben te gaan rusten buiten hun eigen bisdom, St. Pietersberg en Aldeneyck voorbijvarend, dan omdat een bijzondere band hen aan Susteren hechtte?

Willibrordus, volgens den giftbrief van Pepijn, is tot aan zijn dood abt geweest van Suëstra; is daarin misschien de reden te zoeken der betrekkingen, die tusschen zijne opvolgers en de Maaslandsche abdij bleven voortbestaan? Wij denken van niet; immers dat verklaart geenszins de begrafenis der H. Vastrada en evenmin die van haren zoon en van haren kleinzoon, dewijl na den dood van den H. Willibrordus, Susteren onafhankelijk werd van de Utrechtsche bisschoppen.

Eene andere verklaring is dus noodig, doch daarover in 't volgend hoofdstuk (2).

---

1) Molanus, Natales Sanctorum Belgii. Leuven, 1595, bl. 262.

2) Ziehier duidelijkheidshalve de stamboom der merovingische familie waarover dit hoofdstuk handelt:

Dagobert II

Irmina
Oehren-Echternach

Adela
Nijvel Palatiolum-Scripnasivm

Alberic
Nijvel, erft Vissersweert, huwt Vastrada
die te Susteren ligt begraven

Gregorius
Palatiolum, bestuurder
van Utrecht. Te Susteren begraven.

de vader van

Alberic
bisschop van Utrecht,
te Susteren begraven.

III.

SCRIPNASIUM.

De geleerde benedictijn Mabillon heeft in de archieven der kathedraal van Trier een perkament ontdekt van groote beteekenis voor de geschiedenis der Maasgouw, maar wiens belangrijkheid tot hiertoe niet genoeg werd opgemerkt. Het geldt het testament der H. Adela, in meerdere verzamelingen van diploma's uitgegeven (1). Het werd geschreven in het klooster van Pfalzel den 1en Mei 732, tien jaren na Gregorius' afscheid, en onderteekend door de abdis Adela die er de goederen in opsomt, welke zij aan hare stichting van Palatiolum vermaakt.

Deze zeer belangrijke goederen zijn allen op de boorden der Moezel gelezen met uitzondering van een domein, dat zij in de volgende woorden beschrijft: „Bij deze goederen voegen wij het domein Scripnasium, in den pagus der Maasgouw gelegen, aan den oever zelf der Maas, met al de bezittingen dezer villa ééne uitgezonderd, namelijk een eigendom van veertig bunders, het Insula genaamd, dat wij vroeger aan onzen zeer lieven zoon Alberic gegeven hebben" (2).

Wat moet men verstaan door dat praedium Scripnasium dat in de Maasgouw, dus tusschen Visé en Luik, gelegen was? Grandgagnage (3) heeft te vergeefs naar de beteekenis van dat woord gezocht, en heeft niet eene terechtwijzing durven voorop-

---

1) Het testament werd uitgegeven in Mabillon A. A. S. S. ordinis Sancti Benedicti, Saec. III pars I, p. 532; Gallia Christiana t. XIII instrumenta col. 293; Brequigny et Pardessus, Diplomata. Paris 1843, bd. II, bl. 364. Wij gebruiken deze laatste uitgave

2) „Addi volumus his praedium Scripnasium, in pago Mosao situm, ad ipsius Mosae fluminis ripam, omnesque possessiones ejus villae, uno dumtaxat quadraginta jugerum agro excepto, quem, Insulam nomine appellatum, jam ante dulcissimo filio Alberico donavimus."

3) Grandgagnage, Vocabulaire des anciens noms des lieux de la Belgique orientale, Liége 1859, bl. 179.

zetten. De Eerw. Heer Gilissen, oud-aalmoezenier der gevangenis van Luik, enkel steunende op de woord-afleiding, waarin hij zeer ervaren was, heeft ons eene oplossing voorgesteld die hoogst bevredigend is. Volgens hem is het Scripnasium der H. Adela het kasteel van Sipernau, gelegen te Eelen bij Maeseyck, op twintig minuten afstand van het bed der Maas en thans bewoond door Baron Powis de Tenbossche.

Buiten Sipernau is er niet eene plaats in de oude Maasgouw, die aan den naam van Scripnasium herinnert. Het woord zou volgens denzelfden philoloog afstammen van het latijnsche scirpus, dat biezen beteekent waarvan men stoelen maakt. Een moeras, vroeger bij het kasteel gelegen, stond vol van zulke biezen; bij het dempen daarvan heeft men een twintigtal jaren geleden frankische oudheden opgedolven.

Het kasteel van Eelen is ten anderen zeer oud. Het staat vermeld in een diploma van Paus Alexander III van den 10en Maart 1179, werd in 1259 door de abdij van Heylissen verkocht aan den ridder Walter van Wege, en was het voornaamste leengoed der graven van Loon in het Maasland (1). Een der heeren van 't kasteel, Adam van Moppertingen, maakte zich beroemd in de Europeesche oorlogen der XIVe eeuw; zijne dochter vertelde de heldendaden haars vaders aan den dichter Gelre, dien ze in de dreven van Sipernau ontmoet had, en deze bezong het avontuurvolle leven van den krijgszuchtigen ridder in een gedicht dat door V. Bouton werd uitgegeven (2).

In het voorgaande hoofdstuk hebben wij gezien dat er tusschen de familie van Adela en het Sustersche munster eene zeer nauwe betrekking bestond, dewijl haar schoondochter, haar kleinzoon, en achter-kleinzoon in de kerk aldaar begraven werden en als heiligen vereerd; het is dus niet te verwonderen dat de Merovingische koningsdochter eene villa bezat in de nabijheid van Susteren.

Zij geeft aan Pfalzel het praedium Scripnasium met al de bezittingen dezer villa. Welke waren die bezittingen? Sipernau

---

1) H. Van de Weerd, Geschiedenis van Eelen, bl. 72.
2) V. Bouton, Supplément du Wapenboek de Gelre, Parijs-Brussel 1890. Volgens aanhaling van H. Van de Weerd, Op. cit. bl. 77.

ligt in de parochie Eelen, een der oudste van den Maaskant. Deze omvatte in de middeleeuwen niet alleen het dorp van dien naam, maar ook Tongerloo bij Bree, Danielsweert en Vissersweert, die kerkelijk vereenigd bleven tot aan de fransche omwenteling, Tongerloo zijnde eene filia van Eelen. Onder tijdelijk opzicht maakten de drie eersten eene bezitting uit der abdij van Corbie in Frankrijk, terwijl Vissersweert reeds vroeg van hen werd afgescheiden en eene heerlijkheid vormde, die, ofschoon op den rechteroever der Maas gelegen, toch aan Loon leenroerig was (1). In deze vier plaatsen vinden wij de bezittingen terug der villa Scripnasium, want het testament geeft ons den gewenschten uitleg over de vereeniging der drie eerste plaatsen en de scheiding van Vissersweert.

Men weet dat het vlaamsche woord w e e r t, eiland beteekent: Vissersweert staat in de kerkregisters van Eelen aangeduid onder den naam van I n s u l a p i s c a t o r u m, en daar dit gehucht vroeger aan weerskanten door de Maas ingesloten, ook nu nog ongeveer veertig bunders bedraagt, kan er geen twijfel bestaan dat wij hier het Insula der H. Adela terugvinden, van Scripnasium gescheiden ten voordeele van haren lieven zoon Alberic. Onder tijdelijk opzicht bleef Visschersweert, sedert dat testament, van Eelen afgezonderd, maar toch leenplichtig te Loon, terwijl het bleef deel maken van de oude parochie, zelfs als later de Maas, meer bepaald haren loop nam tusschen het eiland en de moederkerk. Ook dient opgemerkt dat het gehucht, thans bij Roosteren hoorende, gelegen is tusschen Eelen en Susteren op drie kilometers afstand van het stift.

De schenking van het Insula had plaats gehad eer de abdis haar testament schreef: „quem jam ante dulcissimo filio Alberico donavimus". Alberic moet omstreeks het jaar 705 met Vastrada gehuwd zijn; immers in 696 was hij nog een kind, en in 722 had zijn zoon Gregorius zijne studiën voltooid. Ter gelegenheid van dat huwelijk zal Adela hem Vissersweert hebben afgestaan, want in 714 vinden

1) P u b l i c a t i o n s d e l a S o c i é t é h i s t o r i q u e e t a r c h é o l o g i q u e d a n s l e L i m b o u r g, bd. XXXV, [1899], bl. 432. De heerlijkheid Vissersweert behoorde gedurende verscheidene eeuwen aan de rijke familie Curtius van Luik.

wij eenen Alberic in bezit van goederen langs de Maas, zooals blijkt uit het bekend diploma van Pepijn van Herstal (1).

Zijne vrouw Plectrudis, staat daar te lezen, had van Alberic en Haderic eene villa (mantionile) (2) gekocht te Susteren, met last de kerk te doen herstellen. Toen dit gedaan was schonk zij met haar echtgenoot, kerk met klooster en hoeve aan den H. Willibrordus.

Van Haderic weten wij niets, maar Alberic, die zoo zeer de herbouwing der kerk ter harte nam, moet wel Adela's zoon geweest zijn, de echtgenoot van Vastrada, de vader van Gregorius en grootvader van bisschop Alberic, die alle drie te Susteren begraven liggen. Van zijne moeder had hij Vissersweert als uitzet gekregen; een deel daarvan, waarschijnlijk Elickhoven, zal hij tusschen de jaren 705—714 aan Plectrudis verkocht hebben op voorwaarde de kloosterkerk te herstellen, die of wel te klein, of wel te zwak in hout, volgens de gewoonte van dien tijd, was getimmerd.

Wij hebben hierboven gezien hoe Alberdingk Thijm de gift verklaart van Pepijn van Herstal aan Willibrordus. Zijne verklaring schijnt ons voor het minst onvolledig. Waarom juist den Utrechtsche bisschop bevoordeelen, dien hij heimelijk vijandig was? Enkel politieke redenen, de verheffing van zijn huis en de vernedering der Merovingers, waarnaar hij heel zijn leven gestreefd had, hebben hem daartoe kunnen aanzetten.

En dat dit het geval te Susteren geweest is, zien wij duidelijk in hetgeen, eenige jaren vroeger, te Echternach gebeurde, namelijk met eene stichting der H. Irmina, Adela's zuster. Na het vrouwen-

1) Het diploma staat ook bij Habets: Publications etc., bd. IV [1869], bl. 533.

2) Vlak tegenover Vissersweert, in de richting van Susteren, ligt het gehucht Elickhoven, zou dat niet de hoeve van Alberic zijn? Van de Weerd zegt, dat Elickhoven reeds voorkomt omstreeks 1100.

3) Toen dit opstel reeds geschreven was, kwam ons een feit ter kennis dat dient te worden aangestipt. Het gehucht Vissersweert behoort tot de gemeente Roosteren, Elickhoven tot de gemeente Buchten. De twee gehuchten, die een geheel vormen van 46 huizen, vieren hunne twee kermissen niet met Roosteren of Buchten, maar met Susteren. De groote kermis valt, zooals de inwoners zeggen, op den Zondag na het octaaf van Allerheiligen. Het is dus de 9de November die de kermis brengt. Welnu, den 9de November is S. Salvatorsfeest, dus patroonfeest der kerk van Susteren. De twee gehuchten zullen dan ook oorspronkelijk niet vreemd geweest zijn aan het oude munster.

stift van Ohren te Trier, had deze een tweede huis gesticht „voor vreemde monniken" te Echternach en in vijf opvolgende diplomas schonk zij het klooster met aanzienlijke goederen aan den H. Willibrordus, die haar van eene gevaarlijke ziekte genezen had.

Onder anderen gaf zij hem het domein van Berg bij Zulpick met de romaansche en frankische bevolking die daar woonde (1).

Pepijn van Herstal deed op zijne beurt den 13en Mei 706 eene gift aan Echternach, op voorwaarde dat de abdij hem en zijne familie getrouw bleef. 's Anderendaags, nadat Willibrordus gift en voorwaarde had aangenomen, deed Pepijn een tweede oorkonde opstellen, waarbij hij de abdij onder zijne bescherming nam en bepaalde dat de monniken, na den dood van den Utrechtschen bisschop, een hunner tot abt zouden kiezen, die getrouwheid moest beloven aan Pepijn en zijn erfgenamen (2).

Wij zien dus in beide gevallen dat de Karolinger er op uit was invloed te krijgen in de groote abdijen, en de omstandigheden toonen genoeg dat het te Susteren zoowel als te Echternach er op gemunt was de Merovingers uit het zadel te lichten om zijne eigen familie in de plaats te stellen. De klare gevolgtrekking van dit alles is dat te Susteren zoowel als te Echternach de ware stichters der abdij in de familie der Merovingers moeten gezocht worden.

Adela kan het niet geweest zijn, want, al werd zij ook te Pfalzel als Heilige vereerd, in de overlevering van Susteren wordt haar naam niet genoemd, doch hare schoondochter Vastrada, de oudste Heilige der abdij kan met meer grond als stichteres des kloosters beschouwd worden. Zoo wordt het ons klaar waarom haar man bij den verkoop zijner hoeve zoo bezorgd was voor de munsterkerk en ook waarom haar zoon en kleinzoon, na hunnen dood, van Utrecht hier werden heengevoerd.

Maar nu stelt zich de vraag: heeft Willibrordus dan geen deel

---

1) Pater Poncelet in zijn Commentarius over het leven van den H. Willibrordus A. A. S. S. novembris, bd. III, bl. 428, legt den pennentwist bloot aangaande deze akten en besluit tot hunne echtheid. Zij gaan van het jaar 698 tot 706.

2) Pardessus, Op cit. bd. II, bl. 706 en 707. Vijf bisschoppen onderteekenen de twee diploma's van Pepijn, waaronder Cuchobertus, dat is de H. Hubertus, die toen sedert ongeveer acht jaren bisschop van Tongeren was.

in die stichting gehad? Het antwoord is twijfelachtig, wij zouden nochtans genegen zijn te denken dat de zaak zich te Susteren heeft toegedragen gelijk te Echternach. Daar zien wij Irmina groote offers brengen aan Willibrord en als de koningsdochter haar lievelingshuis kant en klaar heeft, komt Pepijn als de koekoek zijn ei leggen in dat vreemde nest en beschikt er over ten bate van zijn eigen kroost. Zoo schijnt te Susteren Vastrada de groote weldoenster te zijn geweest van den Utrechtschen bisschop, totdat dezelfde Pepijn ook over hare stichting beschikte. De munsterkerk is er aan den Zaligmaker (Salvator) toegewijd en dat was reeds het geval vóór den giftbrief van Pepijn. Het is opmerkelijk dat Willibrord aan de eerste kerk die hij te Utrecht wijdde denzelfden naam gegeven heeft, en hij zal dus waarschijnlijk ook wel de inwijding van Susteren gedaan hebben.

Zijne twee weldoensters, warme aanhangers van den Paus, waren met den zuiveren geest der christelijke evangelisatie bezield; de monniken, die zij in hare huizen vestigden behoorden voorzeker, gelijk Willibrordus zelf [1] tot de groote orde der Benedictijnen, die zoowel in het frankisch als in het engelsch rijk de groote voorvechters waren der roomsche hervorming.

Op de boorden der Maas zijn zij de eerste baanbrekers geweest van het christendom tusschen de nog heidensche bevolking [2]. Door hen voorzeker werd Vastrada, de stichteres van hun missiehuis, al spoedig als eene Heilige beschouwd. Ook nu nog wordt haar naam op de boorden der Suestra in eere gehouden en zijn hare daden bij de nakomelingschap in vergetelheid geraakt, hare deugden staan hoog aangeschreven in het boek der eeuwige vergelding

1) Toen omstreeks 660 de kleine Willibrord nauwelijks gespeend was, zegt Alcuinus, werd hij aan de Benediktijnen van Ripon toevertrouwd en leefde daar, en later te Melfont, als gewoon monnik, tot dat hij in 690 als missionaris naar de Friezen vertrok. Alberdingk Thijm, op. cit., bl. 94.

2) In al onze oorkonden der VIIIe eeuw vinden wij niet eene parochiekerk vermeld in de Maasgouw, en in de geschiedenis van Aldéneyck, St. Odiliënberg en Susteren komen de namen der heilige bisschoppen Lambertus en Hubertus niet eenmaal voor. Een teeken dat de streek toen nog missieland was, en dat er de grenzen der bisdommen wellicht nog niet vast bepaald waren. Zie daarover de pas verschenen studie van H. Van de Weerd; *De H. Willibrordus onder de Vlamingen*, in Dietsche Warande en Belfort, bd. XXII [1921], bl. 389—416.

IV.

SIGINAND, DE KUNSTENAAR.

„Aan onzen getrouwen priester, den doorluchtigen kunstenaar „Siginand, schenken wij, met al hare toehoorigheden, de abdij die „in de volkstaal Suëstra genoemd wordt, gelegen in het Maasland „en waar kloostervrouwen den goddelijken dienst uitoefenen" (1).

Zoo schreef Keizer Arnulf in zijn diploom te Regensburg den 23en Februari 891 gegeven, drie maanden voordat zijn leger door de Noormannen op de oevers der Geul bij Valkenburg verslagen werd.

De melding van eenen kunstenaar is iets zeldzaams in de tweede helft der IXe eeuw. In die bedroefde tijden, toen alles voor de Noormannen zwichtte, verschijnt ons de naam van Siginand als een heldere ster, die door de zwarte wolken van eenen duisteren hemel blikt. Zijne verschijning in het nachtelijk duister der IXe eeuw leert ons, dat ook toen de kunsten beoefend werden en hoog gewaardeerd; doch waarin Siginand uitmuntte, welke diensten hij aan Arnulf bewezen heeft, zullen wij waarschijnlijk nooit te weten komen. Een latere oorkonde van koning Zwentibold, zegt enkel dat hij tot het benedictijner klooster van Prum behoorde, waaraan hij voor zijn afsterven de abdij van Susteren wegschonk.

Prum is eene kleine stad in den Eifel of duitsche Ardennen, tusschen St. Vith en Geroldstein gelegen. Haar naam staat hoog aangeschreven in de geschiedenis der middeleeuwen, ter wille der geleerde mannen die hare abdij bewoonden. Deze, reeds in 750 gesticht, werd in 762 rijk begiftigd door Pepijn den Korte, die aldus den Verlosser wilde bedanken voor de koninklijke waardigheid welke hij ontvangen had. Zijne opvolgers, duitsche koningen

---

1) Martene en Durand, Amplissima collectio, bd. I, kol. 237.

en keizers. deden hetzelfde bij hunne troonsbeklimming, zoodat Prum eene der rijkste abdijen der wereld werd ([1]).

Het stuk van Keizer Arnulf dient hier nader te worden beschouwd. Het leert ons ten eerste dat het huis van Suëstra toen groote bezittingen had, want tusschen de eigendommen die aan Siginand geschoken werden staan vermeld: „meerdere kerken, vele kloostercellen, hoeven, hutten en andere gebouwen, dienstmannen en lijfeigenen, zoo mannen als vrouwen, velden, akkers, weiden. wijngaarden, beemden, bosschen, waters, waterdriften, molens, vischvijvers, wegen en stegen, uitgangen en toegangen, bebouwde en onbebouwde gronden, betwistte en onbetwistte eigendommen met een aantal roerende en onroerende goederen, te Susteren en elders gelegen" ([2]).

Hoe de abdij in de twee eerste eeuwen van haar bestaan in het bezit van die eigendommen gekomen is weten wij niet met zekerheid. Het is duidelijk dat die goederen van veel grooter belang waren dan het onnoozele landgoed (mantionile), door Pepijn en Plectrudis van Alberic en Haderic gekocht, en aan de abdij afgestaan. Men mag veronderstellen dat wij hier te doen hebben met den oorspronkelijken eigendom eener romeinsche villa die gewoonlijk een geheel dorp en zelfs meerdere dorpen bedroeg. Dat zulke villa te Susteren bestaan heeft, blijkt genoeg uit de menigvuldige romeinsche opdelvingen door Paul Palmen gedaan bij het gehucht Veurt ([3]) en wij weten ook dat de meeste frankische zetels gegrondvest waren op de oude standplaatsen der Romeinen. Zoo mogen wij veronderstellen dat het hoofddeel der bezittingen reeds bij de stichting der abdij door de Merovingische familie aan het

---

1) Johannes Becker, Ueber den Reichtum der ehemaligen abtei Prum. passim.
In den codex aurens der abdij schreef later een monnik de volgende woorden: Religio nobis peperit divitias, sed filia devoravit matrem. De godsdienst heeft ons rijkdommen gebaard, doch het kind heeft zijne moeder verslonden. Wetzer und Welte's Kirchenlexicon, bij het woord Prum.

2) J. Habets, Bijdragen tot de geschiedenis van de voormalige stad Susteren en van de adellijke vrouwenabdij Sint-Salvator aldaar, in Publ. de la Soc. Hist. et Arch. du Limbourg, bd. VI [1869], bl. 441—567. Zie bl. 460.

3) Habets, Ibidem, bl. 444.

Maaslandsch missiehuis werd afgestaan, zonder daarom te ontkennen dat in den loop der VIIe en IXe eeuw ook andere giften hebben plaats gehad, uitgelokt door de vereering der rustplaats der drie Heiligen, Vastrada, Gregorius en Alberic.

Arnulf van Carinthië gaat met het munster te werk alsof het zijn rechtmatig eigendom geweest ware. Dit kan men gedeeltelijk verklaren door de onkiesche aanmatiging van Pepijn van Herstal, een der voorouders van Arnulf. Voeg daarbij dat de Frankische vorsten in het algemeen er op uit waren zich te bemoeien met de kerkelijke bezittingen meer dan billijk was ([1]). Zoo kwam het ook dat Susteren in de deelingsakte van 870, tusschen de twee zonen van Lodewijk den Goedertierene gesloten, bij het aandeel gevoegd werd van Lodewijk van Germanië, den grootvader van Arnulf.

Eene andere mededeeling in dit handvest is van niet minder belang. Daar staat uitdrukkelijk dat de abdij op het einde der IXe eeuw door vrouwen bewoond werd. Eenige schrijvers, zooals Mabillon, Daris en Habets hebben de meening geuit dat Susteren in den beginne eene dubbele abdij geweest is. bestaande uit mannen en vrouwen. Doch in de schenking van monnik Ansbald (717) komen slechts mannen voor en in het diploma van Pepijn is enkel spraak van vreemde en andere broeders, en niets bewijst dat de abdis Blendumen, die tusschen de getuigen van dit diploma verschijnt, en te Bakel teekende, ooit te Susteren verbleven heeft. Wij moeten dus aannemen dat het huis aanvankelijk enkel voor mannen diende en dat de benedictijner monniken in den loop der VIIIe eeuw hebben plaats gemaakt voor vrouwen derzelfde orde, met of voor den inval der Noormannen.

Siginand, gelijk wij hooger vermeldden, vermaakte het Maaslandsche klooster aan zijne abdij van Prum, en deze schenking werd goedgekeurd door Arnulf's zoon Zwentibold, die aan den gever den hoogklinkenden naam van „meester der uitmuntende kunsten" gaf ([2]). Door deze gift ontstond eene nauwe betrekking tusschen de twee abdijen van Eifel en Maas.

---

1) Cf. Haas von Schubert, Staat und Kirche in den Arianischen Königreichen und in Reiche Chlodwigs, Munich 1912, aangehnald in de Archives Belges. tom. XV [1913], bl. 329.
2) Martene en Durand, Ampl. col., bd. I, kol. 242;

Het weinige dat wij daarvan weten, wordt ons aldus door Habets beschreven: „Na den dood van Zwentibold maakten zich de Lotharingische grooten van Susteren meester. Tegen deze ongehoorde daad van geweld teekenden de abt van Pruim en Siginand protest aan; maar hunne rechtmatige reclamatiën, alhoewel meermalen herhaald, bleven zonder gevolg".

„Eindelijk, in het jaar 916, werd dit gewichtig vraagstuk, in de algemeene rijksvergadering van Herstal, die door Koning Karel, den gekozen opvolger van Zwentibold, werd voorgezeten, openbaar ter tafel gebracht".

„De vergadering besloot, dat de abdij Pruim, buiten alle andere pretendenten, recht op het stift van Susteren had, en dat het hun rechtvaardig en met de wetten des rijks strookend voorkwam, indien de abt en de monniken van Pruim, onverwijld in het bezit van het hunne werden gesteld".

„De koning aan de billijke uitspraak der graven, heeren en bisschoppen van zijn rijk gehoor gevende, deed op aanvraag van Richard, abt van Pruim, op staanden voet een diploom opmaken, waarin hij verklaarde, dat het stift Susteren met alle aanklevende eigendommen voortaan, zonder iemands tegenspraak, aan de abdij Pruim zou blijven en dat de oversten dier abdij over Susteren zouden beschikken tot hun grootste nut en tot dat hunner medebroeders".

„Dit diploom werd gegeven in het koninklijk paleis te Herstal den 19 Januari 916".

„In weerwil van het koninklijk naamcijfer was echter de vrede kort van duur. Twee en dertig jaren later werd ook keizer Otto I, die destijds in bezit dezer landen was, als scheidsrechter in deze zaak geraadpleegd".

„Op eene vergadering der rijksstenden te Nijmegen, werd in 948 nogmaals bepaald, dat het stift Susteren als het uitsluitend bezit in eigendom van den abt en der monniken van Pruim moest betracht worden. De keizer, van zijnen kant, ingezien hebbende de diplomen op dit stuk van Arnulf, Zwentibold en Karel, hem door Ingram, abt van Pruim, voorgelegd, keurde de uitspraak der vergadering goed en belastte den abt Ingram en diens opvolgers, van Susteren nimmer als beneficie of leengoed aan eenen bisschop, aan eenen graaf of aan iemand anders weg te schenken. Alleen

stond de keizer toe, dat deze plaats van wege de abdij Pruim mocht erkend en bestuurd worden. Dit diploom werd gegeven te Nijmegen den 1 Juni 948" ([1]).

„Latere bescheiden betrekkelijk de relatieën tusschen de abdijen Pruim en Susteren zijn ons niet bekend" ([2]).

De romaansche kerk van het klooster, waar Siginand woonde, is thans parochiekerk der stad Prum. Eene gelijkenis vermoedende tusschen de munsters van Susteren en die der Eifelsche abdij, hebben wij deze laatste bezocht, doch wij werden in onze verwachting teleurgesteld, want Prum heeft geene zuilen, maar enkel vierkante pijlers; het verschilt dus merkelijk van de Susterische kerk.

De gelijkenis bepaalt zich bij den voorbouw met twee torens en een overwelfd portaal. De gindsche voorgevel die thans drie deuren telt is drie en dertig meter breed, en geheel de kerk moet iets grootaardigs geweest zijn, want nu nog is ze lang, ofschoon de kruisbeuk, die zeker bestaan heeft, verdwenen is. Het koor, in den gothischen tijd vernieuwd, bevat links de relikwieën door Pepijn den Korte gegeven, rechts den nieuwerwetschen grafsteen van keizer Lotharius I, alhier als monnik gestorven. Ook de kloostergebouwen bestaan nog, dienende voor gerechtshof en gymnasium. en zijn evenals den voorgevel der kerk in rococostijl hersteld. De voorheen zoo rijke tempel, het lievelingskind van koningen en keizers, is thans naakt en arm, en maakt niettegenstaande zijn grootsch karakter eenen pijnlijken indruk.

---

1) Martene en Durand, Ampl. coll., bd. I, kol. 289.
2) J. Habets, Op. cit., bl. 466.

V.

KONING „SANDERBOUT".

„Het waes een Her te Born, der waes gebohren uyt overlant, uyt Hongariën, koninck Sanderbout waes he genaemt. en he loeg bij sijne vrouw en sliep, ende Got sant hem in sijnen sin. dat he sich met haer beraedde dat hij woude geven den armen luyden eene gave om Got; want he hatse dickwils gebracht in groten noot, ende syne huysfrou beleyfde. dat hy hun gaf den bosch geheyten den Gradt, mitter heyden en de weyden". En „doen die Mess uyt waes" gebood hij eenen ruiter het land door te rijden, al de dorpen die hij gedurende het middagmaal doorrijden kon zouden aan de koninglijke schenking deel hebben. Als de heeren water namen voor het eeten reed hij weg van de kasteelbrug te „Born" over „Guttecoven, Leymborg, Sittard, Munstergeleyn, Opgeleen, Beeck, Elsloe, Steyn en Houserlinden", waar hij van paard veranderde, en reed naar Urmond, Berg, Bicht, Papenhoven, Buchten. Te Hultomb „vont hij eyn alt wyff by dat valderen staen, dat hem niet open dede". Zoo liet hij Hultomb buiten den kreis, en kwam te Born aan als de koning en de heeren water namen na het maaltijd. En al de dorpen, waar de ruiter was doorgereden, met uitzondering van Hultomb, kregen hun deel in de schenking der Graatheide" (1).

Aldus werd in een handvest, dat niet hooger schijnt op te klimmen dan de XVIe eeuw, het bezit der heide door de verschillende dorpen uitgelegd.

Om de historische waarde van dat stuk te beoordeelen, moeten wij vooreerst kennis maken met dien Sanderbout der Maaslandsche overlevering, die in de geschiedenis onder den naam van Zwentibold optreedt.

---

1) J. Habets, Op. cit., bl. 464.

Het groote keizerrijk van Karel den Groote had zich al spoedig in drie rijken verdeeld; Frankrijk en Duitschland werden door de rechtstreeksche opvolgers van Karel geregeerd, maar in Lotharingen, dat die twee landen scheidde, was de oude stam uitgestorven, zoodat de grooten des lands nu eens met den duitschen keizer, dan weer met den franschen koning hielden, en in het algemeen van de regeeringloosheid gebruik maakten om het arme volk en de kloosters ongenadig uit te buiten.

Keizer Arnulf van Carinthië, die de rechtmatige heer van het land was, wilde aan dien toestand een einde stellen. Alvorens naar Rome te vertrekken, om daar als keizer van Duitschland gekroond te worden, hield hij rijksdag te Worms den 25sten Mei 895 en daar deed hij zijnen natuurlijken zoon Zwentibold, als koning van Lotharingen erkennen ([1]). Het is deze vorst die in de Maaslandsche overlevering onder den naam van Sanderbout bekend staat.

Hij was toen geen twintig jaren oud, en huwde in 897 Oda, de markgravin van Saksen, de zuster van den lateren keizer Hendrik den Vogelaar.

Zwentibold was godsdienstig en dapper, doch ongelukkig had hij het beleid en de bezadigdheid niet, die hoogst noodzakelijk waren in de moeilijke omstandigheden waarin hij de regeering op zich nam. Had hij die hooge hoedanigheden bezeten, dan zou hij waarschijnlijk tusschen Rijn en Schelde een koningrijk gesticht hebben, dat door zijne ligging en rijkdom was aangeduid om in de Europeesche beschaving eene groote rol te spelen. Doch de jonge koning was wispelturig en driftig van aard; al werd hij ook door kleinen en grooten met geestdrift onthaald, het duurde niet lang of hij lag met deze laatsten overhoop, doordat hij al te spoedig hunne overmacht wilde intoomen.

---

1) De onafhankelijkverklaring van Lotharingen is zulk een zeldzaam feit in de politieke geschiedenis der europeesche staten, dat de geleerden zich afvragen welk wel het doel van Arnulf kan geweest zijn.

Pirenne in zijne *Histoire de Belgique* bd. I, bl. 41, zegt daarover „deed het Arnulf uit voorliefde voor zijnen bastaardzoon, die door de geboorte van Lodewijk het kind zich van de troonopvolging verstoken zag? of had de keizer bij zijne troonsbeklimming beloften gedaan aan de Lotharingsche grooten of wilde hij eenen schutsmuur bouwen tusschen Frankrijk en Duitschland? Men weet het niet, maar de uitslag bewees dat de nieuwe staat geen levensvatbaarheid bezat". Zou men niet kunnen aannemen dat de keizer vooral beoogde orde te brengen in het land, hetwelk op dat oogenblik door de invallen der Noormannen en door de regeeringsloosheid geteisterd werd?

Vier graven: Stephanus, Odacar, Gerardus en Matfridus hadden de bezittingen van het bisdom Toul verwoest, en zich kloosters toegeëigend onder voorwendsel van voogdij. Zwentibold verklaarde hen vervallen van alle ambten en waardigheden welke zijn vader hun gegeven had. Reginer van Henegouwen, bijgenaamd „met den langen hals", viel ook in ongenade; men weet niet juist waarom en allen te samen riepen de hulp in van Karel den Eenvoudige van Frankrijk, met de belofte hem als koning te erkennen. Dat bracht onzen vorst reeds in 890 nabij zijnen ondergang, doch de Fransche koning was tegen Zwentibold niet opgewassen, en moest onverrichterzake met zijn leger huiswaarts trekken. Daarom gaven de vijf graven het spel niet op, zij zetten den strijd voort en als zij zich in 899 te Durfos (Douveren of Dortrecht) verschanst hadden, trachtte de koning door onstuimige aanvallen hen in die moerasvesting te bespringen. Daar hem dat niet gelukte, beval hij den bisschoppen de opstandelingen in den ban te slaan, wat de kerkvoogden weigerden te doen. Nu brak de driftige man in bedreigingen en scheldwoorden los, ja, ging zooverre dat hij den aartsbisschop Ratbod van Utrecht met zijnen stok eenen slag op het hoofd toebracht. Het beleg werd opgegeven en het leger ontbonden [1].

Het volgend jaar (900) was het wederom krijg in het Maasland. Arnulf stierf, zijn rijk overlatende aan zijnen wettigen zoon, die nog geen zeven volle jaren oud was: Lodewijk het Kind. De grooten van Lotharingen, ook de bisschoppen, wendden zich nu weer tot Karel den Eenvoudige en erkenden hem als koning. Als in den zomer Zwentibold op den oever der Maas vertoefde, waarschijnlijk te Born, trokken de drie graven, Stephanus, Gerardus en Matfridus met een leger tegen hem op. De jonge vorst leverde hun slag, waarschijnlijk tusschen Susteren en de Maas en verloor er het

---

1) Onze historische inlichtingen over Zwentibold zijn grootendeels ontleend aan het werk van Max de Gagern: *Arnulfi imperatoris vita*, volgens aanhaling van Eversen en Meuleners: *de Limburgsche gemeentewapens* in: *Publications de la Société Historique et archéologique... du Limbourg*, bd. XXXV [1899], bl. 480.

leven den 13en Augustus 900. Met hem verdween de titel van koning van Lotharingen [1].

Zes eeuwen later zal een ander vorst, Karel de Stoute, insgelijks welmeenend en dapper, datzelfde koningrijk trachten te herstellen, doch ook hij moest door dezelfde roekelooze vóórtvarendheid zijne grootsche plannen verijdelen.

Tot hier toe staat ons verhaal over Zwentibold op goeden historischen grond, en is gewaarborgd door het getuigenis van gelijktijdige schrijvers of officiëele stukken; voor wat zijne betrekkingen met Susteren betreft, deze berusten op latere oorkonden en dienen dus met meer omzichtigheid gewogen te worden.

Vooreerst hebben wij eene kostbare bladzijde uit de Notae aureaevallenses, in de eerste helft der XIIIe eeuw geschreven door een man, die goed op de hoogte was der Sustersche overlevering, en die ons volle vertrouwen verdient, tenminste als getuige van hetgeen uit zijnen tijd verhaald werd [2].

Aangaande Zwentibold lezen wij daar, dat hij in de kerk van Susteren begraven werd, volgens latere schrijvers aan den ingang van het koor, naast de H. Amelberga [3].

De bewering, dat hij de kerk van Susteren stichtte, is zonder twijfel valsch en de latere overlevering dat hij het stift, door de Noormannen verwoest, prachtig heropbouwde [4], heeft insgelijks weinig grond.

---

1) De tijdgenoot Regino van Prum plaatst het slagveld bij de Maas (circa Mosam) en vertelt ook dat graaf Gerardus nog hetzelfde jaar de weduwe huwde van Zwentibold. M. G. H. SS. bn. I. bl. 609.

2) De notae aureaevallenses, uitgegeven door Bethman en Alexandre in de Bibliophiles Liégeois, Luik 1874, vroeger beschouwd als eene bron door Aegidius van Orval benuttigd, zijn slechts aanteekeningen door Aegidius of een ander in deze kronijk bijgeschreven. c. f. S. Balau: Les Sources de l'histoire du pays de Liége. bl. 465.

De inlichtingen aangaande Susteren verdienen vertrouwen, omdat ze berusten op feiten die zeker zijn, zooals de vereering der relikwieën van Susteren. Ook zijn ze vrij van alle legendarische overdrijving. Maken wij toch eene uitzondering voor de naïve hewering dat al de personen, die in de samenzwering tegen Zwentibold gekwetst werden, of wel stierven of wel met ongeneesbare wonden bleven voortleven. Doch ook dit heeft de annotator niet uit zijnen duim gezogen; hij heeft het letterlijk afgeschreven uit een werk dat omstreeks 1100 werd opgesteld: De Chronographia van Sigebrecht van Gembloers, anno 903. Zie den tekst ven Aegidius van Orval op het einde van ons zesde hoofdstuk.

3) Knippenberg, Op. cit. bl. 50.

4) Ibidem, bl. 50.

Vooreerst wat de verwoesting betreft. De schenkingsakte van Arnulf aan priester Siginand werd gedaan op het oogenblik dat de Noormannen op het ergste woelden, drie maanden voor hun zegepraal op de boorden der Geul, en toch vinden wij in dat stuk geen spoor van hunne wandaden; integendeel, kerk en kloostercellen zijn aangehaald als deel makende van de rijke gift. Hetzelfde kan gezegd worden van de confirmatie der schenking door Zwentibold, van den 5den Juni 895.

Wat de herbouwing betreft, indien deze noodig was, dan moest ze noodzakelijk komen ten laste van den nieuwen eigenaar, den meester der uitmuntende kunsten, te meer daar Zwentibold in zijne korte regeering, noch tijd noch geld moet gehad hebben om veel aan bouwen te denken. Het is dus te vreezen dat ook deze bewering enkel moet toegeschreven worden aan de Sustersche legende, die reeds vroeg een lauwerkrans vlocht om het hoofd van den grooten koning, die in de abdij begraven lag.

Gelijk wij hiervoren zagen, weten wij van eenen tijdgenoot, Regino genaamd, dat Zwentibold sneuvelde niet verre van de Maas „circa Mosam". Knippenberg in 1719 is de eerste, die Susteren als slagveld aanduidt; eene andere overlevering plaatst het slagveld op den Rohrsach of Welschenheuvel bij Urmond, en zij wordt door de aanduiding van Knippenberg niet uitgesloten [1]. Wij kunnen het niet met zekerheid bevestigen, maar toch doet de teraardebestelling in het stift gissen, dat de slag, die voor Lotharingen zulke groote gevolgen hebben moest, in de nabijheid geleverd werd.

Wat nu te denken van Sanderbouts schenking der Graetheide in de zalen van den ouden burg van Borne? Het spreekt van zelf dat een stuk der XVIe eeuw niet kan aangehaald worden om eene gift te bewijzen der IXe eeuw, doch uit het bezit der heide door de boven genoemde dorpen, uit het omrijden van den grond, wat vroeger meer in gebruik was, en uit de gebeden die in menige parochiekerk tot over eenige jaren publiek gedaan werden voor de ziel „van koning Sanderbout en zijne huisvrouw Sofia", leidt J.

---

1) Kronenburg: Neerlands Heiligen in de Middeleeuwen. Amsterdam 1899. bl. 125.

Habets af, dat het stuk op andere documenten moet berusten en als bron niet geheel te verwerpen is (1).

Zou het kasteel van Born een der residenties van den koning geweest zijn? Wij bezitten twee-en-twintig diploma's door Zwentibold op de meest verschillende plaatsen uitgevaardigd en door hem onderteekend (2), niet een verraadt zijn verblijf te Born; doch den 24sten Juni 896 vinden wij hem te Nijmegen en den 22sten October daaropvolgende is hij te Hoei. Het zou wel kunnen dat hij den zomer van dat jaar te Born heeft doorgebracht. Doch indien de schenking waarlijk van Born is uitgegaan, zouden wij liever aannemen dat hij ze in 't laatste jaar zijns levens gedaan heeft, want na den 23sten Januari 899 vinden wij hem elders niet vermeld en de slag bij Susteren laat eenigszins vermoeden, dat de graven Stephanus, Gerardus en Matfridus den koning in zijne Maaslandsche residentie zijn komen aanvallen.

---

1) Habets, Op. cit., bl. 464. Dat gebed bleef in de kerk van Elsloo in gebruik tot 1883.

2) Wauters: Table chronologique des Diplômes imprimés. Brussel 1866. bd. I, bl. 312—319.

VI.

HEILIGEN DER Xe EEUW.

In de elfde eeuw en later bestond het gebruik op de eerste verdieping der torens eene plaats in te richten, die in tijd van oorlog als bergplaats moest dienen en voor den vijand moeilijk te genaken was. Zulks is ook nu nog het geval met de schatkamer van Susteren, die, geplaatst boven de doopvont op de eerste verdieping van den rechtertoren, tegen brand en diefstal allerbest gevrijwaard is.

Wat vroeger door de kerk verspreid stond of aan hoek en kant verloren lag, werd hier zorgvuldig bijeengebracht en aan het oog van den toeschouwer tentoongesteld: kleinodieën van alle soort en ouderdom, zilveren platen, fijn geweefde stoffen, rijk geborduurde miskleederen, doch vooral de overblijfselen der Heiligen van Susteren, in oude of nieuwe schrijnen zorgvuldig bewaard. De tegenwoordige schat, wel is waar, is slechts de schaduw van den vroegeren rijkdom; hij schittert niet meer van goud en edelgesteenten, want veel werd verstrooid in den tijd der hervorming en der Fransche omwenteling, doch het weinige dàt ons nog overblijft, is op het drievoudig gebied van godsdienst, geschiedenis en kunst van groot belang.

De geschiedenis der Sustersche Heiligen is hier aanschouwelijk voor ons uitgehangen: om ze te doen kennen, zullen wij de reliekschrijnen opsommen naar de orde hunner belangrijkheid.

In de schatkamer van Susteren staan uitgestald:

1o. De groote relikwiekast der H. Amelberga, die wij later breedvoeriger beschrijven zullen.

2o. Drie borstbeelden in verguld hout, bevattende de schedels der H.H. Amelberga, Benedicta en Cecilia. Deze busten in laatgothischen stijl, werden door wijlen pastoor Hillen in 1887 naar Waldfeucht gestuurd om door den beeldhouwer Goertz hersteld te worden. Deze vond onder eene laag ruwe verf den naam van „Jan

van Stevensweerth" den maker der kunststukken, die uit de parochiekerk schijnen voort te komen (1).

3o. Twee borstbeelden, insgelijks in verguld hout, onder pastoor Hillen vervaardigd, inhoudende de schedels der H.H. Gregorius en Alberic.

4o. Twee houten kasten met versieringen uit de XVIIIe eeuw, bevattende de hoofdschedels van Zwentibold en Odegondis.

5o. Twee houten kasten zonder versiering, met gebeenten van de H.H. Gregorius en Alberic.

6o. Een koperen kast met relikwieën van den H. Gregorius.

Verder nog relikwieën van minder belang die met de Heiligen van Susteren niets gemeen hebben.

Zooals 't blijkt zijn de Heiligen der VIIIste eeuw ruimschoots vertegenwoordigd, met uitzondering nochtans der H. Vastrada. De zaak is zonderling genoeg, want uit de aanteekeningen van Orval weten wij, dat in de XIIIe eeuw het lichaam dezer Heilige te Susteren bewaard werd. Bij den inventaris van 1885 kon eene kist, die bijna een geheel lichaam bevatte, niet terecht gewezen worden; wie weet of dat niet de overblijfsels zijn der stichteres? (2)

Doch het is tijd nader kennis te maken met de Heiligen der Xe eeuw, die wij insgelijks hier aantreffen, Sanderboud aan 't hoofd.

Zoo hoog als onze oorkonden opklimmen (dus reeds in 't midden der XIIIe eeuw) werd de koning van Lotharingen als Heilige vereerd, „alleen te Susteren, zegt Willemsen, en wel als martelaar" (3). De Kerk heeft over dien eeredienst nooit uitspraak gedaan, en Ernst zegt ronduit, dat Fisen en de bollandist Solier eene onvoorzichtigheid begaan hebben, onder het getal der Heiligen eenen man te plaatsen, waarover de geschiedenis bloost (4).

De geleerde pastoor van Afden schijnt ons hier wat al te streng, want al was de koning opbruischend van karakter, hij schijnt toch immer met de beste inzichten gehandeld te hebben, en legde hij

---

1) Volgens een register der pastorij van Susteren, geschreven door kapelaan J. Bemelmans [1885 – 1889).

2) L. von Fisenne: Notice sur les inventaires de l'abbatiale de Susteren et les fragments de reliquaires y conservés in: La Revue de l'Art Chrétien, bd. IV [1886], 4de aflevering.

3) J. Bemelmans: Register der pastorij.

4) S. P. Ernst: Histoire du Limbourg, Luik 1837 bd. I, bl. 366.

wat al te gaarne de hand aan den degen, hij streed alleen voor 't goede recht, tegen de onderdrukkers van Kerk en volk. Wat er ook van zij, bij de vernieuwing van Roermonds brevier in 1863. werd Zwentibold niet genoemd, terwijl de andere Heiligen van Susteren, Gregorius, Alberic, Amelberga, Benedicta en Cicilia elk door een bijzonder officie herdacht zijn geworden (1).

De H. Odegondis, wier schedel op het hoofdaltaar stond tegenover dien van Zwentibold, is in de geschiedenis onbekend. Het volk noemt haar de vrouw van Sanderbout, en is die overlevering gegrond, dan hebben wij hier te doen met Oda, de dochter van den hertog van Saksen, die in de legende der Graetheide onder den naam van Sophia voorkomt.

De vereering der drie andere Heiligen berust op vastere gronden. Omstreeks 900 stond de abdij onder de leiding der abdis Amelberga, ook Emalia genoemd. Zij werd evenals Zwentibold voor het koor ter aarde besteld, en immer aanschouwd als de patrones van Susteren. Het is daarom dat de parochiekerk aan haar werd toegewijd en dat het gemeentewapen haar beeld draagt.

Na 's konings jammerlijken dood werden zijne drie dochters Benedicta, Cecilia en Relindis in het stift aan de leiding der H. Amelberga toevertrouwd. De twee eersten voerden op hare beurt den staf over het vrouwenklooster, waarin zij begraven en op 17 Augustus als Heiligen vereerd werden (2).

De derde dochter, Relindis, gedreven door de zucht naar eenzaamheid, verliet Susteren, om als recluse te gaan leven bij de kerk van Onze Lieve Vrouw te Flémalle. Zij stichtte aldus het prioraat, waar tot aan de Fransche omwenteling, de beroemde schilderij bewaard werd, die in de kunstgeschiedenis onder den naam van den meester van Flémalle bekend staat.

Dit alles weten wij uit de nota van Orval en al kunnen wij ook de Sustersche overlevering niet hooger nagaan, toch bestaat er geene reden om hare echtheid te betwijfelen, dewijl zij door

---

1) Cf. Susteren en zijne Heiligen (passim).

2) Zou het al te vroegtijdig huwelijk van koningin Oda met den vijand van haren eersten gemaal niet bijgedragen hebben tot het uitbesteden harer drie kindertjes? Ook dient opgemerkt te worden dat de schrijver van Orval gansch bevestigend is voor Benedicta en Cecilia, maar, dat Relindis ook eene dochter van Zwentibold was, durft hij niet vast beweren: „fertur" zegt hij, „men vertelt".

den onafgebroken eeredienst der Heiligen en het bestaan harer relikwieën in de Maaslandsche abdij gestaafd wordt.

Dezelfde gegevens vinden wij later bij Fisen ([1]) en Knippenberg, die het handschrift van Orval niet gekend hebben.

Fisen, een Luiker Jezuiet, schreef in 1647, en was over de Heiligen van Susteren ingelicht door zijn confrater Jacob Kritsraedt, die de oude papieren der abdij doorsnuffeld had. Knippenberg, pastoor van Helden, had te Susteren een handschrift doorbladerd van pater Hertzworm, prior der Kruisheeren te Venlo, een document dat, gelijk vele anderen, te loor is gegaan.

Beiden veronderstellen dat Zwentibold, toen hij sneuvelde, volwassene dochters had; eene dwaling die wij natuurlijk op rekening moeten laten van de legende, want bij den dood haars vaders waren de drie dochters nog geheel kleine kinderen.

Die legende ten andere, is niet van dichterlijke schoonheid ontbloot. Zij stelt ons de heilige maagden voor, zwervende over het treurige slagveld, op zoek naar het lijk van haren vader:

Zij spoedden naar het slagveld,
Waar menig dappre viel,
Zij zochten 't lijk haars vaders
En baden voor zijn ziel.

Zij droegen 't in haar armen
Naar Susterens abdij,
Daar werd zijn graf gedolven
Aan vrouw Sophia's zij. ([2])

Daar de aanteekeningen het oudste document uitmaken betreffende onze Heiligen, laten wij hier den latijnschen tekst volgen, getrokken uit de *notae aureaevallenses*, uitgegeven door Bethmann en Alexandre (*Société des bibliophiles Liégeois*), Luik, 1874, bl. 151:

„Hic Xenderboldus hortatu praedicti patris Odonis comitis filiam

---

1) Barth. Fisen S. J., *Flores ecclesiae Leodiensis*, Rijsel, 164 13 en 17 Augustus.

2) Jacques Vrancken bij Welters: *Limburgsche legenden*, bl. 138.

nomine Odam uxorem duxit. Sed cum quinque annis regnasset, a Lothariensibus in bello perimitur. In qua conspiratione et bello quicumque vulneratus est, aut mortem non evasit, aut numquam sanari potuit. Corpus autem beati regis Ceinderboldi sepelitur in ecclesia Sustrensi, quam ipse fundaverat ad honorem Dei, in qua dicitur esse quaedam parva vestris pueri Jesu Christi. In dicta ecclesia Sustrensi Leodiensis diocesis jacet corpus beatae Amelbergae primae abbatissae dicti coenobii, cujus festum agitur Kalendas Decembris. Sub cujus doctrina nutritae fuerunt filiae praedicti Ceinderboldi regis, Benedicta et Cecelia, quae successive post magistram suam praefuerunt, et diversis annis 16 Kalendas Septembris in dicta ecclesia sepultae. Earumdem festivitas celebratur. Sepulti sunt etiam in eadem duo sancti confessores praesules successive Trajecti inferioris, qui propter devotionem et sanctitatem sanctimonialium saepe erant visitantes eumdem locum, beati Albrici festivitas 18 Kalendas Decembris, sancti quoque Gregorii 10 Kalendas Octobris recolitur. Sancta autem Vastradis, mater praedicti sancti episcopi Gregorii, corpore quiescit ibidem, cujus festum agitur 12 Kalendas Augusti. Praedicti sancti et sanctae processu temporis translati sunt de terra sub episcopis diversis Leodiensibus, et in sarcophagis et feretris deauratis eorum corpora decenter relocata. Beati siquidem Ceinderboldi regis memoria celebratur Idis Augusti. Fertur etiam sancta virgo Relendis filia fuisse dicti regis, quae solitariam vitam cupiens a claustro ad reclusorium in ecclesia beatae Mariae de Flemalia se transtulit, in qua miraculis coruscans in dicta ecclesia in Domino feliciter requiescit."

VII.

HET ADELLIJK STIFT.

Uit de schenkingsbrieven van Arnulf en Zwentibold blijkt, dat op het einde der IXe eeuw de abdij van Susteren een onafhankelijke geestelijke gemeente vormde, waarin de abdis de politieke rechten uitvoerde, niet alleen op de geestelijke personen en léëken die in den kloostersingel en op de buitenbezittingen verbleven. Met de beleening aan Siginand en aan Pruim, ging de onafhankelijkheid verloren, en ook de politieke rechten der abdij verdwenen langzamerhand, ingepalmd door de hebzucht der voogden. Die rechten, men weet niet hoe, gingen over aan de heeren van Dieteren en Valkenburg. Reeds vroeg gaven deze kostbare vrijheden aan de inwoners der gemeente, die van 1276 af den naam van stad verworven had. Geen wonder dan ook, dat Susteren zijnen naam gaf aan een der zeven dekenaten van het aartsdiaconaat der Kempen (1).

Op geestelijk gebied had in dien tijd een even groote ommekeer plaats. Als de H.H. Amelberga, Benedicta en Cecilia aan het hoofd stonden der abdij, volgde deze den regel van den H. Benedictus, en onder de opvolgende leiding van zulke deugdzame en tevens invloedrijke personen, moet het geestelijk leven der munsters een hooge vlucht genomen hebben. In de Xe eeuw, elders zoo dor en schraal, moet Susteren als eene oasis geweest zijn, waar, onder de zorgvuldige hand van twee koningsdochters, tal van bloemen bloeiden, die te midden der barre woestijn de verkwikkende geuren verspreidden der christelijke deugden. Het is jammer genoeg, dat wij over dit heldentijdperk niet beter zijn ingelicht.

Een minder hoog ideaal kwam het Benedictijner leven vervan-

1) Eversen en Meuleners. Op. cit. bl. 487. — Over het dekenaat van Susteren, geeft Habets belangrijke inlichtingen.

gen, waarschijnlijk in den loop der XIe eeuw [1]; toen verzaakten de kloosterlingen aan haren strengen regel om eene vergadering te vormen van wereldlijke stiftdames, in den eeredienst bijgestaan door vier kanunniken en even zooveel kapelaans.

Waarom en op welk gezag die groote ommekeer gebeurde weten wij niet, doch zeker was het eene afgedane zaak als Imago, de dochter des graven van Loon, in 1174 het bestuur der abdij op haar nam. Bij hare plechtige intrede moesten de abdissen voor het altaar der twee koren neerknielen, en den staf houdende in de linkerhand, de rechter op het evangelieboek leggend, zweren het kapittel geestelijk en tijdelijk naar Gods inzichten te besturen. Dat Evangelieboek wordt heden nog op de pastorie van Susteren bewaard en draagt op zijne ledige bladen, in schrijfletters der XVIe eeuw, de eedsformulen, die door de abdis, door de stiftdames, door de kanunniken en kapelaans bij hunne intrede gezworen werden.

Ook vindt men er, op de vijfde bladzijde, een inventaris der kerksieraden, zooals deze bestonden in het jaar 1174, toen Imago gehuldigd werd. Er waren alsdan in de munsterkerk vijf cappa's, twee missalen, twee kelken en maar een koorhemd of surplis. Dat doet een klein getal priesters veronderstellen. Ook bezat men eene tunica van den H. Alberic, een singel van den H. Gregorius, zeventien koffers met relikwieën, eene vaas van de H. Amelberga en een gedeelte van het H. Kruis.

Imago schijnt wel de dochter geweest te zijn van graaf Gerardus van Loon (1171—1195) en van Maria gravin van Gelder [2]. Haar vader, een dapper ridder, trok ter kruisvaart naar het H. Land en sneuvelde voor Ptolemaïs, van waar zijn lijk werd overgebracht naar de abdij van Herckenrode, door zijn vader gesticht [3].

Dat het klooster van Susteren alleen toegankelijk werd voor

---

1) Wij zeggen in de XIe eeuw, omdat ook in de andere kloosters, zooals te Aldeneyck en te Munsterbilsen, de secularisatie in die eeuw heeft plaats gehad. cf. G. Simenon, *Les Fondations monastiques de Liége* in de *Revue ecclésiastique de Liége*, bd. III [1907], bl. 88.

2) Habets, *Op. cit.*, bl. 471.

3) Mantelius: *Historia Lossensis*, Luik 1717, bl. 137. Eene lijkvervoering uit Klein Asië naar Herckenrode! Dat was geene kleinigheid in de XIIe eeuw. Van 's graven begraafplaats is geen spoor gebleven: het vuile mestpoelwater van arme pachthoeven drijft er over heen.

hoog-adellijke juffers, die acht en later zestien kwartieren moesten kunnen getuigen, dat was reeds een betreurenswaardige afwijking van den geest der stichting, „in de VIIIe eeuw gedaan ten voordeele der vreemde en andere broeders" en schijnt ons heden eene onrechtvaardige aanmatiging van het machtige adeldom. Doch vergeten wij niet, dat eene inrichting, die eeuwen duurt, noodzakelijkerwijze aan verandering onderhevig is; te Susteren kan deze van lieverlede zonder kant noch stoot onder den drang der omstandigheden ontstaan zijn. Doch wat zeker af te keuren valt, is de wereldsche geest, welke die adellijke juffers maar al te dikwijls uit hare kasteelen meebrachten naar de cellen van het stift.

Van groote misbruiken of schandalen hoort men niet, maar in de XIVe eeuw was de geest van het stift toch zoo wereldsch dat de bisschop van Luik Engelbert van der Marck, krachtdadig moest tusschenbeide komen om de hooggeborene bewoners tot een meer ingetogen en kloosterlijk leven terug te roepen, en de maatregelen die hij nam, bewijzen genoeg dat het adellijk stift voor menige dochter eene goedkoope kostschool was, waar men wel is waar, godvruchtig leefde, maar ook schoone manieren leerde, en niet geheel verzaakte aan de hoop vroeg of laat het huwelijksbootje in te treden.

Immers de abdis alleen deed beloften van zuiverheid, de anderen mochten het kloosterleven jaarlijks door eene vacantie van twee maanden onderbreken en wie zou durven beweren dat ze allen geregeld terug kwamen?

In de XVIe eeuw telde het klooster tien adellijke stiftdames onder het bestuur der abdis en eener dekanes die geen ander ambt te vervullen had dan dat eener assistente, want daar de abdis geene politieke rechten meer bezat, oefende zij eigenlijk de rechten van dekanes uit ([1]). De stiftdames, geklaagd hebbende dat zij wegens lasten, oorlog en duren tijd, niet genoegzaam leven konden, zoo werd in 1605 besloten niet meer dan zeven prebenden te vergeven; de opbrengst der achtste en negende zou onder de resideerende kapittelleden uitgedeeld worden, terwijl die der tiende gebruikt werd ten bate der kerkfabriek.

1) Eversen en Meuleners, Op. cit., bl. 487.

Behalve de juffers telde het stift vier kanunniken en even zoovele kapelaans, die ten zuiden der kerk woonden en gehouden waren het dagelijks koorofficie door hunne tegenwoordigheid op te luisteren. Twee hunner, een domheer en een kapelaan, waren belast met de zorg der parochie en bedienden diensvolgens eene kleinere kerk het papenmunster genoemd, toegewijd aan de H. Amelberga.

Omstreeks 1789 werd deze door een brand vernield en de parochiale dienst moest nu voorloopig in het „Jufferenmunster" gehouden worden. Daar men kon vaststellen, dat de twee diensten gevoegelijk in dezelfde kerk konden samengaan, werd tusschen de magistraat der stad en de abdis, Clementina van Hessen-Rheinfels-Rothenburg, een verdrag gesloten, volgens hetwelk het papenmunster werd afgebroken en de stiftkerk voortaan voor de parochie zou dienen. „Der Stads-diener Mathys Jansen machte mit dem statshorngeblass bekant dass am 1 April 1791 alle eingesessenen auf die Marckt, an dem Stadthaus erscheinen solten, um anzuhören was wegen der Kirch, ihnen forgelezen worde". Zes en negentig inwoners kwamen het verdrag onderteekenen ([1]).

De kerk werd afgebroken, doch een muur is blijven staan en deze geeft ons een denkbeeld van het oud gebouw. Het is de westelijke muur van den rechter kruisvleugel, die thans aan den oostkant als gevel dient der pastorie. Het was eene gothische kerk met drie beuken en een kruis, doch veel kleiner dan het Jufferenmunster. Het voetstuk eener gothische zuil staat nog op zijne oude plaats, en duidt de breedte aan der zijbeuken ([2]). De hoofdingang der kerk lag langs de straat, waar nu de ingangspoort der pastorie staat, de middenbeuk nam de plaats van het voorhof in, terwijl de rechterbeuk thans vervangen is door het voorste deel des huizes.

Het jufferenklooster, thans in boerenhoeve herschapen, lag ten noorden van de kerk, en was over de grachten toegankelijk door eene schoone brugpoort, die in het midden der laatste eeuw ge-

---

1) Habets, Op. cit., bl. 565.
2) Bij de vergrooting der pastorij in 1919 werd dat voetstuk verplaatst. Een gothisch kapiteel vindt men onder den ijzeren wegwijzer bij Illickhoven op den weg naar Roosteren.

sloopt werd. Langs de buitenmuren der schuur, waar vroeger zalen gelegen hebben, ziet men nog de spits en gewelven der kloostergangen, en in den muur der kerk zijn nog de poortjes zichtbaar, waardoor de adellijke dames het officie gingen bijwonen.

VIII.

KAROLINGISCH EVANGELIEBOEK.

Twee voorwerpen uit den schat van Susteren dienen nader bestudeerd te worden, niet zoozeer om hunne schoonheid, maar terwille van het belang dat zij opleveren voor de geschiedenis der Maaslandsche kunst, namelijk het metalen drijfwerk, waarover verder, en het Evangelieboek.

Het is te verwonderen dat dit laatste niet in ruimere mate de aandacht getrokken heeft der geleerde schrijvers, die in onzen tijd met zooveel ijver den oorsprong navorschen der schilderkunst in de Nederlanden. Eene gebrekkige schets door J. Gielen van Maeseijck, is alles wat tot nu toe over het kostbaar pand werd uitgegeven (1).

Het boek, 21 op 28 c.M. groot, is gebonden in een lederen kastje der XVe eeuw en bevat 148 bladen van perkament, die allen van weerskanten met duidelijk geschrift beschreven zijn. Men leest er, behalve de gewone inleiding en de canons van Eusebius, den latijnschen tekst (volgens Alcuinus zoo 't schijnt) der vier Evangelieën in hunne gewone volgorde.

---

1) J. Gielen: Evangéliaire de l'église de Susteren in Messager des sciences historiques, bd. XXXII [1864], bl. 405—411 met drie platen. Het evangelieboek werd na den dood van pastoor Leurs, bij vergissing onder den hamer gebracht en verkocht voor 35 cents, gelukkig deed de kapelaan het recht der kerk gelden.

Na de canons staat de inventaris van 1174, waarover wij hierboven spraken, terwijl op het verso van meerdere platen, in de XVIe eeuw, de eedsformulen werden bijgevoegd, die door de verschillende leden van het kapittel op het Evangelieboek werden afgelegd. Wij hebben dus drie soorten van geschrift: 1o. De Evangelieën, oorspronkelijke tekst van het boek; 2o. de inventaris van de relikwieën en kostbaarheden der kerk, door de abdis Imago in 1174 opgemaakt; 3o. de eedsformulen der XVIe eeuw.

Is het boek reeds kostbaar door zijn geschrift, op kunstgebied is zijn belang veel grooter, dank aan de miniaturen die het versieren.

De zeven eerste bladzijden bevatten de canons van Eusebius, die de overeenkomst aanwijzen tusschen de vier Evangelisten, zoodat men met eenen oogslag kan zien in welke plaatsen de verschillende Evangelieën hetzelfde feit verhalen. De lange rijen van cijfers die dat aanduiden, zijn gerangschikt onder ronde bogen, rustende op zuilen, wier kapiteelen met acanthusbladeren versierd zijn. De inventaris van Imago, insgelijks onder bogen, sluit dat gedeelte.

Dan volgt eene eerste miniatuur, voorstellende drie Heiligen, met de pen in zwart-bruinen inkt gegrift, misschien wel wat later dan het oorspronkelijk boek vervaardigd, maar toch in het romaansche tijdvak. Door eene versiering aan de bouwkunde ontleend, is het blad in twee arkaden verdeeld, op wier voorgrond de drie Heiligen in rechtstaande houding zijn voorgesteld. Tegen de middenkolom staat een vrouw met uitgestrekte armen, dragende staf en boek; van weerskanten onder de bogen twee bisschoppen met staf. 't Lijdt geen twijfel, dat wij hier met Sustersche Heiligen te doen hebben, die geene anderen kunnen zijn dan de H.H. Amelberga, Grogorius en Alberic.

Aan het hoofd van elk Evangelie staat de figuur van den Heilige die het schreef, alle vier van dezelfde hand en in denzelfden trant geschetst. Zij zitten te schrijven onder eene portiek, wier driehoekig front met het zinnebeeld van den Evangelist versierd is. Twee gordijnen, geëigend om de portiek te sluiten, zijn naar weerskanten opgeslagen en vastgeknoopt aan de kolommen die zij sierlijk omslingeren. De kroonlijst boven de gordijnen onder het front draagt een latijnsch opschrift, dat voor iederen Evangelist verschillend luidt als volgt:

Hoc Matheus agens hominem generaliter implet.
Marcus alta fremit voce per deserta Leonis.
Jura sacerdotis Lucas tenet ore juvenci.
More volantis aquilae verbo petit astra Joannes.

Elke dezer vier miniaturen, met de pen geteekend, is met vijf of zes kleuren opgeluisterd: licht en donkerrood, groen, geel grijs en blauw, zoodat de figuur van den ingetogen schrijver sterk afsteekt op de eentonige kleur van den achtergrond.

Nog twee andere platen illustreeren het boek: eene kruisiging op den rug van het blad waarop Sint Matheus, en in het Evangelie van Sint Lucas eene tweede kruisiging, veel schooner afgewerkt, op gulden grond. Beide tafereelen stellen den stervenden Christus voor, tusschen de H. Maagd en Sint Jan, daarenboven geeft de laatste nog twee zwevende engelen, die het bloed des Zaligmakers in kelken opvangen. Het zijn gothische miniaturen, de laatste uit de XVe eeuw, de eerste van vroegeren datum.

Eene hoogst belangrijke vraag doet zich hier op: uit welken tijd dagteekent het kostbaar Evangelieboek van Susteren?

Om dit te bepalen, kunnen wij enkel steunen op het geschrift der Evangelieën en op de vier miniaturen der Evangelisten de eenige tot de oorspronkelijke aanleg van het boek behoorend.

Het boek is geschreven in letters, die men Karolingische minusculen noemt en die in de IXe en Xe eeuw in gebruik waren. In zijne Eléments de paléographie heeft kanunnik Edm. Reusens reproducties gegeven van handschriften uit de verschillende tijdvakken der geschiedenis. De minusculen, die het best met die van Susteren overeenkomen, treffen wij aan in het beroemd Evangelieboek van Lotharius, berustende in de nationale bibliotheek van Parijs, omstreeks 840 geschreven [1] en hetzelfde geschrift vinden wij terug in het Evangelieboek der Sint Victorsabdij te Xanten, bewaard onder nummer 18723 in de koninklijke bibliotheek van Brussel. Dit laatste dagteekent, volgens pater Van den Gheyn, insgelijks uit 840; wij mogen dus aannemen dat het boek van Susteren ook tot dien tijd behoort.

De vergelijking der miniaturen geeft hetzelfde resultaat. Om

1) Edm. Reusens: Eléments de Paléographie, Leuven 1899 bl. 82.

den oorsprong op te sporen der schilderkunst in westelijk Europa, werd in den laatsten tijd de Karolingische boekschildering met grooten ijver bestudeerd. Zij wordt verdeeld in vijf of zes groepen, waarvan de Rijnsche groep een der voornaamste uitmaakt. Deze bevat twee scholen, namelijk de school van Godescalc en die van 't hof, wier benaming nochtans niet gewettigd schijnt.

Aan het hoofd dier school staat het Evangelieboek der schatkamer van Weenen, dat volgens eene niet vastgestelde overlevering op de knieën van Karel den Groote lag, toen Otto III in het jaar 1000 zijn graf opende, en dat in ieder geval opklimt tot in de IXe eeuw. Welnu, eene zekere gelijkenis bestaat tusschen de Evangelisten van Weenen en die van Susteren. Hier en ginds zitten ze op eenen zetel zonder leuning, met gekromden rug, voor eenen lezenaar met gedraaiden stander, naarstig schrijvende met de rechterhand, terwijl de linker den inktkoker vasthoudt. Verder gaat de gelijkenis niet, en het schijnt ons toe dat de zoogenaamde school van 't hof meer verwantschap heeft met de oude romeinsche kunst, terwijl Susteren den groep van Tours nader bijkomt, wiens meesterstuk het Evangelieboek is van Lotharius (1).

Wat er ook van zij, zeker is dat het kostbare pand van Susteren opklimt tot de IXe eeuw en wie weet of de Heilige dochters van Zwentibold, evenals Relindis en Harlindis te Aldeneyck, niet op de eene of andere wijze hebben bijgedragen tot het scheppen van dat kunstwerk.

Dit is nochtans eene bloote veronderstelling, eene mogelijkheid die geenszins bewezen is. Wij vinden het kleinood te Susteren in 1174 onder Imago, ja zelfs vroeger, dewijl de miniaturen der drie Heiligen ouder zijn en zeker in de Maaslandsche abdij geteekend. Doch of het oorspronkelijk boek daar geschreven en beschilderd werd kan men niet met zekerheid bevestigen, het is een vraag die wellicht nooit zal opgelost worden.

---

1) Volgens Mr. Gielen, Op. cit. bl. 406 bestaat er tusschen Susteren en „Le livre d'heures de Charlemagne" te Parijs zulke gelijkenis dat hij beide werken aan denzelfden teekenaar toeschrijft. Wat hij door het getijdenboek van Karel den Groote verstaat, weten wij niet, wellicht het Evangelieboek van Lotharius dat beschreven staat in Paul Lepreur: L'art de l'époque carlingienne, bij Michel: Histoire de l'art bd. I 1° bl. 335, het berust op de nationale bibliotheek te Parijs, latijnsch fonds 266 en zou voor de kennis van ons Evangelieboek met vrucht kunnen geraadpleegd worden.

IX.

OUDE PLATEN.

„Al de Heiligen van Susteren werden in den loop der tijden door verschillende bisschoppen van Luik van de aarde verheven en hunne lichamen behoorlijk in kassen en vergulde schrijnen geplaatst".

Toen in het midden der XIIIe eeuw deze woorden in de kronijk van Egidius van Orval werden bijgeschreven, bestond de schat van Susteren nog in zijn vollen luister. De verheffing moest toen reeds langen tijd hebben plaats gehad, want reeds in 1174 vermelde Imago in het Evangelieboek zeventien kassen met relikwieën: „Decem et septem capsae relikwias continentes", en de beruchte beker der H. Amelberga, waar de schutters vijftig jaren geleden bier uitdronken, was daar niet bij gerekend.

Laten wij nogmaals naar de schatkamer gaan of wij nog iets van de kleinodieën kunnen terugvinden. Moest Imago nog eens terugkomen, dan zou ze in de naakte torenkamer bedroefd rondkijken en tevergeefs zoeken naar menig stuk dat ze bij hare installatie had opgeteld. Gelukkig is niet alles verloren; vele relikwieën, zooals wij hierboven gezien hebben, zijn er nog, doch van de metalen kunststukken der XIIe eeuw blijven slechts twee, en nog vertoonen zij zich geheel anders aan ons oog dan ze Imago te zien kreeg: wij bedoelen de relikwiekast der H. Amelberga en eenige platen, die in twee ramen onder glas zorgvuldig bewaard worden.

Amelberga's schrijn is eene houten kist met dakvormig deksel, zijnde een meter lang, 0.32 M. breed en hebbende eene hoogte van 0.55 M. De Zeereerw. Pastoor Hillen liet die schrijnen omstreeks 1890 vervaardigen en versieren met platen, ontnomen

aan een klein koffer derzelfde Heilige, dat als document in de torenkamer bewaard blijft ([1]).

De nieuwe relikwieënkast is slechts aan drie kanten afgewerkt, terwijl aan de achterzijde bij gebrek aan middelen het naakte hout zichtbaar bleef. Aan den voorkant staan onder ronde bogen zes Apostelen, in half uitkomende figuur, boven deze, op het dak, even zooveel zinnebeelden, de deugden voorstellende, terwijl de twee korte zijkanten met de beelden van den Zaligmaker en de H. Amelberga versierd zijn. Dat alles in de volgende orde:

1	2	3	4	5	6
Gaudium.	Temperantia.	Pax.	Fortitudo.	Prudentia.	Justicia.
Amelberga.					Salvator.
(Bartholomaeus.	Joannes).	Jacobus.	Andreas.	(Paulus).	Petrus.

De twee beelden der zijkanten, de drie Apostelen Jacobus, Petrus en Andreas en vijf allegoriën zijn oud, de andere stukken werden in 1890 bijgevoegd. De ledige plaatsen zijn aangevuld met een smalle randversiering en met driehoekige bebloemde platen (écoinçons), die ook gedeeltelijk oud zijn en evenals de beelden van het kleine schrijn afkomstig.

Christus is zegenend voorgesteld, terwijl de H. Amelberga op de linkerhand eene kerk draagt. Dat stuk heeft voor ons eene documenteele waarde, want het is de getrouwe afbeelding der kerk van Susteren; zelfs de kleine boogjes, die den voorgevel versieren, zijn met juistheid weergegeven, en wij kunnen vaststellen, dat de ingang aan den westkant ontbreekt.

De Apostelen, in zittende houding, zijn zeer kunstig bewerkt; hunne beelden zoo naïef en tevens zoo godsdienstig, kunnen met de schoonste werken der middeleeuwen vergeleken worden.

De vrouwen, die de deugden verbeelden, zijn ten halve lijve in staande houding voorgesteld. De Vreugde strekt in blijde verrukking eene hand uit, terwijl ze de andere op haren boezem laat rusten; de Matigheid giet het vocht van de eene vaas in de

1) Het oude schrijn der H. Amelberga werd nauwkeurig beschreven door von Fisenne, Op. cit. IV^de aflevering bl. 1—3 met drie platen en in het Bulletin de la Gilde de St. Thomas et de St. Luc. 9e réunion bl. 25.

andere: zij mengt water bij haren wijn; de Vrede wuift met eenen olijftak in de rechterhand; de Voorzichtigheid draagt eene duif en eene slang volgens de woorden van het Evangelie: „weest voorzichtig als de slang en eenvoudig als de duif", (Math. XI, 6), terwijl de weegschaal het zinnebeeld is der Rechtvaardigheid.

Al deze platen, schaarsche overblijfsels van een grootsch geheel, hebben vroeger deel gemaakt van een en hetzelfde schrijn, dat op hare korte voorzijden de beelden droeg van den zegevierenden Christus en der H. Amelberga, aan de lange kanten de twaalf Apostelen en even zooveel deugden op de dubbele helling van het dak. De tegenwoordige herstelling mag dus gelukkig heeten, ja, ze is al te goed gelukt, dewijl men de oude stukken moeilijk van de nieuwe onderscheiden kan ([1]).

Van welken tijd is dit kunstwerk? Dat is niet moeilijk te bepalen. Immers dezelfde Apostelen vinden wij op de relikwieënkast van den H. Meingoldus te Hoei, in 1174 door den metaalbewerker Godfroid de Claire uitgevoerd en op de noodkist van den H. Servatius te Maastricht dat, misschien wel ten onrechte, aan denzelfden kunstenaar werd toegeschreven, doch in alle geval uit de tweede helft der XIIe eeuw dagteekent ([2]). De zinnebeeldige voorstellingen van het deksel versieren het gelijktijdige schrijn van St. Gondulphus, door de St. Servaaskerk zoo jammerlijk verkocht en thans berustend in het museum van het Jubelpark te Brussel ([3]). Wij hebben dus hier te doen met een meesterstuk uit de tweede helft der XIIe eeuw, uit den tijd dat de Rijn- en

---

1) Dat is eene documentenvervalsching, die voor werken van geschiedkundige waarde stipt dient vermeden te worden. De later vervaardigde platen hebben wij hierboven tusschen haakjes geplaatst.

2) J. Helbig, La Sculpture et les arts plastiques au pays de Liége. Brugge 1890 bl. 41.

3) Wilde men den achterkant van het schrijn van Amelberga voltrekken, dan konden de deugden van St. Gondulphus-schrijn als voorbeeld dienen. De Fides heft de rechterhand ten hemel en draagt manna in de linker als zinnebeeld van het H. Sacrament.

De Spes houdt eene twijg met ontkiemende botten, terwijl de Caritas brood en beker draagt. Wij vinden ook de deugden voorgesteld zooals te Susteren op den band van Notgers Evangelieboek in het Curtius Museum te Luik en op het retabel van Wibald van Stavelot.

Bij een later onderzoek hebben wij bemerkt dat de achterzijde der Amelbergakast feitelijk is aangevuld, niet in zilver maar in hout. Men ziet er de volgende voorstellingen: Fides, Spes, Charitas, Obedientia, Humilitas, Perseverantia.

Maaslandsche goudsmeden boven alle anderen uitmuntten in het vervaardigen dier rijk versierde schrijnen, die ook nu nog den trots uitmaken der schatkamers van Keulen, Aken, Maastricht, Tongeren, Luik, Visé, Hoei en Stavelot.

Wie weet of het Amelbergaschrijn niet uit het werkhuis komt van den beroemden Godfried de Claire, die, voordat hij monnik werd te Hoei, te Maastricht gewerkt heeft en bestellingen kreeg van den bisschop van Luik, Rudolf van Zaeringheen (1167—1191), wiens naam in den inventaris van Imago voorkomt (1).

Eenen nog merkwaardigeren schat uit de torenkamer van Susteren hebben wij te bespreken, merkwaardiger niet door zijne schoonheid of innerlijke waarde, maar als document der kunstgeschiedenis van de boorden der Maas. Wij bedoelen een twaalftal naïeve platen, die onlangs op het rood fluweel van twee ramen werden vastgehecht. Zij bezitten lang niet de kunstrijke uitvoering van het Amelbergaschrijn, hun relief is nauwelijks aangeduid en dikwijls beschadigd, hunne figuren zijn barbaarsch en onkundig bewerkt, doch daarin juist ligt hunne waarde. Stukken uit de tweede helft der XIIe eeuw, zooals wij hierboven beschreven, zijn veelvuldig voorhanden, maar oudere exemplaren van gedreven metaal zijn uiterst zeldzaam en dusdanig zijn de geschiedkundige platen van Susteren.

Wij zeggen geschiedkundige platen, omdat zij niet enkel personen voorstellen gelijk de voorgaande, maar gansche tafereelen uit het leven des Zaligmakers, zooals het Bezoek der H. Maagd, de Geboorte, de Aanbidding der Wijzen, den H. Jozef bij de Geboorte, het laatste Avondmaal en verscheidene brokstukken die moeilijk tot een geheel kunnen teruggebracht worden.

Al deze platen in dun zilver, zijn gedeeltelijk verguld. Vroeger versierden zij, evenals de boven beschreven beelden, de kleine relikwiekast der H. Amelberga, die nu nog in de schatkamer bewaard wordt, doch het spreekt vanzelf, dat ze oorspronkelijk eene andere bestemming gehad hebben. De schrijver van Orval

1) J. Helbig, Les chasses de St. Domitien et St. Gondulphe de l'ancienne collégiale de Huy in Bull. de l'Inst. arch. Liégeois. Bd. XIII (1877).

staaft te Susteren de aanwezigheid van een kleedje van het Kindje Jezus (parva vestis pueri Jesu Christi). Zulk een kostbaar pand moest natuurlijk in eene behoorlijke kast bewaard worden; zou deze niet onze platen gedragen hebben, met de tafereelen uit Christus' leven, bijzonder uit Zijne Kindsheid?

Op het tafereel der Bezoeking zien wij de H. Maagd den kus geven aan hare nicht, het hoofd al te zeer achterover houdende. Die naïeve eigenaardigheid vindt men op een ivoor van Darmstadt, een Maaslandsch werk der Xe eeuw (1), waar de profeet Isaïas dezelfde onnatuurlijke houding aanneemt.

De Aanbidding der Wijzen is slechts gedeeltelijk tot ons gekomen, wat von Fisenne ook beweert van het tafereel der discipelen van Emmaüs, dat hij beschouwt als zijnde het middenstuk van het laatste Avondmaal (2), een bewering die bevestigd wordt door hetgeen wij verder zullen vaststellen.

Van grooter belang zijn voor ons de Geboorte en de zonderlinge voorstelling van den H. Jozef. Onhandiger, naïever werk kan niet uitgedacht worden. Op een groot bed, dat zijne plompe pooten onder het afhangende laken uitsteekt, ligt de H. Maagd, de linkerhand onder het hoofd, dat een grooten lichtkrans draagt. Achter haar, op een tapijt, dat zeker de kribbe moet beteekenen, ligt in strenge windsels het Kindje Jezus, dat os en ezel met hunne groote oogen nieuwsgierig bekijken. De regels der perspectief zijn zoo gebrekkig toegepast, dat de drie plannen niet in 't verschiet maar boven elkander geplaatst schijnen, in een woord 't is de kindsheid der kunst.

De H. Jozef is beter gelukt. Op eenen stoel met dikke knoppen zit hij te droomen, de rechterhand onder het slaperige hoofd, terwijl boven hem eene ster verschijnt. De woorden STELLA en SCS JOSEPH, in romaansche hoofdletters, duiden de beteekenis aan der figuren, en toch zou men zich kunnen afvragen of we hier niet eerder te doen hebben met Jozef den droomer uit

---

1) J. Helbig. La Sculpture du pays de Liège bl. 17.

2) von Fisenne, Notices sur les inventaires de l'église de Susteren in Revue de l'art chrétien, bd. XXIX (nouvelle série 1886), bl. 488, geeft eene omstandige beschrijving der oude platen met afbeeldingen.

Egypte, dan met den voedstervader van Jezus, te meer daar eene kleinere plaat het hoofd weergeeft van eenen Egyptischen koning. Doch neen. Dezelfde voorstelling als hier, tot in de kleinste bijzonderheden, vinden wij op het Eilbertusdraagaltaar in den Welfenschat te Weenen ([1]). Daar is de Geboorte voorgesteld juist als hier en daarnaast, op hetzelfde tafereel, de voedstervader in dezelfde houding, tegenover de ster.

Het schijnt dus zeker, dat de platen van Susteren grootere afmetingen hadden dan nu, en dat ze later rondbogig gesneden werden om plaats te nemen in de kleine arkaden van het Amelbergaschrijn.

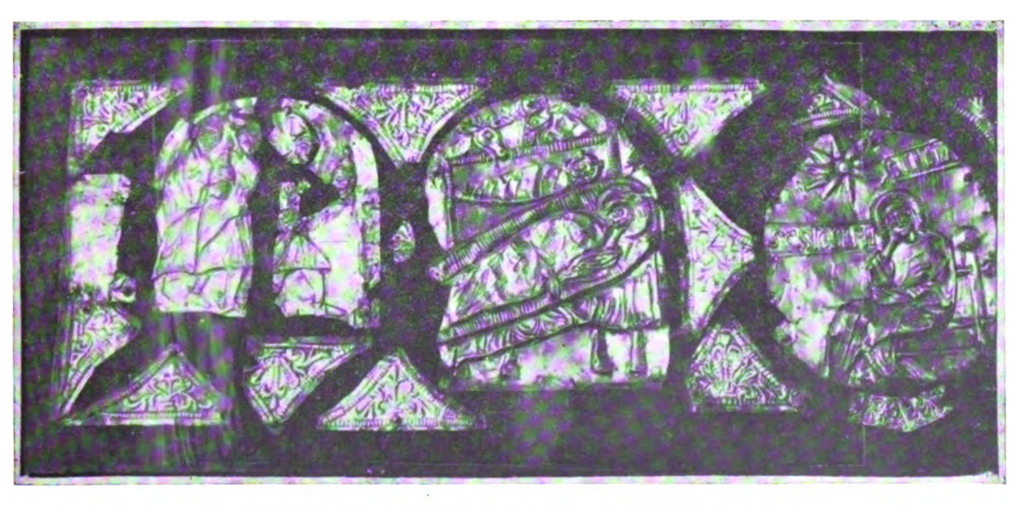
Het Eilbertusaltaar dagteekent volgens Lüer van omstreeks 1130, en daar het kunstiger uitgevoerd is dan de platen van Susteren, mogen wij veronderstellen dat deze wellicht wat vroeger gemaakt werden, namelijk in het begin der XIIe eeuw. De gelijkenis tusschen de twee stukken is te treffend om ze verder van elkander te scheiden.

Behalve de beroemde doopvont van St. Bartholomeuskerk te Luik, wier verschijning een raadsel is in de geschiedenis der kunst, kennen wij in België en Nederland geen metaalwerk uit dien tijd; de doopvont van Thienen komt pas later (1149) en zij ook draagt nog de sporen van eene ongeoefende hand. Van dien tijd af streeft de goudsmederij naar hooger ideaal om in de tweede helft der XIIe eeuw glansrijk op te treden met de schitterende relikwieënkasten der Maasvallei. Dat toont ons het groot belang der oude platen van Susteren.

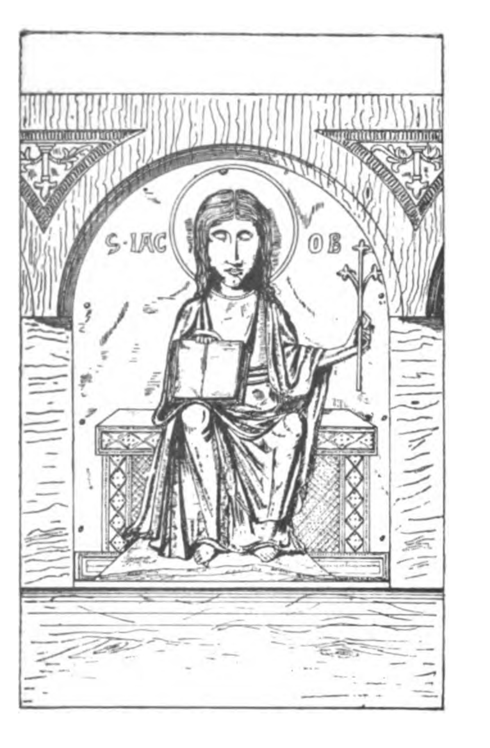
---

1) Lüer en Creutz, Geschichte der Metalkunst, Stuttgart 1909 bd II bl. 190. St. Jozef staat ook in dezelfde houding op het St. Marcusschrijn te te Hoei, dat ons zeer oud toeschijnt.

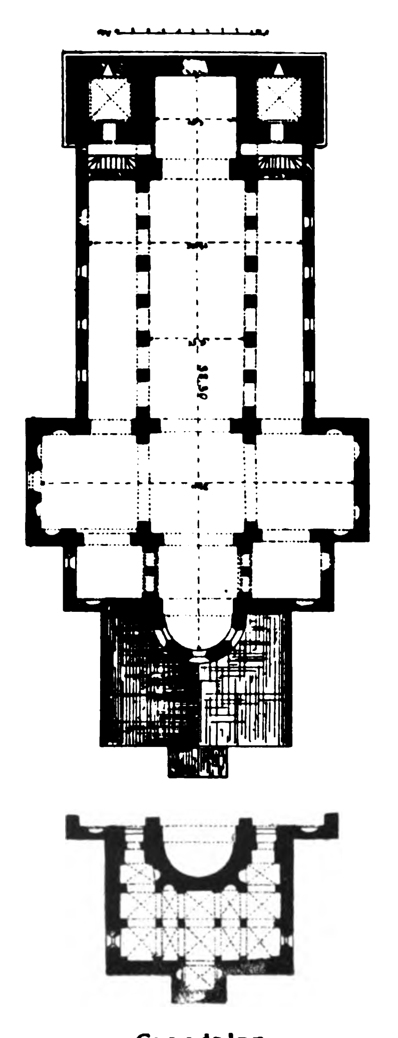

Zilveren reliefplaten uit de XIe eeuw.

De Apostel der Amelbergakas,
XIII[e] eeuw.

Grondplan
der Kerk van Susteren
volgens von Fisenne.

De "Matigheid „ der Amelbergakas,
XIII[e] eeuw.

X.

DE SALVATORSKERK (1).

De Romaansche kerk van Susteren is een gebouw van 48 meters lengte; het middenschip, kruis en koor zijn van gelijke hoogte, met uitzondering der absis die, het derde deel van het koor uitmakend, met haar kegelvormig dak tegen den oostergevel leunt. Een laag gebouw dat de krocht bevat, omgeeft de ronde absis.

De zijbeuken tusschen kruis en toren hebben evenals de hooge muur, vier vensters; twee deuren, thans toegemetseld, in de zijmuren nabij de torens, gaven vroeger toegang tot de kleine beuken. Van buiten gezien is de kerk wat laag om veel indruk te maken, doch hooger stijgt de voorbouw.

Deze is samengesteld uit een middenpand, dat zich drie meters ver over de groote beuk heen uitstrekt, en twee torens, van vijf verdiepingen, met pyramidaal spits. Van den voorkant gezien vormt het een merkwaardig geheel, gebouwd in den tijd dat de torens nog als verdediging dienden. Tusschen de twee torens werd bij de laatste herstelling de hoofdingang aangebracht, die daar vroeger niet moet geweest zijn. Het zou althans een groote afwijking zijn van den bouwtrant der Romaansche kerken in ons land, en de poort ontbreekt ten anderen op de relikwiekast der H. Amelberga.

De eerste verdieping draagt nog duidelijke sporen van blinde bogen, die op ingemetselde pilasters rusten, en de XIIe eeuw verraden. De twee hoogere verdiepingen zijn meer massief en hebben enkel schietgaten tot verlichting der torens, met een venster in het midden, dat wellicht van lateren tijd is. Ter weerskanten van het driehoekig geveldak stijgen de twee hoogste verdie-

1) Op onze titelplaat zijn de torens der kerk van Susteren geteekend volgens een niet uitgevoerd plan van von Fisenne, dus met al te hoogen spits en zonder westelijken ingang. Onze foto der kerk geeft de herstelling door Kaizer uitgevoerd.

pingen der torens hooger op, zonder andere versiering dan de rond geboogde vensters, door lichte kolommen in twee panden verdeeld; het geheel is in gele zandsteen gebouwd, terwijl horizontale lijsten van blauw arduin de verschillende verdiepingen afbakenen, die naar gelang zij hooger klimmen, een handbreed op de lagere panden terugwijken.

Vóór de algemeene herstelling der kerk, die in 1892, dank aan de zorgen van pastoor Hillen, en onder de leiding van Dr. P. J. H. Cuypers, gedaan werd, verkeerden de torens in een erbarmelijken toestand. De zuidertoren was reeds in de XVe eeuw ingestort en op de helft zijner hoogte in mergel hersteld, die van den noordkant, sedert 1832 afgebroken, was als een geknotte wilg zonder kroon blijven staan, terwijl de middengevel, tegen alle regels in, een klein spits bekomen had (1).

Ook het buitenwerk der kerk is grootendeels vernieuwd; het primitieve metselwerk ziet men nog enkel in de absis en in de muren der middenbeuk. Het is zeer belangrijk voor de geschiedenis onzer oude bouwkunde. De oorspronkelijke muren zijn grootendeels samengesteld uit gerolde keisteenen, gelijk men ze vond op de bedding der Maas, op drie kwartier afstand van Susteren. Met zulk materiaal is het metselverband natuurlijk onregelmatig, nochtans kan men waarnemen, dat de metselaar getracht heeft zijn ruwe klauwen zooveel mogelijk in gelijke lagen te leggen (2). De mortel is uiterst hard en bevat behalve de kalk, gestampte pannen, tufsteenen en asschen. Waar meer regelmatigheid noodig was, langs vensters en deuren, is ijzersteen en tuf gebruikt, voortkomende uit de groeven der hoogere Maas.

Er bestaat een merkelijk verschil tusschen het metselwerk der kerk en dat van den toren. Deze vorderde natuurlijk meer regelmatige steenen, doch het is niet onmogelijk dat hij eerst in lateren tijd werd bijgebouwd. Dat verklaart ons ook, waarom het dak tusschen de twee torens hooger stijgt dan dat der kerk, een onregelmatigheid die de eenheid van plan schijnt tegen te spreken.

---

1) J. Habets, Op. cit., bl. 490.
2) Die lage rijen beletten ons in te stemmen met von Fisenne, als hij beweert dat deze muren tusschen planken gebouwd zijn, gelijk men tegenwoordig met betonwerk doet.

Doch laten wij de kerk binnentreden. „Het inwendige, schreef de Eerw. Heer Habets in 1869, is zeer indrukwekkend. Het daglicht straalt zacht en gematigd door twee rijen kleine rondboogvensters op den vloer en tegen het gewelf. Tien pilaren, ten deele rond, ten deele vierhoekig, ondersteunen den muur, die het middenschip van de zijbeuken scheidt. Geen dier- of plantenversiering dekt de gladde kapiteelen óf de ronde basementen. Het transept is hoekig, het koor ovaal en klein. Een plat gewelfsel dekt de geheele kerk" ([1]).

De lezer zal zeker wat meer willen weten over het pronkjuweel dat zeven eeuwen lang de boorden der Suestra sierde en beter dan de andere munsters der Maasgouw tegen verval en vernieling gevrijwaard is gebleven.

Het koor, samengesteld uit een rechthoekig pand en eene halfronde absis, is klein maar schoon. Het laatste deel, door drie breede vensters verlicht, is rond gewelfd, terwijl het voorkoor, gelijk geheel de kerk, met eene platte zoldering gedekt is. Doch hier zijn bijzonder de zijmuren merkwaardig. Eene steenen zuil, wier kapiteel eene gansch primitieve versiering draagt, schraagt twee bogen, die van weerskanten tot de zijkapellen toegang geven. Boven de bogen zijn drie nissen aangebracht met Heiligenbeelden, terwijl onder de zoldering het licht langs de sterk hellende kozijnen van twee vensters naar beneden stroomt. De vloer in blauw en wit marmer, is niet minder merkwaardig. Hij is de nauwkeurige herstelling van een alexandrijnsch mozaïekwerk, waarin de ruitvormige steenen drie kringen vormen rond eene middenster. Het is echter te betreuren dat niet ten minste een klein deel van den ouden vloer bewaard is gebleven.

Van uit de twee zijkapellen daalt een trap van drie treden naar eenen engen gang, die van weerskanten in de vermaarde krocht van Susteren uitkomt. Gangen en krocht liggen buiten de muren ven het koor, eene eigenaardigheid die men enkel hier aantreft, doch die vroeger ook in de St. Bartholomeuskerk te Luik en in de abdij van St. Truiden moet bestaan hebben.

De krocht telt vijf beuken van twee panden, zoodat de afme-

---

1) J. Habets, Op. cit., bl. 491.

tingen de breedte veel grooter zijn dan in de lengte: 10 meter op 4.40 meter. Vier pilaren, voorzien van voetstuk en abak, dragen de gewelven der tien gebonden. Die gewelven, zonder ribben, zijn op moerbogen gebouwd en bestaan uit ruwen hardsteen van allerlei afmetingen. De moerbogen rusten op de pilaren en aan den muurkant op half uitkomende pilasters, waartusschen vensters zijn aangebracht, die niet hooger zijn dan hunne breedte.

Aan den oostkant staan, onder de vensters, drie altaren; het middenaltaar in eene naar buiten uitspringende kapel, die wat hooger is dan het overige gedeelte der krocht. Zij dient als koor aan de onderaardsche kerk. Tegenover dat koor aan den westkant is eene nis aangebracht in den muur, eene soort van arcosolium, die wel twee meter diep is en zich geheimzinnig uitstrekt tot onder het hoofdaltaar der kerk. De Frankische graftombe die in den duisteren kelder staat, is, zegt het volk, de zerk van koning.... Sanderbout (1). Al is die bewering ook niet zeer gegrond, toch voelt men onder de gewelven der krocht eene diepe ontroering, als men aan den koning denkt, die over duizend jaren hier begraven werd.

Vrijer ademen wij weer in het transsept der kerk. Deze heeft, in evenredigheid van koor en schip, eene grootere uitbreiding te Susteren, dan in andere Romaansche kerken, te meer daar zijne afmetingen nog vergroot worden door de twee zijkapellen langs het koor. Een halven meter boven den vloer zijn hier en daar groote nissen aangebracht die in de krocht ook bestaan. Zoo weten wij dat deze laatste tegelijkertijd met de kerk gebouwd is. Wat eigenlijk het doel dezer nissen geweest is, is moeilijk vast te stellen; wellicht gold het enkel materiaal te sparen in de dikke wanden van het gebouw.

De vier pijlers van het kruis zijn door machtige bogen vereenigd, en dragen aan hun hoofdstuk eene uitgekapte deklijst, die

1) De zerk in zandsteen met rond deksel werd bij de laatste herstelling gevonden vóór het koor waar de Koning en Amelberga begraven werden. Vier andere grafzerken, insgelijks daar ontdekt, bleven op hare plaats. Arnaud Schaepkens heeft in Messager des Sciences historiques, Gent, bd. XXX (1862) bl. 44, eenen grafsteen geteekend die in de XIIIde eeuw te Susteren zou opgericht geweest zijn aan „Sainte Plectrude femme de Pepin de Herstal". Hoe de anders geleerde schrijver hier gemystifieerd werd, weten wij niet.

zich uitstrekt onder de vensters der middenbeuk en de naaktheid der muren sierlijk onderbreekt. De boog van het koor is opgeluisterd door een schoonen Apostelenbalk, dragende de beelden van O. L. Vrouw en St. Jan naast het Kruis, en op den voorkant, in rondbogige nissen, eenige Apostelen, onlangs in palmhout uitgewerkt volgens de modellen van het Amelbergaschrijn.

Het meest eigenaardig werk der kerk bestaat in de muren die de drie beuken scheiden. Elke muur bevat drie groote blinde bogen op vierkantige pijlers rustende. Elke dezer bogen omschrijft twee kleinere, geschraagd door dezelfde pijlers en door ronde zuilen met vierkantig voetstuk en kubiek kapiteel. Zoo telt het schip zes vakken, die door de sierlijke afwisseling van pilaren en zuilen, van kleinere en grootere bogen, een harmonisch geheel vormen. In de Nederlanden kunnen enkel de St. Bartholomeuskerk van Luik en de St. Severinuskerk in Condroz daarmede vergeleken worden. Daar de vensters, die de muren versieren, ten getale zijn van vier, staan ze niet in de as der panden, doch zijn met betrekking tot de bogen symmetrisch aangelegd. Een houten zoldering, wat al te bont beschilderd, bedekt geheel de kerk en heeft boven de zijbeuken eene sterke helling.

Niet minder belangrijk is de narthex onder en tusschen de torens, ofschoon hij met dien van Aldenyck niet kan vergeleken worden. Een tamelijk laag gewelf bedekt den ingang, die door twee bogen tot de kerk toegang geeft. Deze moerbogen rusten op twee achtereenstaande kolommen van dezelfde teekening als de zuilen der hooge muren (1). Boven het portaal is tusschen de torens eene verdieping, die zoo hoog klimt als de middenbeuk, en van deze gescheiden is door eenen boog, geheel gelijk aan dien van het kruis. Dit is het oude „joufferenkoor" dat nu tot oxaal dient.

Ook de torens bevatten gelijkvloers, tusschen hunne muren van anderhalven Meter dikte, eene overwelfde plaats. Het metselverband in tuf- en ijzersteen is hier grooter en regelmatiger dan in den ouden kerkmuur. Links hangen de zeilen der Sustersche

---

1) Vóór de herstelling van 1892 stond er maar eene zuil. De twee kolommen zijn dus nieuw zoowel als de wijwatersteen, die er tusschen staat. De narthex van Susteren komt geheel overeen met dien van Orp-le-Grand, welke ook met twee torens moest bekroond worden, doch waarvan maar een is afgewerkt.

klokken, bekend voor hare oudheid en zuiveren klank [1], rechts staat de doopvont. Deze, waarschijnlijk uit de oude parochiekerk herkomstig, behoort insgelijks tot het Romaansch tijdvak. Zij is vierkantig en draagt op de schuins afgekapte hoeken vier menschenkoppen, die de stroomen van het paradijs verbeelden. Vroeger moet de steen op zuiltjes gerust hebben, die door pastoor Leurs verkocht werden en in het huis Kallen te Nieuwstadt zijn ingemetseld [2].

Het zou zeker hoogst belangrijk zijn den juisten ouderdom aan te geven van deze kerk, een der merkwaardigste der Nederlanden. Doch wie zou dat bestaan? De geschiedenis zegt geen woord over haren bouw, de legende spreekt van Sanderbout (900), doch die overlevering, eerst in de XVIe eeuw geboekt, heeft geen waarde en in alle geval is de bouwtrant van Susteren veel te volmaakt om tot den tijd der Noormannen op te klimmen. De kerk zelf en de krocht kunnen uit de XIe eeuw dagteekenen. Het metselwerk dier deelen schijnt zelfs tot het begin dier eeuw te behooren, doch het primitieve van dat werk moet enkel toegeschreven worden aan de groote moeilijkheid om vreemd materiaal aan te voeren, zoodat men zich tevreden stelde met gerolde steenen uit de bedding der Maas. De oude torens van Eelen en de kerk van Rothem in de XIXe eeuw afgebroken, bestonden uit hetzelfde materiaal.

De bouwtrant van Susteren is vreemd aan onze streek. Nergens anders vinden wij dat bogenspel in de binnenmuren, nergens, tenzij in de kerk van St. Bartholomeus en St. Severinus, hierboven genoemd, die schoone schakeering van zuilen en pilaren, nergens meer vindt men de krocht buiten de kerk verschoven. Mr. Lemaire [3] denkt aan den invloed van Cluny door Echternach, von Fissenne vindt dezelfde kerk te Heiningen, in het bisdom Hildesheim.

In hoeverre Susteren met Heiningen overeenkomt weten wij niet, maar met Echternach is de gelijkenis treffend. Dezelfde voorbouw met twee torens, dezelfde narthex overwelfd, hier in twee, ginder in drie bogen verdeeld, dezelfde afwisseling van zuilen en pilaren

---

1) De oudste, die 550 kilo's weegt, werd in 1309 te Sittard gegoten, c. f. Habets, Op. cit., 491 et Bulletin de la Gilde St. Thomas bl. 94.

2) Register der pastorij.

3) R. Lemaire, Les Origines du Style gothique en Brabant t. I., Architecture romane, Brussel 1906, bl. 59.

langs den middenbeuk, wiens hooge muren in beide kerken dezelfde groote en kleine bogen vertoonen, de eerste rustend op vierkante pijlers, terwijl de anderen op de zuilen steunen (1). Zou er in de XIe eeuw, tusschen de twee munsters door den H. Willibrordus gesticht, nog eenige betrekking bestaan hebben, die deze overeenstemming verklaart? Het is best mogelijk dat tusschen de twee stichtingen eene zekere confraternitas in den loop der eeuwen is blijven voortbestaan, althans is het zeker dat beide kerken tot denzelfden, geheel specialen, bouwtrant behooren. Men mag dus veronderstellen dat de bouwmeester van Susteren op eene kleinere schaal het plan van Echternach heeft nagevolgd.

Dat geeft ons eene nadere aanwijzing voor den datum van het gebouw. De kerk der Luxemburgsche abdij werd gewijd in het jaar 1031 door den aartsbisschop van Trier. Wij mogen dus hare navolging te Susteren omstreeks het midden der XIe eeuw plaatsen. Het moet ons niet verwonderen dat wij reeds in dien tijd steenen zuilen vinden in onze kerken, immers in 1055 gingen de Sint Truidenaren te Keulen twaalf kolommen halen, die ze zonder hulp van os of paard, over berg en dal, dwars door de Maas, onder het zingen van lofzangen voorttrokken (2). Ook te Stavelot werden in 1040, door toedoen van Poppo, de kerk op zuilen gebouwd en het is best mogelijk, dat ook Susteren in het midden der elfde eeuw den invloed gevoeld heeft der benedictijner hervorming van Cluny, die in westelijk Europa tal van meesterstukken heeft voortgebracht.

De torens moeten wat later gebouwd zijn, te oordeelen naar de versieringen in kleine boogjes die wij vóór de laatste helft der XIIe eeuw nergens aantreffen. Aanvankelijk zijn ze veel zuiverder dan te Susteren, zooals in het oudste deel van St. Gilles te Luik; de vol-

---

1) De abdijkerk van Echternach, toegewijd aan de H. Maagd, is merkelijk grooter dan die van Susteren. Zij telt twaalf panden in plaats van zes, en toch maakt ze minder indruk op den toeschouwer omdat ze door haar gothisch gewelf en spitsbogige vensters het geheimzinnige, het plechtige van den romaanschen stijl verloren heeft. Vóór het koor rusten weer in hunne oude kist de beenderen van den Apostel der Friezen in 1794 door de Franschen verstrooid, en door den monnik Willibrord zoo goed mogelijk bijeen geraapt. De krocht onder het koor evenals de abdij zijn particuliere eigendommen. Voor vijftig jaren stonden in de kerk nog de ovens van een porceleinfabriek. c. f. Ons Hémecht. Luxemburg, bd. XVI (1910). bl. 22.

2) Chronique de l'Abbaye de St. Trond. Edition de Borman Luik, 1877 bd. I, bl. 16.

maaktheid dezer versiering, gelijk ze te Susteren voorkomt, vonden wij niet vóór 1150 (1).

Wie ook de man zij, die het heiligdom van Susteren heeft opgericht, hij heeft zonder overdreven onkosten eenen tempel gebouwd die na acht eeuwen nog den roem en de eer is van het land, en die de godvruchtige bevolking der Maasboorden uitnoodigt tot verheerlijking van den Zaligmaker der wereld en van de talrijke Heiligen die tusschen de oude muren begraven liggen.

---

1) J. Coenen, L'Eglise St. Gilles à Liège in Leodium, bd. XIII (1913) bl. 89. De voorbouw van Orp, zoo gelijkend op die van Susteren, dagteekent uit het midden der XIIde eeuw. c. f. Lemaire, Op. cit. bl. 182.

Geschiedenis en Genealogie van het geslacht „de Montaigne"

door

Dr. D. SASSEN.

Het geslacht „de Montaigne" heeft in de geschiedenis van Maastricht en van het prins-bisdom Luik eene rol gespeeld, gewichtig genoeg om het schrijven van een historisch overzicht dezer familie te wettigen.

Dit overzicht zal beknopt zijn. Het werd geput in hoofdzaak uit de archieven der familie, thans in mijn bezit, benevens uit enkele reeds gepubliceerde gegevens, en maakt uit hoofde zijner beknoptheid geen aanspraak op totale volledigheid. Zoo werd de uitvoerige behandeling van hetgeen de hoogschouten uit dit geslacht in de geschiedenis van Maastricht hebben gedaan, nagelaten, doch ik hoop, dat de toekomst mij in de gelegenheid zal stellen episoden daarvan te verhalen, die eenig licht werpen op de toestanden in het oude, twee-heerige Maastricht.

In de bijlagen zal de lezer eene zeer interessante familie-kroniek vinden van de hand van Claude Ernest de Montaigne, door mij getrouwelijk uit het oorspronkelijke Latijn vertaald. In eene andere bijlage heb ik eenige korte aanteekeningen gegeven over aanverwante geslachten, ten einde het den belangstellende gemakkelijker te maken de Montaigne's in hunne verwantschap met andere families te situeeren.

Mocht de welwillende lezer bijzonderheden kennen, die niet worden medegedeeld in dit opstel, dan zal ik het zeer op prijs stellen hiervan op de hoogte te worden gebracht. Mijnerzijds zal ik gaarne inzage geven van het archief in mijn bezit.

Zoo zij dan deze studie een nederig monument, aan de nagedachtenis eener edele Maastrichtsche familie gewijd.

GENEALOGIE VAN HET GESLACHT „DE MONTAIGNE".

Van het geslacht, welks naam gelijktijdig de la Montagne, de Montagne en de Montaigne geschreven werd, totdat in de tweede helft der 18e eeuw alleen de laatste spelling overblijft, is Claude Ernest in zijn tijd de eenige stamhouder. Voor het gemakkelijk overzien der geheele familiegeschiedenis, hebben wij deze daarom in twee deelen gesplitst, waarvan het eerste begint met Jean en eindigt bij Claude Ernest, terwijl het tweede met dezen opent om met de thans nog levende laatste afstammelinge te sluiten.

Ik wensch hierbij op te merken, dat ik — waar sommige leden der familie een vrij talrijk kroost nalieten — bij het vermelden der kinderen mij niet heb gehouden aan de chronologische volgorde volgens het geboortejaar, doch steeds begin met diegenen, die kinderloos overleden, of wier afstamming spoedig uitstierf. Deze wijze van behandeling voorkomt onderverdeelingen en verwarring.

* *
*

I.

De oudste bekende van het geslacht is:

Jean de Montaigne, die in de 15e eeuw te Luik, rue Pont d'Ile, woonde. Zijn huis voerde den naam van: „au Soleil d'Or", gelijk Gobert in zijn werk, Rues de Liége, deel III, blz. 255, mededeelt. Zijne vrouw heette Marguerite del Rose, en hun zoon was:

Nicolas de M., licentiaat in de rechten te Luik, gehuwd met Ydelette de Hamoir. De zoon van dezen heette:

Léon de M., geboren 1543, overleden 1613, licentiaat in de rechten, griffier van de „Seigneurs XXII du pays de Liége et du comté de Looz". Wij weten van hem, dat hij een huis bezat te Souverain-Pont, dat hij in 1575 had gekocht. Zijne vrouw was Anne de Hodaige, geb. 1551, overl. 1626, dochter van Mathieu of Walthieu de H., een Luiksch rechtsgeleerde, en van Ydelette Tulpus, dochter van Gerard T., ridder van Jerusalem. In zijne genealogie noemt Claude Ernest van hen tien kinderen, waarvan vier zonder nakomelingen stierven, n.l.:

Guillaume, geb. 1581, overl. 1621;

Jacques, geb. en overl. 1583;
Idelette, geb. en overl. 1586;
Gerard, geb. 1590. Vervolgens:
Idelette, geb. 1588 en overl. te Verviers in 1661, gehuwd met Bertrand Lowys, die in 1628 overleed.

Jeannette, geb. 1573 en overl. 1621, gehuwd met André Rex. Zie bijlage III, A.

De vier overige kinderen waren: A. Walthieu, B. Winand, C. Léon, D. Dieudonné.

De takken A, B en C stierven spoedig uit. Zij volgen hier in hun geheel:

A. Walthieu de Montaigne.

Hij werd geboren in 1575, werd licentiaat in de rechten en griffier van de „Seigneurs XXII" enz. Zijne echtgenoote was Gertrude Collard, die 24 October 1629 overleed. Van 1620 tot 1624 bouwde hij het huis Hoesselt bij Bilsen, dat van grachten en van twee ophaalbruggen was voorzien en zeer geriefelijk was ingericht. Deze bouw kostte hem 80.000 fls. brab. In 1632 verkocht hij voor 12.000 fls. brab. zijn ambt van griffier aan van Buel, en werd priester. Hij overleed in 1633.

Zijn zoon Léon overleed kinderloos in 1630.

Zijne dochter Catharina trad in het huwelijk met François de Lerneux, griffier van de „Seigneurs XXII" enz. Hunne dochter Gertrude de L. trouwde met Gilles de Fraiture, zoon van Winand en van Marguerite de Noville, gedoopt in St. Adalbert te Luik op 14 October 1620.

B. Winand de Montaigne,

geb. 1577, overl. 1636, huwde Barbe de la Haye. Zij hadden zes kinderen: Marguerite, Anne, Barbe, Léon, Marie en Jeanne, die met de la Faille trouwde.

C. Léon de Montaigne,

geb. 1597, overl. 1634, huwde Anne Lambregt, en had drie kinderen: Anne, Marie en Mathilde, echtgenoote van Hubert Moes.

D. Dieudonné de Montaigne,

geb. 1591, licentiaat in de rechten, raadsheer in het hof van dèn prins-bisschop van Luik. schepen van Maastricht in 1618 en gezworen raadsheer in 1620. Hij overleed 14 Mei 1626 en werd in de Dominicanenkerk aldaar begraven.

Zijne eerste vrouw was Anne de Porta, van wie hij drie kinderen had: Léon, Jacques en Elisabeth, die zonder nakomelingen bleven en jong moeten gestorven zijn, want al vermeldt Claude Ernest hen in zijne genealogie, in zijne familiekroniek spreekt hij niet van hen. Hij teekent alleen aan, dat Elisabeth huwde met Gerard Lowys.

Van nu af kan men telkens de familie-kroniek van Claude Ernest naslaan, die in bijlage I is opgenomen.

De tweede vrouw van Dieudonné was Maria de Graty, geb. 1600 en overl. 4 December 1676. Zij stamde uit eene Maastrichtsche magistraatsfamilie. Hare ouders waren de burgemeester Johannes Baptist de Graty en Cornelia (de) Nyes of Nyest. Zie bijlage III, H.

Dieudonné de Montaigne en Maria de Graty hadden twee kinderen: Cornelia, die in Juli 1636 te Namen stierf en Claude Ernest.

* *
*

II.

Claude Ernest de Montaigne,

werd geboren te Maastricht op 16 September 1624 en overleed aldaar 20 Februari 1695 ridder, licentiaat in de rechten, schepen, commissaris instructeur, assesseur der „licences de la Meuse", raadpensionaris en hoogschout (grand bailli, grand mayeur, haut escoutet) van wege Z. H. den Prins-Bisschop van Luik te Maastricht.

Hij werd begraven in de St. Nicolaas-kerk. De grafsteen droeg de wapens van Montaigne en Creusen en het volgende opschrift:

Hic jacent Claudius Ernestus de la Montagne, huius urbis quondam pro Serenissimo Principe Leodiensi praetor, commissarius instructor et assessor, et Maria Magdalena Deodigna Creusen, coniuges. Obiit ille 20 Febr. 1695, haec 28 Febr. 1698.

Reeds uit de benoemingsbrieven blijkt, hoe hoog Claude Ernest als rechtsgeleerde en bewindsman stond aangeschreven, terwijl het

familie-archief daarvan mede getuigt. Als vertegenwoordiger van den Prins-Bisschop was hij mede-regent met dien van de Hoogmogenden Staten-Generaal. Deze taak was lang niet van de gemakkelijkste, want het lag voor de hand, dat in het twee-heerige Maastricht de conflicten tusschen den katholieken en den protestantschen souverein veelvuldig moesten wezen. Dergelijke conflicten bleven dan ook niet uit en wij zullen wellicht in de toekomst gelegenheid hebben daarvan een en ander mede te deelen, dat wij uit de nagelaten correspondentie en andere stukken hebben kunnen opdiepen. De Hoogmogenden grepen menig voorwendsel aan om den Prins-Bisschop dwars te zitten, vooral als daarbij den katholieken eene hatelijke anti-godsdienstige bejegening kon aangedaan worden. Toch zijn de verhoudingen in die dagen moeilijk te begrijpen en zou men geneigd zijn te gelooven, dat men vaak meer politiek-katholiek en -protestant dan religieus-katholiek en -protestant was. In gemengde huwelijken zag men zeker geen kwaad, want Claude Ernest, die gelijk uit al zijn handelingen en geschriften blijkt, een zeer vroom man was, ziet geen bezwaar in het huwelijk van zijn zoon, Hubert Jacques, kanunnik van Saint Jean te Luik maar tevens ritmeester in het leger der Staten, met de protestantsche Catharina Schimmelpenninck. Dit huwelijk deed Hubert Jacques ook verder geen kwaad, evenmin zijn ritmeesterschap in het Staten-leger, want de Prins-Bisschop benoemde hem niettemin tot hoogschout. Dit teekent de eigenaardige toestanden.

Claude Ernest heeft steeds het gezag van zijn heer hooggehouden, hoewel de omstandigheden vaak moeilijk waren en geen middelen werden ontzien om hem bij zijn vorst in discrediet te brengen, hetgeen nooit is gelukt, zoo groot was het vertrouwen, dat de Prins-Bisschop in hem stelde. Dit blijkt o.a. uit een schrijven van dezen vorst in 1682, waarbij hij aan Claude Ernest zijn „lieber von Montaigne", een anoniemen brief zendt, dien hij uit Maastricht ontving. De schrijver beschuldigde den hoogschout van onrechtvaardigheid en wanbeheer, doch de Prins-Bisschop zond den brief zonder onderzoek als blijk van vertrouwen aan zijn hoogschout toe. Deze, alsook zijne zonen en opvolgers, was niet bang om, als het moest, den protestantschen heeren de les te lezen, zoo bij gelegenheid, dat er een rapport naar den Haag was gegaan, waarin vermeld werd, dat de Minderbroeders te Maastricht zooveel hui-

zen en grond kochten, waarop de Hoogmogenden natuurlijk gretig reageerden. Hoogschout André Gabriel, zoon van Claude Ernest, schreef daarover een vinnigen brief, waarin hij o.a. zeide: „Het is niet de eerste reyse, dat dese heeren Commissarissen Instructeurs (n.l. die van wege de Staten) sich al te kregel moyende met saken die directelyck specteeren tot de hooge Officien (nl. die van Luik), haar Ho. Mo. met heevige en pepassionneerde jae ook wel met onwaere berighten hebben gesurpreneert als blyckt uyt de bygaende sub La. C. ten opsighte van soo veel bygekoghte huysen, ja heele straeten t' incorporeeren deur de paters Minderbroeders, van alle welck niet een woordt waer en is, als de gedeputeerden van haer Ed. Mo. de heeren van der Cloesen en de Vick, raden van Staten, doenmaels selfs hebben bevonden en naer alle apparentie haer Ho. Mo. ook sullen hebben bericht naer dat my dese copiën als Syndicus Apostolicus van de voorseyde paters waaren ter handt gestelt. Men animeert op sulcke wijse de Princen tegens den anderen en maeckt menighmael de hooftofficieren die haer devoir doen en met meer circumspectie te werck gaan, verdaght, 't welck haer Ho. Mo. seekerlyck wel diende te corrigere oft ten minste sulcke indiscrete gerecleerdens met discretie te geloven". Deze brief was gericht aan de Staatsche autoriteiten te Maastricht.

De groote invloed, die van Claude Ernest uitging, teekent zich ook af uit de benoemingen, die zijnen kinderen op jeugdigen leeftijd ten deel vielen, zooals uit de jaarcijfers, die wij bij dezen aangeven, zal blijken, alsook uit de namen van degenen, die over zijne kinderen het peterschap aanvaardden. Zie daarover bijlage I. Zijn zoon Michael Deodatus Andreas werd op 24-jarigen leeftijd waarnemend hoogschout; Hubert Jacques was 14 jaar, toen hij het beneficie van kanunnik van St. Jean te Luik verkreeg.

Claude Ernest was op 16 Juni 1648 gehuwd met Maria Magdalena Dionysia Creusen, die 28 Februari 1698 overleed en de dochter was van burgemeester Hubert Creusen, overl. 4 Februari 1652, en van Maria Magdalena (de) Nyes, overl. 20 April 1668. Haar oom was Andreas Creusen, aartsbisschop van Mechelen. Zie over de familie Creusen eenige aanteekeningen in bijlage III, G.

Was de familie de Montaigne reeds vermogend, het fortuin der Creusens, dat thans tot haar overging, vermeerderde hun welstand zeer aanzienlijk. De landgoederen te Lanaeken, de hof te Caberg,

Kelmont onder Beek, en andere gingen naar de Montaigne's. Claude Ernest en zijne vrouw maakten van het landgoed te Lanaeken, dat Montaignehof werd gedoopt, hunne voornaamste verblijfplaats naast hun huis te Maastricht, dat het huis der Creusen's was en vermoedelijk in de Bokstraat lag, waar thans de Zuid-Willemsvaart loopt. In den gevel van Montaignehof prijken hunne wapens. Boven de poort der hoeve staan de wapens van Montaigne-Schimmelpenninck, hetgeen de meening wettigt, dat Hubert Jacques de hoeve bouwde, althans voltooide. De familie Riedi de Montaigne bouwde er een vleugel bij, die het carré der gebouwen voltooide. Het geriefelijke woonhuis werd in den oorlog sedert 1914 door de Duitsche troepen in gebruik genomen. Wat deze niet gestolen en vernield hebben, werd bij den wapenstilstand door de Belgische bezetting, bijgestaan door dorpelingen van Lanaeken, verder vernietigd. Thans is Montaignehof een ruïne (1921). Montaignehof bleef de residentie der familie, waarvan echter takken zich vestigden te Munsterbilsen, te Diepenbeek op het huis Boeket, te Beek op Kelmont, enz.

In het mutueel testament van Claude Ernest en zijne echtgenoote vinden wij o.a. de volgende legaten en beschikkingen: voor ieder te lezen duizend missen; aan de fabriek van St. Lambregtskerk te Luik wordt gelaten een rijksdaalder eens; tot onderhoud der Maasbrug te Maastricht eveneens een rijksdaalder eens. „Item laeten wij beijde aen het arme Roomsch Catholyck Weeshuis dezer stad twee duysent gulden bb. Maestrichter cours, eens, te betalen den interesse daervan jaerlycx ten penninck twintigh door den langstlevende ofte van onse erfgmen". Ook bij andere gelegenheden betuigden zij metterdaad hun zin voor christelijke naastenliefde en weldadigheid. Deze karaktertrek is trouwens het geheele geslacht bijgebleven.

Uit het huwelijk van Claude Ernest en Ma. Magd. Dion. Creusen sproten 11 kinderen, waaronder van de zes zonen alleen Hubert Jacques het geslacht voortzette. Hoewel deze de oudste is, noemen wij de anderen eerst om het overzicht eenvoudiger te maken.

1. Michael Deodatus Andreas, geb. 29 September 1650. Hij werd commissaris-instructeur van Luiksche zijde en in 1664 benoemde hem Maximilianus Henricus, Aartsbisschop van Keulen en Prins-Bisschop van Luik tot waarnemend hoogschout. Hij trad

later in het keizerlijk leger. Het laatste, wat men van hem verneemt, is, dat hij als luitenant der ruiterij in Hongarije was, vanwaar hij aan zijn broeder Andreas Gabriel een brief in Latijnsche verzen schreef, die in het archief der familie bewaard wordt.

2. Marie, geb. 24 Dec. 1651, overl. 1691, werd in 1669 met Franciscus Gisbertus (de) Lenarts, licentiaat in de rechten, in den echt verbonden. Over dit huwelijk vindt men een en ander in de familie-kroniek, bijlage F. G. Lenarts werd schepen van de stad en het land van Luik. Hij overleed in 1693. Over deze familie en de afstamming van dit echtpaar worden enkel beknopte gegevens medegedeeld in bijlage III, B.

3. Claude Ernest Thomas, geb. 15 Juni 1654. Deze was van avontuurlijken aard en viel bij zijne ouders in ongenade. In hun testament zeggen deze: „Aengaende Claude Ernest, onsen wederspannighen soon, blijft onse intentie en beyder wille, dat denselve sal onterfft, geexheredeert ende geexcludeert blyven, daertoe ter handt nemende de twee oirsacke der vierthien in rechten gepermitteerde redenen van exheredatie, te weten de alderhooghsten ende atroisten iniurien, schandael ende ruinen, die eenigh kindt aen synen naeste bloet neffens aen de naeme ende fame desselfs kan infligeeren ende aendoen ofte oyt aengedaen hebben, met eenighen bedenckelycken, boosaerdighen, obsettighen wille, alles naerder bewesen in drye distincte hier neffens gaende cohieren" enz. Mocht Claude Ern. Thom. bij de deeling bezwaren opperen, dan moesten deze cohieren geopend worden. Daar ik ze tot dusver in het archief der familie niet vond, veronderstel ik, dat zijne broeders en zusters deze stukken vernietigd hebben, te meer omdat na zijn vertrek naar Venetië niets meer van hem is vernomen. Nochtans bleef het ouderhart niet geheel voor hem gesloten, want in bedoeld testament bepalen de ouders, dat hunne kinderen hem gezamenlijk, ieder voor ten hoogste 80 gld., een jaargeld van hoogstens 400 gld. zullen moeten uitkeeren, indien hij zulks verlangt en waarover hij naar gelieven alle halve jaren of drie maanden zou kunnen beschikken.

Ik vond in de papieren eene testamentaire beschikking, waarin hij op 30 Mei 1688 voor notaris de Haes te Roermond compareert als Claude Ernest de Montaigne, „ridder ende capiteyn ten dienste van de Serenissime République van Venetiën onder het regiment

van syne Excellentie den grave van Stirum", en op het punt zijnde naar Venetië af te reizen zijn broeder Hubert Jacques als zijn erfgenaam aanwijst.

4. Margaretha Dorothea, geb. 27 Juni 1655. Zij trad op 9 October 1677 in het klooster der Witte Vrouwen te Maastricht. Wat haar vader bij deze gelegenheid besteedde aan uitzet, giften en feesten, vindt de lezer in diens kroniek, bijlage I.

5. Magdalena, geb. 11 December 1656, overl. 1698, echtgenoote van Mathias Hessels de Dinther, „capiteyn te voet in het regiment van den heer overste ende commandeur Gobel, in Staeten dienst". Hunne afstamming wordt vermeld in bijlage III, C.

6. Anna Carolina, geb. 12 September 1657, huwde met Robert de Geloes, heer van Herten. Hunne kinderen waren Charlotte en Renier de G. Deze trouwde met Anne Catherina Thisius, die later met Eustache Jean Joseph van der Maesen, heer van Weijerhof, burgemeester van Maastricht, hertrouwde.

7. Andreas Gabriel, geb. 27 Januari 1663, volgde zijn vader op als hoogschout te Maastricht van wege den Prins-Bisschop van Luik. Hij was ook commissaris-instructeur. Daar door den dood van zijn oom Hubert Creusen in 1650 (zie kroniek, bijlage I) het geslacht Creusen zonder mannelijke afstammelingen bleef, werd bij zijn doop aan Andreas Gabriel den naam Creusen de la Montaigne gegeven. Hij nam ontslag als hoogschout op 25 November 1693 om in den geestelijken stand te treden. In de familie ging de overlevering, dat hij in de orde der Minderbroeders was gegaan en later als missionaris (?) of als aalmoezenier eener Russische prinses (?) in Rusland en Polen had vertoefd. In de familiepapieren heb ik nog niets daaromtrent gevonden. Wel vond ik een biechtbriefje, waaruit blijkt, dat hij op 14 Februari 1703 „in de kerk der Predikheeren bij de H. Grot, waarin de H. Maria Magdalena boetvaardigheid oefende" heeft gebiecht en tot de H. Tafel genaderd is. Bedoelde grot ligt in de buurt van Marseille, zoodat ik veronderstel, dat hij te dien tijde eene reis naar Italië en Rome ondernomen heeft. Verder is niets met zekerheid van hem bekend.

8. Leo Stanislaus, geb. 14 Augustus 1665 is overleden 30 Augustus 1666.

9. Catharina Cornelia Eleonora Maria, geb. 14 Juli 1667, was gehuw met Antoine de Castellan de Rocour, majoor „in een regi-

ment dragonders van den heere Prince de Waldeck, onsen gouverneur". Hij sneuvelde in den slag bij Fleures, 1690. Later trad zij in het huwelijk met een officier, von Portugall geheeten, over wien ik nog niets naders vond.

10. Johannes Reynerus Henricus, geb. 25 Mei 1669 en overl. 3 September 1669.

11. Hubertus Jacobus, die de oudste was dezer elf kinderen en het geslacht voortzette.

* *
*

Hubert Jacques de Montaigne.

Deze werd geboren 25 Juli 1649 en overleed in 1710. In 1659 werd hij door den Luikschen wijbisschop Blavier, O. F. M., die tit. bisschop van Dionysië was en van 1654 tot 1699 als suffragaan te Luik fungeerde, gevormd. Hij ontving bij deze gelegenheid ook de tonsuur evenals zijn broeder Michael Deodatus Andreas, die denzelfden dag gevormd was. Door dit zoogenaamde intreden in den geestelijken stand, werd de mogelijkheid geschapen een of ander beneficie te verwerven en wij zien inderdaad, dat de Prins-Bisschop Maximilianus op 4 Maart 1664 Hubert Jacques de M. benoemd tot kanunnik van St. Jean te Luik, als opvolger van kanunnik van Hinnisdael. Op 16 Januari 1689 ontving hij zijne aanstelling als ritmeester bij de troepen der Vereenigde Nederlanden en op 25 November 1693 wees de Prins-Bisschop Jean Louis hem aan tot plaatsvervangend hoogschout, toen zijn broeder Andreas Gabriel als hoogschout ontslag nam om in den geestelijken stand te treden en door zijn vader werd opgevolgd. Prins-Bisschop Joseph Clément benoemde 8 November 1694 Hubert Jacques definitief tot hoogschout.

Hij was 23 Augustus 1684 te Almen, Gelderland, gehuwd met Catharina Christina Schimmelpenninck van der Oye, overl. 1718, dochter van Alexander, „gewesen ritmeester ende majoor van een regiment peerden, commandeur van de steden Zutphen en Doesborgh, ten dienste van de Vereenighde Nederlanden", en van Anna van Scherpenzeel. Voor hare afstamming zie men bijlage III, I.

Zij hadden vier kinderen: Claude Ernest, zonder nakomelingen overleden vóór 1718; Catharina Cornelia Eleonora Maria Ignatia,

eveneens vóór 1718 overleden; Catharina Hadewich en Alexander Jacques.

Catharina Hadewich, was geboren te Twello, hertogdom Gelder, in Juli 1685 en overleed 27 October 1736. In eerste huwelijk was zij de echtgenoote van Abraham (de) Pain et Vin, ook wel Pasnetvin genaamd, majoor, later luit.-kolonel en eindelijk kolonel van het regiment dragonders van luit.-generaal Dopff. Hij overleed in 1720. Zij woonden te Kelmont onder Beek. Later huwde zij met Jean Jacques baron de Lottellerie de Falloise, heer van Warsage, die in 1741 overleed.

* *
*

Alexander Jacques de Montaigne.

Zijn geboortejaar is mij niet met juistheid bekend, maar moet ongeveer 1687 geweest zijn. Hij overleed den 5 Mei 1758. Hij was drossaard der vrije rijksbaronie van Petersheim, en de vriend en rentmeester der familie de Merode, wier vertrouwensman hij in die mate was, dat Jean Philippe Eugène, graaf de Merode, markies van Westerloo, hem opdroeg het huwelijk van dezen met de prinses van Nassau-Hadamar te negocieeren, waarin hij in 1721 ook slaagde. De stukken die hierop betrekking hebben, nl. eene uitgebreide correspondentie en de gedenkschriften van Alex. Jacques, hoop ik in eene afzonderlijke studie te zullen behandelen. Hij was gehuwd met Elisabeth Catharina Lesèque, overl. 1788, uit eene Henegouwsche familie, onder Joseph II geadeld en nog heden in het Rijnland en Westfalen voorkomend. Zie bijlage III, F. Zij hadden negen kinderen: Drie zonen zetten de familie voort: A. Jean Jacques, B. Lambert Alexander, C. Maximiliaan Werner Antonius Felix. Wij behandelen hen verder en noemen eerst een zoon en vijf dochters, die alle ongehuwd bleven.

Deze zoon, Gisbertus Alexander, werd geboren 29 Mei en overleed 18 December 1744.

De vijf dochters waren:

1. Anna Emerentiana, geb. 11 Augustus 1738 en overl. 12 Februari 1820.

2. Christina Catharina Elisabeth, geb. 28 November 1742, overl. 7 Februari 1830.

3. Maria Anna Wilhelmina, geb. 7 Augustus 1745 en kort daarop overleden.

4. Marie Françoise, geb. 5 Februari 1748, overl. 19 November 1818.

5. Cornelia Anna Lucia Magdalena, geb. 13 Maart 1752. Zij trad in de orde der reguliere kanonikessen van Praemonstreit in het klooster Keyzersbosch. Dit klooster werd tijdens de Fransche Omwenteling opgeheven en zij keerde naar Lanaeken terug, alwaar zij op 7 Augustus 1837 overleed.

* *
*

A. Jean Jacques de Montaigne.

Hij was geboren in 1737 en overleed in .... Uit zijn huwelijk met Henriette de Grady de Groenendael, kwamen twee kinderen voort; eene dochter en een zoon.

a. Johanna Emerentiana Isabella, geb. , overl. 1831, was gehuwd met Karel Frederik Ferdinand van Drachstett, geb. 1772, overl. 1837, oud-kapitein der ruiterij en burgemeester van Munsterbilsen. Zij hadden 5 kinderen, waaronder vier zonen, die zonder nakomelingen overleden.

b. Charles Ernest Alexander, geb. 1772, overl. 1829, kapitein der cavalerie, was gehuwd met Elisabeth Maria uit Munsterbilsen, geb. 1772, overl. 1855.

De kinderen van dezen waren:

Maximilien, geb. 1814 en overl. 21 April 1839 te Hasselt, waar hij ter officiersopleiding in het regiment chasseurs à cheval was ingedeeld.

Ernest Joseph Lambert, geb. te Munsterbilsen 16 Juni 1811, overl. te Brussel 7 April 1866, was commandant in het 3e regt. lanciers, gehuwd met Maria Josephina Zéphirine Delvaux, geb. te Thienen 25 Jan. 1820, overl. te Brussel 6 Aug. 1909, uit welk huwelijk eene dochter Irma, weduwe Berard.

Deze Irma de Montaigne is nog in leven en woont te Brussel (1921). Zij is de laatste van het geslacht en met haar sterft de naam der Montaigne's uit.

Theresia Josephina Ernestina, geb. 1807, overl. te Munsterbilsen 2 Febr. 1870.

Henriette, geb. 1803, overl. 1869, gehuwd met den schepen van Maastricht, Auguste Lekens, uit welk huwelijk een zoon, Auguste L., en eene dochter, Pauline, die in 't huwelijk trad met Jhr. Alph. Michiels van Kessenich, wonend op Reymersbeek, Nuth.

Julie Elisabeth, geb. 1799, overl. 26 Januari 1881, gehuwd met Jean Albert van Bockryck te Hoesselt.

B. Lambert Alexander de Montaigne.

Deze werd geboren 11 November 1753, en overleed 13 Augustus 1805. Hij was kapitein in het regiment Oranje Gelderland en huwde Elisabeth Banens, dochter van Petrus Franciscus en Maria Anna Josephina de Sauveur. Zij bracht den voor enkele jaren afgebroken Neerbeekerhof in de familie. Zie bijlage III, E.

Hunne kinderen waren:

Pierre Lambert Alexander, geb. 1796, overl. 1813.

Marie Philippine, geb. 1798, overl. 15 Aug. 1879, echtgenoote van Luc Nypels uit Maastricht, kolonel van het 1e regt. kurassiers te Arnhem.

Annette, die met den brigade-generaal de Marneffe, toen luit.-kolonel der 11e afd. kurassiers te Leiden, huwde, uit welk huwelijk eene dochter Emma, echtgenoote van Frederik van der Planck te Brugge (1827—1888).

C. Maximiliaan Werner Antoine Felix de Montaigne.

Op 21 Januari 1741 geboren, overleed hij 17 April 1820. Hij woonde op het landgoed Boeket te Diepenbeek en was lid van Gedeputeerde Staten. Zijne echtgenoote was Maria Ida Elisabeth Thijssens, overl. 1790, dochter van Johannes Paulus, geb. te Zonhoven, geneesheer te Amsterdam, en kleindochter van Herman Raedts, schepen van Maastricht, en van Beatrix Gordon, uit eene uitgewekene Schotsche familie. Zie bijlage III, D.

Hunne kinderen waren:

a. Maximiliaan, geb. 1787, en als cavalerie-luitenant in den Russischen veldtocht gevallen, 1812.

b. Jean Jacques geb. 1788, overl. te Lanaeken 18 Juli 1854, lid van Provinciale en Gedeputeerde Staten, enz., gehuwd met Elisabeth Musch, weduwe Breuls.

c. Anna Emerentiana, geb. 1790, overl. 10 Mei 1867 te Lanaeken.

d. Maria Antonia Wernera Elisabeth, geb. te Leiden 21 Januari 1786 en overl. te Diepenbeek 4 November 1859. In 1820 trad zij in het huwelijk met Johan Peter Riedi, weduwnaar van Maria Lucia de Scrapateti de Renserwegen. Riedi was officier bij de Zwitserregimenten, zooals die te dien tijde nog geformeerd werden ten dienste van vreemde mogendheden. Hij had veldtochten medegemaakt in Oostenrijk, Italië en Spanje en was laatstelijk luit.-kolonel van het Zwitserregiment von Sprecher in Nederlandschen dienst. Hij was geboren in 1780 te Obersaxen, kanton Graubunden, Zwitserland, zoon van Joannes Peter en Maria Barbara Alig, en overleed 7 Mei 1852.

Hunne vier kinderen bleven ongehuwd.

1. Maximiliaan Pierre Fortuné, geb. 1823, overl. te Lanaeken 27 Augustus 1886.

2. Jean Jacques, geb. te Namen 1 Juni 1827, overl. te Maastricht 4 Aug. 1893.

3. Maria Anna Barbara, geb. te Antwerpen 12 September 1821, overl. te Lanaeken 23 Juli 1889.

4. Elisabeth Constance Alexandrine, geb. te Antwerpen 28 October 1824, overl. te Lanaeken 22 April 1913.

De beide dochters verwierven het recht den naam Riedi de Montaigne te voeren. De herinnering aan beide zusters leeft voort in hare werken.

Anna bouwde te Lanaeken het bekende klooster en hospitaal, Elisabeth schonk aan de kerk de heerlijke schilderingen van Guffens en den beroemden kruisweg van Jean Rosier. Haar huis was als eene academie van kunstenaars en geleerden, waar deze edele vrouwen, die vijf talen vloeiend spraken, ieder met raad en daad wisten te helpen en aan te sporen. Haar leven was een voorbeeld van naastenliefde en godsdienstzin.

Met haar sluit op waardige wijze de geschiedenis van het geslacht de Montaigne.

Bijlage I.

Familie-Kroniek van Claude Ernest de Montaigne.

Deze kroniek loopt over de jaren 1623 tot 1677 en is door Claude Ernest geschreven in de Latijnsche taal, doch voor het gemak van den lezer door mij zoo letterlijk mogelijk in het Nederlandsch overgezet. Zij komt voor in een register van ontvangsten en uitgaven en beslaat daarin de bladzijden 441—458.

*
* *

Ter blijvende herinnering.

In het jaar 1623, den 27sten dag van September des morgens te vijf uur is mijn vader Deodatus de la Montagne door het huwelijk verbonden met mijne moeder Maria de Graty in de kerk van St. Johannes den Dooper te Maastricht.

In het jaar 1624, den 16den September des morgens juist te vier uur ben ik geboren en denzelfden dag gedoopt in St. Jacobskerk. Als peter en meter hieven mij ten doop Claudius de la Noy, graaf de la Mottry, te dien tijd gouverneur van Maastricht, en mijne grootmoeder van moederszijde, Cornelia Nyes.

In het jaar 1626, den 14den Mei om vier uur in den morgen overleed mijn hoogedele (clarissimus) vader en is begraven in de Dominicanenkerk in het graf van mijn grootvader van moeders kant, Johannes Baptist de Graty. Zijne ziel moge de eeuwige rust genieten.

In het jaar 1636, in de maand Juli, is mijne zuster Cornelia des avonds tegen 10 uur te Namen overleden. Hare ziel ruste in vrede.

In het jaar 1640 heb ik te Luik mijn gymnasium (classes humaniores) voltooid en ben tegen October van hetzelfde jaar naar

Leuven gereisd om er de wijsbegeerte te volgen, welken leergang ik in de padagogie van den Valk op den laatsten Augustus 1642 voleindigde.

In het jaar 1646, den eersten September ben ik te Leuven met algemeene stemmen der baccalaurei op drie na tot penningmeester gekozen en in Februari van het volgend jaar, op den voorlaatsten dag der maand, met algemeene stemmen tot deken der baccalaurei in de beide rechten.

In het jaar 1647, den 10den December verkreeg ik te Leuven den graad van licentiaat in beide rechten en werd als zoodanig ingehuldigd. Wij hebben dit ten huize van den voornaamsten hoogleeraar, den hooggeachten Dr. Santvort waardig gevierd.

Den 14den van dezelfde maand en hetzelfde jaar keerde ik naar mijne vaderstad Maastricht terug om er voorloopig te blijven.

In het jaar 1648, den 16 Juni om zes uur in den namiddag ben ik door het huwelijk verbonden met mijne hooggeëerde Maria Magdalena Dionysia Creusen en van dienzelfden dag af werd ik bekleed met de functie van hoogschout (praetor) van Maastricht van wege mijn doorluchtigen vorst en genadigen heer Ferdinand. Geve God, dat zulks strekke tot heil mijner ziel.

In het jaar 1649, den 25 Juli, die een Zondag was, en den H. Jacob gewijd, heeft mijne echtgenoote om zes uur in den morgen mijn eerstgeboren zoon ter wereld gebracht, Hubertus Jacobus genaamd. Hij werd denzelfden dag gedoopt des namiddags om 5 uur in de parochiekerk van St. Nicolaas. Zijn peter was Hubertus Creusen, mijn schoonvader, en zijne meter, mijne moeder, Maria de Graty. Geve God, dat hij groeie naar het lichaam en in deugd.

In het jaar 1650, op Donderdag 29 September, dag van St. Michael, des morgens te 5 uur is mijne vrouw bevallen van mijn tweede kind, mijn zoon Michael Deodatus Andreas. Hij werd denzelfden dag om 12 uur gedoopt door den pastoor van St. Nicolaas te mijnen huize, omdat mijne tante, de toekomstige meter, van buiten de stad verwacht werd, en opdat het kind geen gevaar zoude loopen. Hij werd ten doop gehouden door den Doorluchtigen en Hoogeerwaarden Heer Andreas Creusen, bisschop van Roermond, later gekozen en bevestigd als aartsbisschop van Mechelen, primaat van België enz., den oom mijner vrouw, en door Mevrouw Ida

de la Montagne, zuster mijns vaders. God geve, dat hij te zijner tijd de navolger worden moge van de deugden en groote hoedanigheden van zijn oom en peter.

Den 4den November van hetzelfde jaar iets na twee uur des nachts is te Luik overleden de eenige broeder mijner vrouw, Hubertus, 19 jaar oud, weggerukt door eene kwaadaardige koorts, die hij zich op den hals had gehaald door op allerlei ptaatsen rond te dolen (divagando per loca varia) tot hij eindelijk door honger en andere kwalen ondermijnd, naar Luik werd gevoerd, waar hij 16 dagen ziek lag. Hij is een voorbeeld der straf Gods over de kinderen, die als hij, met verachting voor de lessen hunner ouders en de gehoorzaamheid aan hen verschuldigd aan den zwier gaan (discurrunt hinc et inde) en hen op velerlei wijze bedroeven, wanneer zij niet weten waar hunne zonen verblijven. Daarom hoede zich ieder, die wil dat het hem goed ga, zijne ouders te bedroeven en zich niet naar hun wil te schikken.

In het jaar 1651, den 24sten December, een Zondag, den dag vóór 's Heeren Geboorte, des morgens om half vier is mijne vrouw gelukkig bevallen van het derde kind, mijne dochter Maria. Denzelfden dag te vijf uur des namiddags is zij gedoopt in St. Nicolaas. Peter en meter waren de heer Joh. B. de Grati, oud-burgemeester en thans schepen dezer stad, mijn oom van moederszijde, en mijne schoonmoeder Maria Magdalena Nyes. Haar doe God opgroeien tot eene gehoorzame dochter in deugd, reinheid en wijsheid.

In het jaar 1652, den vierden Februari, een Zondag, om 3 uur des morgens overleed mijn schoonvader, in den leeftijd van 61 jaar, door eene plotselinge verkoudheid verstikt, nadat hij elf maanden en één dag het bed had gehouden, zwaar lijdende, naar de meening der geneesheeren, aan eene verzwering in de blaas. Hij is in St. Nicolaas aan den zijkant der kerk begraven in het graf zijner vaderen. God geve hem het eeuwige leven.

In het jaar 1653 heeft mijne vrouw een misval gehad. De vrucht was gevormd naar het vrouwelijk geslacht, maar nog niet levend, daar zij slechts ongeveer drie en een halve maand in den moederlijken schoot gedragen was en wegens den gezondheidstoestand der moeder en de verkeerdheid eener ongeschikte natuur (ob adversam naturae depravatae imbecillitatem) vóór den tijd ter we-

reld kwam, niet zonder groot gevaar voor het leven der moeder.

In het jaar 1654, den 15den Juni des morgens te 9 uur is mijne vrouw voorspoedig bevallen van haar vierde kind, mijnen zoon Claudius Ernestus Thomas, die den volgenden dag 's avonds om 7 uur in de parochiekerk van St. Jacob door den pastoor dier parochie, N. Velen, is gedoopt. Peter en meter waren mijn oom van vaderszijde, Thomas Gulielmus de Nyes, en de eigen zuster mijner vrouw, Maria Angelina Creusen, kloosterzuster te Tongeren. Laten wij hopen, dat, gelijk hij op den feestdag der heiligen Vitus, Modestus en Crescentia ter wereld kwam, hij door de ingetogenheid zijns levens en zijn opgroeien in alle deugden (vitae modestia et virtutum omnium crescentia) zijne loopbaan op deze aarde gelukkig moge volbrengen.

In het jaar 1655, op Zondag 27 Juni des avonds om 9 uur bracht mijn vrouw haar vijfde kind ter wereld, Margaretha Dorothea, die denzelfden dag in de parochiale kerk van St. Jacob is gedoopt door den heer N. Veelen, pastoor dier parochie. Zij werd ten doop gehouden door onzen bloedverwant Joh. Proenen in naam van mijn oom Reynier Macours, die afwezig was, en door mijn schoonmoeder in naam mijner tante Margaretha Nyes, eveneens afwezig. Peter en meter konden niet tijdig uit Luik hier aankomen, wegens de te vroege bevalling mijner vrouw, in de achtste maand, veroorzaakt door een hevige koorts, die haar daags te voren zoo zwaar overviel, dat zij den volgenden dag de vrucht uitdreef en de moeder aan groot levensgevaar blootstelde, zóó dat zij den vijfden dag na hare bevalling van de laatste sacramenten voorzien, dit leven scheen te zullen verlaten. Doch de barmhartige God gaf haar mij en ons kroost gezond terug. Hem zij lof en eer.

In het jaar 1656, den laatsten December, op St. Sylvesterdag, die een Zondag was, is mijne vrouw tegen één uur des morgens bevallen van haar zesde kind, naar hare moeder Magdalena (1) genaamd. Zij is denzelfden dag tegen 5 uur gedoopt in St. Jacobskerk, die als parochiekerk in de plaats is gekomen van St. Jan,

---

1) Op den 15 Febr. 1657 heeft neef Lipsen aen syne kleynpaere gesonden een silveren cassoir wegende 18 onser voor eene rentgifte.

door den heer N. Veelen, pastoor van gezegde kerk. Haar peter was de heer Willem Lipsen, kanunnik van St. Servaas, die later in 1661 met algemeene stemmen onder ingeving van den H. Geest tot deken van St. Servaas is gekozen, onze achterneef, en Mejuffrouw Maria Nyes, echtgenoote van den heer Godfried Calins, onze oudtante. De Heer geve, dat het pasgeboren meisje hare patrones tot heil harer ziel moge navolgen, niet in haar wufte leven doch in haren geest van boetvaardigheid.

In het jaar 1657, op Donderdag 12 September, kwart na twee in den morgen, is mijne vrouw voorspoedig bevallen van het zevende kind, Anna Carola. Zij is dienzelfden dag gedoopt in St. Jacobskerk, die als parochie de St. Janskerk vervangt, door den pastoor den heer Veelen. Peter en meter waren de Zeer Edele en Voorname Heer Carolus de Mean, geheime staatsraad in gewonen dienst van mijn heer den Doorluchtigen Vorst van Luik en diens commissaris-deciseur in deze stad, voor wien optrad onze neef Joannes Verheyen, licentiaat in de beide Rechten, en mijne schoonmoeder Maria Magdalena Nyes, weduwe van mijn schoonvader, wijlen burgemeester Creusen. Geve de Heer dit jonggeboren kind Zijne zegeningen van den dauw des hemels en het vette der aarde.

In het jaar 1659, in den morgen van 9 Augustus hebben mijne beide zonen, Hubertus Jacobus en Michael Deodatus Andreas, tegelijk met mijne oudste dochter Maria, het sacrament des Vormsels ontvangen in de kerk (kapel) van St. Andreas, uit handen van den Hoogeerwaarden Heer Blavier, wijbisschop van Luik. De peter van den eerste was de Eerw. Heer kanunnik Lipsen, onze neef, voor den tweede trad de Eerw. Heer Joannes Veelen, eveneens kanunnik van St. Servaas en pastoor van St. Jan, als peter op. De meter mijner dochter was mijne schoonmoeder. God geve hun kracht naar ziel en lichaam tot weerstand tegen den boozen geest en tot hun heil.

Denzelfden dag en op hetzelfde uur ontvingen mijne twee voornoemde zonen de tonsuur (kruinschering), zooals nader in de bewijsbrieven dezer tonsurale wijding wordt bevestigd, die in mijn koffertje (arcula) met de benoemingsbrieven mijner aanstelling als hoogschout en andere documenten bewaard worden.

In het jaar 1660, den 14den Januari tegen 3 uur van den voormid-

dag heeft mijne vrouw ten tweeden male een misval gehad van een mannelijke vrucht van vier en een halve maand, die levenloos ter wereld kwam, ofschoon zij meent, dat zij haar vóór de bevalling in haren schoot heeft voelen leven. Gezegend zij God altijd en in al Zijne werken. Het is echter te betreuren, dat de natuur deze vrucht niet tot volmaaktheid bracht, want zij was in al haar ledematen zoo uitstekend gevormd als maar mogelijk is.

In het jaar 1661, den laatsten December tegen 10 uur in den avond is in de stad Verviers in het land van Luik overleden mijne tante, Ida de la Montagne, de zuster mijns vaders, in den leeftijd van 73 jaar, bezweken onder haar leeftijd. Zij werd begraven in de kerk der Minderbroeders of Recolletten van genoemde stad bij haren echtgenoot, eertijds burgemeester aldaar. Zij was de laatste van den naam de la Montagne van mijn ooms en tantes van dien naam. Zij ruste in vrede.

In het jaar 1663, op Zaterdag 27 Januari, kwart na zes des morgens is mijne vrouw voorspoedig bevallen van het achtste levend kind, een jongen, die den volgenden dag des avonds in het geheim ten onzen huize is gedoopt. De plechtige doop werd uitgesteld, tot wij bericht ontvingen van hen, die wij tot peter en meter gevraagd hadden, tot den 3den Februari. Toen zijn de plechtigheden vervuld door den pastoor van St. Nicolaas, die ook het kind thuis gedoopt had. Ik wil hier den tekst mededeelen, door welken genoemde pastoor in het doopregister den doop van ons kind vermeldde, en die luidt:

„Den derden Februari 1663 is gedoopt Andreas Gabriel, zoon van den hooggeachten en zeer geliefden heer Claudius Ernestus della Montaigne, van wege Zijne Hoogheid van Luik hoogschout in diens stad Maastricht, en van Mevrouw Maria Magdalena Dionysia Creusen, echtelieden. Den doopeling is de naam Creusen de la Montagne gegeven ter herinnering aan het oude geslacht der Creusen's, waarvan onder degenen, die het geslacht kunnen voortzetten, de moeder van dezen gedoopte de laatste is van dien naam, waarom zijne ouders wenschten, dat hij Andreas Gabriel Creusen de la Montagne zou genaamd worden".

Hem hielden ten doop de Hooggeëerde en Hoogeerwaarde Heer Andreas Creusen, aartsbisschop van Mechelen, primaat van België, zoon van deze parochiale kerk van St. Nicolaas, wijl hij aldaar op

10 April 1592 gedoopt werd, oudoom van den doopeling, vertegenwoordigd door den Zeer Eerwaarden Heer Willem Lipsen, deken der kerk van St. Servaas, en de Hooggeboren Vrouwe Maria Gabriel gravin de Lalaing de Hooghstraeten enz., echtgenoote van den Hooggeboren Heer Graaf Karel, Rijngraaf, enz., vertegenwoordigd door Mevrouw Maria Magdalena Nyes, weduwe van den hooggeachten heer Hubert Creusen, broeder van den aartsbisschop, van moederszijde grootvader van den doopeling, in leven burgemeester dezer stad, weldoener der armentafel dezer kerk, wijl hij haar eene jaarlijksche rente van 200 gulden vermaakte.

In het jaar 1665, den 14den Augustus, aan den H. Stanislaus gewijd en die op Vrijdag viel, des morgens tegen 10 uur beviel mijne vrouw voorspoedig van het negende levende kind, een flinken en gezonden jongen, zoo groot dat hij reeds vier maanden oud leek en die zijne moeder duchtig moeite koste, voor hij het licht zag. Hij werd denzelfden dag 's avonds tegen 8 uur in de parochiale kerk van St. Nicolaas gedoopt door den Eerw. Heer Arnold van Melbeeck, pastoor dier parochie, en werd genaamd Leo Stanislaus; den eersten naam ontving hij van zijn overgrootvader van vaderszijde, Leo de la Montaigne, griffier van het gerecht der XXII van Luik, den naam Stanislaus naar zijn geboortedag dien Heilige gewijd. Zijn peter was de Hoogeerw. Heer Andreas Mantels, licentiaat in beide Rechten, kanunnik en leeraar der collegiale kerk van St. Servaas, de uitstekende verdediger van het kapittel dier kerk. Meter was Mevrouw van Buel, weduwe van wijlen den heer Andreas Vaes, in leven secretaris dezer stad, onze verwante. God geve, dat deze pasgeborene in het nastreven der deugd een anderen Stanislaus Costka worde.

In het jaar 1665, den eersten September, hebben het sacrament des Vormsels ontvangen mijn zoon Claudius Ernestus Thomas en mijne drie dochters Margaretha Dorothea, Magdalena en Anna Carola, uit handen van den Hoogeerw. Heer Blavier, wijbisschop van Luik, in de kerk van St. Andries alhier. De peter van mijn zoon Claude Ernest was zijn oudste broeder, mijn lieve zoon Hubertus Jacobus; mijne dochter Dorothea had mijne moeder Maria de Grati tot meter; de meter van Magdalena was mijne schoonmoeder, de weduwe Creusen en die van Anna Carola was haar oudste zuster Maria, mijne dochter.

In het jaar 1666 den 30sten Augustus ontsliep mijn zoontje Leo Stanislaus, op een Maandag te kwart na tien in den avond en trad het koor der Engelen bij. Hij werd Woensdag daarop begraven 's avonds om 8 uur in St. Nicolaaskerk in ons graf, een voorbidder bij den Allerhoogste voor de zijnen en heel onze familie, die God ongedeerd moge bewaren.

In het jaar 1666, den 8sten November, een Maandag, des morgens te 9 uur overleed in zijn aartsbisschoppelijk paleis te Brussel, de Doorluchtige en Hoogeerw. Heer Andreas Creusen, vijfde aartsbisschop van Mechelen, primaat van België, staatsraad van Zijne Katholieke Majesteit, in den leeftijd van 75 jaar, de oom mijner echtgenoote. Ik heb hem op zijn sterfbed bijgestaan. Zijn lichaam werd op ons verzoek den dag des overlijdens geopend tegen één uur en er werden uit de blaas gehaald vijf steenen, die ik bij mij ter zijner herinnering bewaar. Tijdens zijn leven, in 1661, werden hem nog drie steenen uitgehaald zoo dik als duiveneieren. Deze werden door de paters te Mechelen bewaard. Denzelfden dag om 4 uur werd zijn lijk naar Mechelen vervoerd en daar den daaropvolgenden dag in den aartsbisschoppelijken grafkelder in het koor der metropolitaankerk van Mechelen onder het hoofdaltaar, dat hij zelf had doen plaatsen, ter ruste gelegd. Hij had dit altaar met zijn eigen vermogen gebouwd en met legaten verrijkt, zooals blijkt uit een afschrift van zijn testament van het jaar 1662 en een codicil van 1665, die ik beide bewaar bij de stukken en documenten mijner familie. God erbarme zich over hem, opdat zijne ziel in vrede ruste, en ook over ons, wanneer wij volgen zullen. Amen.

In het jaar 1667, den 14den Juli, een Donderdag, des morgens om 2 uur is ons twaalfde kind, van de levenden het negende, geboren, mijne dochter Cornelia Catharina Eleonora, met drie namen bij haren doop gesierd; den eersten naar mijne grootmoeder van moederszijde, Cornelia Nyes; den tweeden naar de grootmoeder mijner vrouw, Catharina Ghyselaers; den derden volgens het verlangen der moeder ter nagedachtenis van haren zoon Leo, onlangs overleden, den 13den Augustus 1666. Zij werd gedoopt in de parochiale kerk van St. Nicolaas door den pastoor, den Eerw. Heer Arnold van Melbeeck. Haar peter was de heer Servaas van Cauwenbergh, oud-burgemeester en commissaris-instructeur van

wege zijne Doorluchtigheid onzen Vorst in deze stad, een familielid mijner vrouw, en Mevrouw Maria Calms, weduwe van Lodewijk Loyens, secretaris van het hooge schepengerecht van Luiksche zijde in deze stad, eveneens aan mijne echtgenoote verwant. Deze twaalfhoofdige schare (turba duodina), waarvan dit kind het negende, moge God behouden en behoeden, zegenen en beschermen, koesteren en verdedigen.

In het jaar 1667 is den 29sten December te Luik overleden de tante mijner vrouw, Vrouwe Margaretha Creusen, echtgenoote van wijlen Thomas Nyes, en liet twee dochters na, de oudste Margaretha, die met den heer Steensout uit Brussel gehuwd is, en Helena, die tot nu toe ongehuwd bleef. Zij is begraven in de kerk der zusters Sepulchrijnen, kort bij St. Laurentius. Zij ruste in vrede.

In het jaar 1668, den 20sten April tegen 3 uur van den namiddag is mijne schoonmoeder Maria Magdalena Nyes, de weduwe van mijn schoonvader en ambtsvoorganger, hoogschout Hubert Creusen overleden, nadat zij ongeveer zes maanden met waterzucht aan haar stoel gekluisterd is geweest. Behalve des nachts rustte zij zelden in liggende houding, maar zat wel somtijds in de kamer of in de keuken, tot 15 dagen vóór haren dood, gedurende welke zij steeds te bed lag. Zij stierf in groote vroomheid, een verheven voorbeeld van geduld in het verdragen der hevigste pijnen in bijna alle ledematen. Heel haar leven was zij zeer vrijgevig jegens de armen en zulks in 't geheim, zoodat ik niet twijfel, of zij heeft zich zelve voor eeuwig den hemelschen disch bereid, daar zij den armen de hand heeft toegestoken. Hare ziel worde door de eeuwige rust genezen; alzoo ook de onze, wanneer zij haar wellicht binnen korte spanne tijds zal volgen. Haar lichaam rust in mijn graf vóór het hoogaltaar in St. Nicolaaskerk, onder den steen met onze wapens versierd. Zulks was de wensch mijner echtgenoote.

In het jaar 1669, den 17den Maart, den 2den Zondag van Quadragesima, des morgens om 5 uur is mijne dochter Maria in het huwelijk getreden met den licentiaat Gysbertus Franciscus Lenarts, in tegenwoordigheid van den Hooggeboren Heer Franciscus de Lalaing, schepen van Luik, met zijne echtgenoote Catharina van Hecx, tante van den bruidegom; en van den heer Michael de Lalaing, priester, zoon van genoemden schepen, die de H. Mis

heeft opgedragen, onder welke het bruidspaar ter H. Tafel is genaderd. Van de zijde der bruid waren aanwezig de heer Thomas de Nyes, oom mijner vrouw, en de heer Reynerus de Macours, mijn oom, benevens mijne moeder en andere wederzijdsche verwanten. Het huwelijkscontract (instrumentum antenuptiale) was eenige dagen te voren geschreven door den notaris Veestraten, priester en secretaris van het kapittel van St. Servaas. Daarin werd overeengekomen betreffende de voorwaarden van bruidschat en -gift van beide zijden, overeenkomst te mijnent gesloten tusschen mij en mijne vrouw eenerzijds en beide ouders van den bruidegom anderzijds met buitensluiting van alle andere wederzijdsche verwanten. Waar ik in de eerste plaats gezien heb naar de persoonlijke waarde van den bruidegom wien ik om zijne goede hoedanigheden mijne liefste dochter gegeven heb, daar moge God geven, dat dit huwelijk gelukkig en voorspoedig zij en vervuld van zegeningen, waarop ik vaste hoop heb, omdat mijne dochter niet lichtzinnig, maar na den raad harer ouders te hebben ingewonnen en Gods hulp en schutse ernstig te hebben ingeroepen, tot dit huwelijk is gekomen en omdat de bruidegom niet door menschelijke medewerking maar uit genegenheid en uit eigen beweging hiertoe is getreden, zooals ook later meermalen is gebleken.

In het jaar 1669, den 25sten Mei, een Zaterdag, des morgens om half een, is mijn dertiende kind, de zevende jongen, en het tiende kind in leven, geboren en denzelfden dag des avonds omtrent 7 uur gedoopt in de parochiekerk van St. Nicolaas, door den pastoor, den Eerw. Heer Arnold van Melbeeck. Hem hieven ten doop en noemden hem Johannes Reynerus Henricus, de Zeer Eerw. Heer Willem Lipsen, deken van St. Servaas, namens den Zeer Eerw. Heer Henricus Pompejus de Nyes, onzen neef, kanunnik van St. Jan Evangelist te Luik, en mijne gehuwde dochter, namens onze nicht Helena de Nyes, de dochter van den heer Thomas de Nyes en Margaretha Creusen. De pasgeborene is Joannes genoemd naar zijn overgrootvader van moederszijde, Joh. de Nyes, Reynerus naar onzen grootvader en dien mijner vrouw Reynerus Nyes, in leven burgemeester van Maeseyck, een braaf en geacht man, en Henricus naar zijn peter den kanunnik van St. Jan voornoemd. De Heer geve den pasgeborene Zijnen milden zegen en na dit leven het eeuwige. Amen.

In hetzelfde jaar op Donderdag 3 September des morgens tegen 11 uur is dit jongste kind op ons landgoed te Beek overleden. Mijne vrouw was met de kinderen daarheen geweken wegens de besmettelijke ziekte te Maastricht. Hij is begraven in de kerk van het dorp Elsloo onder den drempel van het koor. Nu is hij een engel in den hemel en bidt God voor ons allen.

In het jaar 1675 den 11den November heeft mijne dochter Margaretha Dorothea het kleed aangenomen van de Witte Vrouwen in deze stad en ontving dit in den morgen van gemelden dag door den WelEdelen en Zeer Eerw. Heer Willem Lipsen, onzen neef, den deken van St. Servaas, visitator (commissarius) over dit klooster, gesteld door Zijne Doorluchtigheid den Bisschop en Prins van Luik.

In het jaar 1675 overleed den 6den December te Tongeren Maria Angelina Creusen, begijn in het groote begijnhof van Tongeren, eigen zuster mijner vrouw. Hare moeder was eene juffrouw Anna du Zoy uit Antwerpen. Zij had gedurende .... jaren (aantal niet ingevuld) genoemd begijnhof bewoond en tot hare erfgenamen benoemd de Paters Predikheeren van Tongeren met uitsluiting harer zuster, waarover gestreden wordt. De zaak is voor den rechter gebracht. Zij werd begraven in de eigen kerk van het begijnhof onder een door haar geplaatsten steen, in welken haar familiewapen is uitgehouwen. Zij ruste in vrede.

In het jaar 1676 den 4den December, een Vrijdag, tegen half acht 's avonds, overleed mijne lieve moeder, Maria de Grati, in haar 76ste levensjaar, nadat zij van alle sacramenten voorzien, met groote standvastigheid den dood niet slechts noode week, doch gehoorzaamde. In haar leven was zij een verheven toonbeeld van deugd, en zij was dit evenzeer in haren dood. Zij leefde 47 jaar, zooals God weet, in haar weduwstaat in ongerepte reinheid, nadat haar echtgenoot, mijn vader zaliger gedachtenis, 33 jaren oud, aan haar en aan de overlevenden ontrukt werd, toen zij zelve op 29-jarigen leeftijd weduwe werd, en bleef ondanks haar ouderdom sterk naar lichaam en opgewekt naar den geest, tot zij mij ontnomen werd door een urine-verstopping wegens het niet meer werken der nieren, die haar lichaam na 8 dagen zonder eenige koorts uitputte en hare ziel aan God terug deed geven. Zij ruste in den heiligen vrede. Zij werd begraven in de parochiekerk van

St. Nicolaas onder mijnen grafsteen in het koor en nedergelegd in onzen grafkelder naast mijne schoonmoeder.

In het jaar 1677 den 9den October heeft mijne dochter Margaretha Dorothea hare plechtige geloften afgelegd bij de Witte Vrouwen in handen van den Zeer Edelen en ZeerEerw. Heer van Brederode, proost van St. Servaas en heb ik voor hare bruidsgift in voormeld klooster, in handen der priorin Vrouwe van Dighterics, in tegenwoordigheid der subpriorin zuster N. Fosseroul en van mijne echtgenoote, uitbetaald 3500 gulden in dukaten. Behalve de uitgaven van het feestmaal, dat aan het klooster moet worden aangeboden en datgene, welk in mijn huis is toebereid voor de naaste verwanten, ongeveer 20 personen, werd nog drie dagen na de professie een feestmaal van drie tafels aangeboden aan de autoriteiten en de jeugd van Maastricht. Daarbij waren aanwezig 36 jonge dames en 12 jongelui, aan welke op onze kosten een danspartijtje is geboden, dat tot diep in den nacht duurde. Zoodat ik gerust aanneem, dat ik alle uitgaven voor onze dochter zoo bij de kleeding als bij de professie, zoo in linnengoed en kleederen, als bij het feestmaal ter gelegenheid der kleeding mag schatten op 7000 gulden. Geve de driewerf heilige God, dat deze goede dochter voor hare verwanten door haar gebed verkrijge, dat zij met haar na een gelukkigen doortocht door dit dal van tranen, in de eeuwige heerlijkheid zich mogen verheugen.

Bijlage II.

Aanteekeningen van Alexander Jacq. de Montaigne, genomen uit een register van ontvangsten en uitgaven.

Le 11 novembre 1737, jour de St. Martin, ma femme s'est accouchée d'un fils un peu avant les deux heures après midy; le meme jour Mr. le curé de Lanaken, van der Meeren, l'est venu baptiser a ma chambre environs les sept heures du soir. Claesken Caenen at servi de parain au nom de mon beau frère Mr. de L'hotellerie de Falloise, baron de Warsage, haut drossart du pays de Rolduc, qui luy at donné le nom de Jean Jacques; at servi de marine ma belle mere la dame Anna Lucia Lesecque.

Den 10 July 1739 is gebooren Anna Emerentiana myn eerste dochter om een uyr des naghts ende is gedoopt geworden in de kerke van Laenaeken door den pastoor Reinier Hustinx. Is peter geweesen syn Excellentie den heer Marquis van Westerloo (nl. de graaf de Merode) ende compeerse Mevrouw de Loneux, te weeten mijne nichte Lenarts.

Den 21 Januari 1741 is gebooren mynen soon Maximilianus Wernerius Anthonius Felix om seven uyren savonds ende is den dagh daernaer gedoopt in de kerke van Laenaken door den pastoor Hustinx ende is peter gewesen den grave van Merode, broeder van syn Excellentie den Marquis van Westerloo ende tot compeerse is geweesen de suster van syn Excellentie de gravinne Marie Felix.

Den 20 8bris 1742 is gebooren myne tweede dochter Christine Catherine Elisabeth tusschen vier en vyff uyren des avonds ende is den selven avont gedoopt in de kerke tot Laenaken door den pastoor Renier Hustinx ende is peter geweesen myn neef den Borgemeester Mattias Lenarts ende is compeerse geweesen de auste Comtesse Cristine van Merode, Chanoinesse tot Maubeuge.

In 1744 snaghts tussen 28 en 29 May omtrent een uyre is mijnen soon Gisbertus Alexander gebooren. Peeter is geweest den heer

secretaris Lenarts en meeter mijne schoonzuster Juffrouwe Marie Catherine Lesecque. Desen is gestorven den 18 December 1744 ende is begraeven geworden op den choor tot Laenaeken den 19 Xber 1744.

Den 7 Augusti 1745 tussen een en twee uyren is gebooren mijne dochter Marie Anne Wilhelmina ende is gedoopt geweest tot Laenaken in de kerke door den pastoor Hustinx. Peter is geweest syne Excellentie den heere Marquis van Westerloo en meter de freulen van Aspremont en Reekem, waer van sy de naeme van Nandel ontfangen heeft ende is dat edele paer selfs in persoon op den doop geweest met de gravinne moeder ende de gravinnen van Merode, susters van syn Exce. de welcke het kint naer den doop in hunne koutsen met ses paerden bespannen hier naer toe weer hebben gebrocht. Dese is gestorven.

Den 5 Februarij 1748 smorgens omtrent 9 uyren is gebooren tot Merode in het Gulickerlandt op het casteel myne dochter Maria Francisca en is des naermiddaghs aldaer op het casteel gedoopt geworden door den heer pastoor van Dorn in de capelle van voors. casteel. Peter is geweest den heer Intendant Bosquet en meter myne schoon suster Jufferauwe Maria Lesecque, waervan sye den naeme voert van Maria Francisca.

Den 13 Meert 1752 omtrent de vyff uyren is mine vrouw in de kraem gekomen van eene ionge dochter en is naermiddags gedoopt in de kerke tot Laenaeken ende is geheeten Cornelia Anna Lucia Madelena. Peter is geweest den heer secretaris Lenarts ende meeter Mevrouwe van Steken geboorene Lenarts, beyde nighten en neven.

Den 11 9ber 1753 is mynen ionghsten soon gebooren snaghts tusschen een en twee uyren en is des naermiddaghs gedoopt tot Laenaeken door den onderpastoor heer Engels en is peeter geweest den heer Pentionaris de Loneux en meeter de WelGeboren Vrouwe douariere Lesecque gebooren Vogels en heeft de naemen gekregen van Lambert Alexander.

Aanteekeningen van Jean Jacques de Montaigne, in hetzelfde register.

Papa saliger (nl. Alex. Jacq. de M.) is gestorven den vyfden Mei in het jaer 1758.

Mama saliger (nl. Elis. Lesèque) is gestorven den aghtienden Meïj in het jaer 1788.

Monfreer den capiteyn (nl. Lamb. Alex. de M.) is gestorven den 13 Augustus in het jaer 1805.

Masoeur Maria Francisca is gestorven den 19 November 1818.

Masoeur Anna Emerentiana is gestorven den 11 Februari 1820.

Aanteekeningen van Jean Jacques de Montaigne, in hetzelfde register.

Maximilianus Wernerus Antonius Felix de Montaigne, oud 79 jaren, 2 maanden en 26 dagen, schout van de gemeente Diepenbeek, is gestorven aldaar dato 17 April 1820. Hij was geboren den 21 January 1741.

Christine Catherine Elisabeth de Montaigne, geboren te Lanaeken den 20 8ber 1742, is aldaar gestorven den 7 February 1830.

Aanteekeningen van Anna Riedi de Montaigne, in hetzelfde register.

Anna Lucia Magdalena de Montaigne, ex-religieuse van Keyzersbosch, is gestorven te Lanaeken den 7 Augustus 1837. (geboren 13 Maart 1752).

Maria Ida Thyssens van Amsterdam, vrouw van den WelE. Heer Max. de Montaigne stierf in Neerhaeren den 13 Juny 1790. Van hunne vier kinders:

Maximilianus, geboren 1787, stierf in den veldtogt van Rusland. 1812.

Jean Jacques, geboren in 1788, stierf te Lanaeken 18 July 1854.

Maria Antoinetta Wernière Elisabeth, Douairière van den Lt. Col. Riedi (geboren te Obersaxen in Zwitserland den 21 Maart 1780 en gestorven te Lanaeken den 3 Mei 1852) stierf te Diepenbeek den 4 November 1859. Zij was geboren in Leyde den 21 Jan. 1786.

Anna Emerentiana de Montaigne, geboren te Neerhaeren 2 April 1790 stierf te Lanaeken 10 Mey 1867.

Et maintenant au tour de la 4e génération, dont bien des membres, à continuer ce calendrier funèbre.

Bijlage III.

Beknopte bijzonderheden over enkele met de Familie de Montaigne verwante geslachten.

A. Rex.

In de door Claude Ern. de M. geschreven geslachtstafel, teekent deze bij Jeanne de M., gehuwd met André Rex, de volgende afstamming aan: 8 kinderen:

1. Eustachius Rex, als pater Bernardus te St. François sur Sambre geprofest.

2. Anna R., gehuwd met Jean d'Ouffer (?): 8 kinderen: Marie, André, Gérard, Jeanne (le Roy), Jean, Noël (le Roy) † 1636, Philippe en Anne.

3. Catherine R. huwt Renier de la Croix † 1635, waarvan 5 kinderen: Marie, Adrienne, Jeanne, Catherine en Elisabeth.

4. Leon R. † 1621.

5. Marie R. huwt Claude Vialens.

6. Jeanne R. huwt Gilles Seiciau (?). Een zoon: Jacques.

7. Marie Françoise R. gehuwd met Jacques La Moysure: 5 kinderen: Marie, André, Jacques, Jeanne en Marie-Anne.

8. André R. gehuwd met Catherine Cranenbrouck.

B. Lena(e)rts.

Uit het huwelijk van Gisbertus Franciscus (de) Lenarts, geb. 1645, overl. 1693, met Maria de Montaigne, sproten vijf kinderen:

1. Leon; 2. Claude Ernest; 3. Helene;

4. Mathieu Charles, geb. 1682, schepen en burgemeester van Maastricht, gehuwd met Elisabeth Emerentiana van Buel (1680—1739), waarvan twee kinderen:

a. Emer. Maria, gehuwd met Lambert de Loneux, schepen, burgemeester en raadpensionaris van Maastricht.

b. Gisbertus Johannes, 1708—1768, raadsheer en schepen van Maastricht, huwde Georgine Lucie Vaes van Scherpenberg. Vijf

kinderen: Maria Elisabeth (1737—1806), echtgenoote van Franc. Joh. van der Vrecken, schepen van Maastricht; Mathieu Charles, overl. 1820 te Vliek, schepen van Maastricht, gehuwd met Maria Emer. de Penninck; Joh. Libert, heer van Scherpenberg, huwde Maria Mathilda van Waelsden; Michael was kanunnik van St. Servaas te Maastricht en Lambert Emanuel was ontvanger te Maastricht, overl. 1799, echtgenoot eerst van Maria Jos. Daniels, daarna van Maria Jos. Ant. de Schiervel, uit welk huwelijk vier dochters, respectievelijk gehuwd met van Aken, van Gameren, van de Ven en de Bellaing.

5. Hubert François, gehuwd met Catharina Peerbooms. Twee kinderen: Maria Agatha, eeredame aan het keizerlijk hof te Weenen, en Cornelia, die trouwde met Gaspard Liv. de Penninck, ridder en kapitein, van wie eene dochter Maria Emerentia de P., gehuwd met Mathieu Charles Lenarts (zie boven).

C. Hessels de Dinther.

Mathieu H. de D., kapitein in dienst der Vereenigde Nederlanden, en Maria Magdalena de Montaigne hadden een zoon, Mathieu H. de D., kapitein in het regiment Los Rios, gehuwd met Dorothea von Cruitz, van wie een zoon Charles H. de D., luit.-kolonel in Staatschen dienst, die huwde met Ermingarde Snouckaert van Schomburg en twee kinderen had:

a. Willem Jacob, majoor in Hollandschen dienst, huwde Suzanne Maria van Sleype;

b. Albert Charles, schepen van Maastricht, huwde Alette van Loevenig. Hunne dochter Isabella Wilhelmina trad in het huwelijk met Jhr. Adriaan Vrythof.

D. Thijssen en Raedts-Gordon.

Beatrix Gordon, dochter van Robert, cavalerie-kapitein in het regiment van Ginkle, graaf van Athlone, in dienst der Vereenigde Nederlanden, zoon van John, zoon van Robert, zoon van William Gordon, heeren van Covie, Schotland, was gehuwd met Herman Raedts, schepen van Maastricht. Hun zoon was Pieter Robert Raedts, advocaat, heer van Wylre, echtgenoot van Maria Ida Barb. Strengnart, wier dochter Maria Ida Barbara huwde met Johannes Paulus Thijssen uit Zonhoven (1725—1803). Deze had een

zoon, Henricus Franciscus, geneesheer en hoogleeraar te Amsterdam (1757—1823) en eene dochter Ida Maria, gehuwd met Max. Werner Ant. Felix de Montaigne.

E. Banens.

Lambert Alexander de Montaigne huwde Maria Elisabeth Banens, dochter van Petrus Franciscus B. van Neerbeek en Maria Anna Jos. de Sauveur. Petrus Franciscus B. was de zoon van Petrus Henricus, zoon van Petrus en Maria Wolters, en van Philippine Dolmans, dochter van Johannes en Sophia Dorthans. Maria Anna Jos. de Sauveur was de dochter van Lambert Thomas de S. en Elisabeth Habets.

Verwante geslachten zijn o.a. Dautzenberg, Sleypen, Schoenmaeckers van Wijngaardsberg, Raar en Bergerstraat, Corten van Geverik-Beek, enz.

F. Lesèque.

Het geslacht Lesèque stamt uit Yperen. De stamvader is Alphonse L., eerste secretaris van het bisdom en raadsheer van de bisschoppen van Yperen. Zijn zoon François werd luitenant-baljuw van Stockheim, Limburg. De andere zoon Théodore vestigde zich te Linn (Duitschland), waar hij burgemeester en strafrechter werd, alsmede keizerlijk protonotarius der kanselarij te Bonn, geb. 1624, overl. 1681. Zijne derde vrouw, Ida Kochs, schonk hem 4 kinderen, waaronder Johann Wilhelm, geb. 1768, burgemeester van Linn, die huwde met Lucia Meyfisch, dochter van Willibrord, keizerlijk notaris en rechter te Neusz. Een hunner kinderen was Catharina Elisabeth Lesèque, welke met Alexander Jacq. de Montaigne huwde.

Aanverwante geslachten zijn o.a. von Schick, Stuers, Vogels, Eckhardt, Aschenbroich, de Villeneuve, von Reiner, von Neumann. von Knapp, von Wekens, Joerissen, von Mosbach-Breidenbach.

De complete stamboom der familie Lesèque is in mijn bezit, doch te uitgebreid om hier mede te deelen. Joh. Ant. Jos. von Lesèque werd door keizer Joseph II in 1788 in den adelstand verheven. Hij was raadsheer en ontvanger van het hertogdom Gulik.

G. Creusen.

De zoon van Dionisius Creusen, paymeester van Maastricht, en Sibilla Pasmans, was Hubertus C., paymeester en schepen van Maastricht, echtgenoot van Maria Catharina Vaes van Scherpenberg, die de dochter was van Antoon Vaes van S., secretaris van het Luiksche hooggerecht te Maastricht en van Elisabeth van Buel, dochter van burgemeester van Buel. Het echtpaar Creusen-Vaes had drie kinderen.

1. Margaretha, overl. 1667, gehuwd met Thomas (de) Nyes te Luik, waarvan twee dochters, Helena en Margaretha, echtgenoote van Steensout uit Brussel.

2. Andreas, overl. 1666, doctor theol., leerling der kapittelschool van St. Servaas en van het college der Jezuieten, daarna van het St. Apollinariscollege te Rome, doctoreerde aan de hoogeschool van Weenen, werd raadsheer des keizers, groot-aalmoezenier bij de keizerlijke legers in Oostenrijk en Hongarije, in 1630 door keizer Ferdinand II benoemd tot kanunnik en scholaster te Kamerijk en werd in 1641 aartsdiaken van Brabant. Op 10 Augustus 1651 nam hij bezit van het bisdom Roermond. Zijne bisschopswijding had plaats te Gent en werd door Vondel bezongen. Hij schafte vele misbruiken af, vereenigde vele beneficia simplicia en stichtte daarmede kapelanieën. Ook stelde hij de statuten van het bisdom op. In 1657 werd hij benoemd tot aartsbisschop van Mechelen, alwaar het door hem geschonken reusachtig hoofdaltaar in de kathedraal nog van zijn rijkdom, doch ook van zijne gulheid getuigt. Hij overleed te Brussel in zijn paleis en werd te Mechelen begraven naast het hoofdaltaar. Een prachtig marmeren monument siert zijn graf. Over zijn leven en dood geeft Claude Ernest in zijne familie-kroniek, zie bijlage I, uiterst curieuze bijzonderheden. Wij meenen, dat hij na St. Lambertus de eerste Maastrichtenaar is, die het episcopaat verwierf.

3. Hubertus, overl. 1652, burgemeester van Maastricht, was gehuwd met Maria Magdalena (de) Nyes, dochter van Johan en Margaretha van Ophoven. Haar broeder was Thomas, die Margaretha Creusen huwde en schepen van Luik werd. Johan Nyes, schepen van Maeseyck was de zoon van Pieter en Charlotte van Itteren. Margaretha was de dochter van Lodewijk en van Marie

de Gisselaere of Ghyselaers. Het echtpaar Creusen-Nyes had een zoon, Hubertus, die jong stierf, zie familie-kroniek, en eene dochter, Maria Magdalena Dionisia, die huwde met Claude Ernest de Montaigne. Eene andere dochter, Maria Angelina was begijn te Tongeren en overl. in 1675, dochter uit een eerste huwelijk met Anna du Zoy. Het geslacht Creusen stierf met hen uit.

H. de Graty.

De echtgenoote van Dieudonné de Montaigne was Maria de Graty. Zij was de dochter van Johannes Bapt. de Graty, burgemeester van Maastricht, en van Cornelia de Nyes.

Joh. Bapt. de Graty was de zoon van Joh. Bapt., schepen van Maastricht, en van Henriette (de) Trier. Cornelia Nyes was de dochter van Renier Nyes of Niest, burgemeester van Maeseyck, en van Isabella van Itteren.

I. Schimmelpenninck van der Oye.

Hubert Jacques de Montaigne was de echtgenoot van Catharina Christina Schimmelpenninck van der Oye. Deze was de dochter van Alexander Sch. en Anna van Scherpenseel.

Alexander Sch. was een zoon van Alexander Sch., zoon van Adriaan Sch. en Margaretha Terbruggen, en van Anna van Wisch, dochter van Gijsbert van W. en Catharina van Bronckhorst.

Anna van Scherpenseel was een dochter van Johan v. Sch., zoon van Willem v. Sch. en Haese van Zuylen, en van Catharina van Lynden, dochter van Steven v. L. en Anna Wilhelmina van Amstel.

Bijlage IV.

Beschrijving van de familiewapens van het geslacht de Montaigne en aanverwante geslachten.

Montaigne: Een pelikaan met drie jongen op een heuvel, alles in goud op veld van lazuur.

Hamoir: Drie balken van sabel op veld van zilver. Schildhoofd: loopende leeuw van sabel op veld van zilver.

Hodeige: gevierendeeld, 1 en 4 adelaar van sabel op veld van zilver, 2 en 3 tien ruiten van zilver, 3, 3, 3 en 1, op veld van lazuur.

Tulpus: gedeeld en doorsneden: 1. kruis van keel met vier maal drie kruisjes van keel op veld van zilver, 2. roos van keel met bladeren van sinopel op veld van zilver, 3. negen klokjes, (? op de teekening moeilijk te herkennen), 4, 3 en 2, van sinopel of brons op veld van zilver.

Graty: drie wassenaars van sabel, 2—1 op veld van goud.

Trier: Baar met twee sterren van goud op veld van lazuur.

Nyes of Niest: doorsneden, 1. rechtsgeschuind: a. klaverblad van goud op veld van sabel, b. twee klaverbladen van sabel op veld van goud, 2. drie hoenders of eentjes, twee en een, van sabel op veld van zilver.

Itteren: Gouden slangenkruis op veld van sinopel. In rechter bovenhoek drie eikels van sinopel op veld van zilver.

Creusen: Drie palen van keel op veld van goud. In het schildhoofd drie besanten van sabel op veld van sinopel.

Pasmans: Drie rozen van keel, 2—1 op veld van zilver.

Vaes van Scherpenberg: Gevierendeeld: 1 en 4, drie zilveren rammen, 2—1, op veld van sabel; 2 en 3, adelaar van sabel, op veld van zilver.

Buel: Drie hoefijzers van keel, 2—1 op veld van zilver.

Ophoven: Boom van sinopel met twee vruchten van keel op veld van zilver.

[illegible] als Lieutenant-
[illegible] regiment Oranje-Gelder-
[illegible] Mei 17[illegible].
[illegible] regiment [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

— Alexander Jacq
1687—1758
×
Elisabeth Cath.
† 1788

— Cath. Cornelia
Maria Ignatia
† vóór 1718

Gisselaere of Ghyselaers: Adelaar van sinopel op veld van zilver.
Schimmelpenninck van der Oye: twee sleutels gekruist, van sabel op veld van zilver.
Terbruggen: Drie distels van sinopel, 2—1 op veld van zilver.
Wisch: Twee loopende leeuwen, een en een, van keel op veld van goud.
Bronckhorst: Klimmende leeuw van zilver, gekroond van goud, op veld van keel.
Scherpenzeel: Zes lelies, drie, twee en een, van zilver op veld van lazuur.
Lynden: Kruis van goud op veld van keel.
Zuylen: Drie molenijzers van keel, 2—1 op veld van goud.
Amstel: Vier balken van sabel op veld van goud, waarover schuin kruis van blokken, afwisselend sabel en keel, in twee rijen.
Lesèque: Drie bijlen, twee en een, van goud op veld van keel.
Riedi: Toren van goud op veld van lazuur.
Drachstett: Vliegende gekroonde draak van goud met drie vlammende tongen, op veld van lazuur.

Bijlage V.

Lijst van stukken en bescheiden uit het archief der Familie de Montaigne voor deze studie benut.

1. Oorkonde, waarin Ferdinand, prins-bisschop van Luik, enz. Claude Ernest de Montaigne benoemd tot „grand mayeur" van Maastricht, als opvolger van zijn schoonvader Hubert Creusen. 6 Juni 1648.
2. Idem, houdende benoeming tot „assesseur des licences de la Meuse" te Maastricht. 6 Juni 1648.
3. Oorkonde, waarin Maximilien Henri, prins-bisschop van Luik, enz. Hubert Jacques de Montaigne benoemt tot kanunnik van het kapittel van St. Jean te Luik als opvolger van den kanunnik van Hinnisdael. 4 Maart 1664.
4. Idem, waarbij dezelfde prins-bisschop Michael Deodatus Andreas de M. benoemt tot plaatsvervangend hoogschout te Maastricht. 19 October 1674.
5. Benoeming van Hubert Jacques de M. tot ritmeester bij de troepen der Vereenigde Nederlanden. 16 Januari 1689.
6. Idem, door Jean Louis, prins-bisschop van Luik, enz., van Hubert Jacques de M. tot plaatsvervangend hoogschout te Maastricht van zijn vader Claude Ernest, die opnieuw hoogschout wordt, daar zijn zoon Andreas Gabriel, die dit ambt vervulde, in den geestelijken stand trad. 25 November 1693.
7. Idem door Joseph Clemens, prins-bisschop van Luik, enz., van Hubert Jacq. de M. tot hoogschout te Maastricht, ter vervanging van zijn vader Claude Ernest, die plaatsvervangend hoogschout wordt en bij het overlijden zijne zoons dezen zal opvolgen. 8 November 1694.
8. Aanstelling van Abraham Pain et Vin tot luit.-kolonel van het regiment dragonders van luit.-gen. Dopff in dienst der Vereenigde Nederlanden. 17 Juni 1706.

9. Eervol ontslag van Lambert Alexander de M. als lieutenant-titulair en vaandrig effectief in het regiment Oranje-Gelderland in dienst der Vereenigde Nederlanden. 23 Mei 1785.
10. Genealogie door Claude Ernest de M., beginnende bij Léon de M. en met zichzelf sluitend.
11. Kwartierstaten van Claude Ernest de M. en Maria Magd. Dion. Creusen, en van Hubert Jacques de M. en Christ. Cath. Schimmelpenninck v. d. Oye.
12. Testamenten en beschikkingen van Montaigne-Creusen; Montaigne-Schimmelpenninck; Pain et Vin-M.; Lottellerie-M.; M.-Lesèque; van Anna Lucia, Marie Françoise, Claude Ernest Thomas, enz.

    Verder huwelijksakten en —contracten, geboorte- en overlijdensakten, bidprentjes, enz.

— Alexander Jacq
1687—1758
×
Elisabeth Cath.
† 1788

— Cath. Cornelia
Maria Ignatia
† vóór 1718

De Sittardsche Jezuietenstatie

1636—1646.

In het voorjaar van 1920 verlieten de duitsche Jezuïeten Sittard... ten tweeden male. Zij hadden in Augustus 1900 het St. Aloysius-college van hun nederlandsche ordebroeders overgenomen, en het tot een bloeiende onderwijs-inrichting voor West-Duitschland opgewerkt. De economische crisis echter der eerste vredesjaren dwong hen Nederland te verlaten. Gelukkig was intusschen de Jezuïetenwet in Duitschland opgeheven en stond het hun dus vrij, zich weer op vaderlandschen bodem te vestigen.

Had het duitsche St. Aloysiuskolleg zich nauwelijks twintig jaar te Sittard staande gehouden, van nog veel korter duur was de vestiging, die de duitsche Jezuïeten, ruim twee en een halve eeuw vroeger, er beproefd hadden. Begonnen in 1636 werd ze weer opgeheven in 1646. Terwijl het college der 20e eeuw een ware bloeiperiode heeft gekend, valt er van krachtigen groei en ontwikkeling in de 17e eeuwsche missiestatie weinig te bespeuren.

Uit meestal ongedrukte stukken geven we hier de geschiedenis dier Sittardsche Jezuïeten-m i s s i e, zooals men in die dagen de kleinere nederzettingen noemde.

De Guliksch-Kleefsche successie-oorlog was bij den dood van hertog Johan Willem in 1609 ontbrand. Johan Sigismond van Brandenburg en Wolfgang Wilhelm van Pfalz-Neuburg waren de voornaamste pretendenten voor de open gevallen erfenis. De gevolgen van dien strijd deden zich in de eerste plaats gevoelen in de Guliksche en Kleefsche bezittingen zelve, en tot de eersten behoorde

ook Sittard (¹). Houdt men nu nog rekening met de drukkende oorlogs-atmosfeer, die over geheel Midden-Europa hing in het tijdvak van den vreeselijken dertigjarigen oorlog, met de voortdurende troepenbewegingen van Staatschen en Spaanschen langs Maas en Rijn, eindelijk met den triomfantelijken krijgstocht van Frederik Hendrik in 1632, waarin, na Venlo en Roermond, den 8 Juni ook Sittard zich overgaf en Maastricht den 22 Augustus capituleerde, dan valt het niet te verwonderen, dat de bevolking van stad en platteland zich aan alle wetten op godsdienstig, zedelijk en maatschappelijk gebied meer en meer trachtte te ontwringen. Door hertog Wolfgang Wilhelm, die zijn vader Philip Lodewijk van Neuburg in 1614 was opgevolgd, was als stadhouder der ambten Millen en Born, waaronder ook Sittard ressorteerde, Philip Hendrik van Bentinck aangesteld. In 1634 verleende de hertog dezelfde waardigheid aan Philips' zoon, Jan Wolfgang Wilhelm, maar aangezien deze nog minderjarig was, werd hij tot 1644 in dit ambt door zijn vader vervangen.

Philip Hendrik van Bentinck was een uitstekend katholiek; hij riep de hulp der nederrijnsche Jezuïeten in om het door de langdurige oorlogen verwilderde landvolk tot den godsdienst en zachter zeden terug te brengen. Zoo kwam in 1633 of 1634 de missie van Millen en Born tot stand. We mogen veilig veronderstellen dat deze vestiging de volle goedkeuring wegdroeg van hertog Wolfgang Wilhelm, die zelf den 19 Juli 1613 te München door de Jezuïeten tot de ware Kerk was teruggebracht, en zich verder hun edelmoedigen beschermer toonde, en gaarne van hun diensten gebruik maakte. Zoo had hij o.a. in 1632 de parochie van Ravenstein aan de leden der nederrijnsche provincie van de Sociëteit toevertrouwd, en bleef hen ook daar steunen tot zijn dood.

De namen der missionarissen van Millen en Born zijn ons niet bewaard; niet onwaarschijnlijk waren het dezelfde, die we later te Sittard zullen aantreffen. Alleen weten we, dat ze hun vaste standplaats te Millen hadden, en vandaar uit in de omliggende dor-

1) Te Regensburg werd 9 Dec. 1630 bepaald, dat de troepen, die de Neuburgsche pretenties steunden (Keizerlijke, Spaansche enz.), zóólang Gulick, Orsey en Sittard zouden bezet houden, totdat de Staatschen Emmerik, Rees en Wezel zouden ontruimen. Dit laatste geschiedde in April 1631. Jn 1632 verdreef Frederik Hendrik de Spaansche bezetting uit Sittard.

pen door godsdienstonderricht, preeken en andere kerkelijke functies den geloofsijver trachtten te verlevendigen. Dat hun diensten niet overal welkom zouden zijn, viel te verwachten. De gewone verdachtmakingen van heb- en heerschzucht hadden ook hier weer dienst gedaan, en tegenstand gewekt bij sommige geestelijken en leeken. Desniettegenstaande mochten de missionarissen reeds in het eerste jaar te Havert een adellijke dame uit het geslacht Spee, die sinds veertig jaar haar katholieke plichten had verwaarloosd, en aan alle pogingen van reguliere en seculiere geestelijken weerstand had geboden, tot inkeer brengen. Korten tijd daarna overleed zij aan de pest.

Reeds in 1636 bleek het wenschelijk de missie van Millen en Born binnen de muren van Sittard te verleggen. Daar was de veiligheid zeker grooter dan op het platte land, en bestond ook meer kans op geregelde werkzaamheden. De verhouding tusschen katholieken en protestanten zal in dien tijd wel niet gunstiger geweest zijn dan in 1647, toen de stad ongeveer 1000 communicanten en evenzooveel calvinisten en anabaptisten en slechts één lutheraan telde (1).

Bij de overplaatsing stuitten de missionarissen op moeilijkheden van de zijde der andersdenkenden, die immers gewoon waren, in de Jezuïeten hun natuurlijke tegenstanders te beschouwen. Maar het ontbrak hun evenmin aan krachtigen steun. Met groote dankbaarheid wordt de hulp herdacht van den bekenden Frederik Adolf Reuter (2). Geboren in de Palts en opgegroeid in den protestantschen godsdienst, onderwees hij eenigen tijd de theologie aan de hoogeschool van Heidelberg. Waarschijnlijk in het tweede decennium der 17e eeuw zocht en vond hij de waarheid in de katholieke Kerk. Uit de eerste berichten over de Sittardsche Jezuïetenmissie meen ik te mogen opmaken, dat dit te Keulen is geschied (3). Zeker deed hij aldaar onder leiding der Jezuïeten de geestelijke oefeningen van den H. Ignatius, werd priester, en ontving van den reeds boven genoemden bekeerling Wolfgang Wilhelm een kerkelijk be-

1) Habets. Geschiedenis van het bisdom Roermond, I, 398.
2) Zie zijn levensbericht door H. J. Allard in Studiën, dl. 29, blz. 81—88.
3) De Litterae annuae anni 1637 schrijven over hem: „Annis superioribus orthodoxa fide et spiritualibus S. P. N. Exercitiis Coloniae excultus, unde cum omnia se debere Nostris existimaret, omnem in fovendis promovendisque collocavit industriam".

neficie te Orsoy. Op voordracht van denzelfden hertog, die het jus patronatus in zijn staten uitoefende, werd hij, onder goedkeuring van Ferdinand van Beieren, prins-bisschop van Luik, tot kanunnik der St. Pieterskerk te Sittard, en na den dood van Franciscus Agricola, die 22 Sept. 1622 voorviel, tot pastoor dier stad benoemd. Naast God meende hij aan de Jezuïeten zijn geluk verschuldigd te zijn, en wist niet beter zijn dankbaarheid te toonen, dan hun arbeid in zijn parochie te vergemakkelijken en te bevorderen. In de parochiekerk stelde hij een koor (het Maria-koor?) en een altaar tot hun dienst. De pastoor van Broek-Sittard, tevens kapelaan der St. Pieterskerk ([1]), Conrad Koch, wedijverde met Reuter in hulpvaardigheid. Hij had te Heiligenstad en te Würzburg noder leiding der Jezuïeten gestudeerd, en stelde er nu een eer in, o.a. het altaar op eigen kosten en met eigen hand te versieren.

De Millensche missionarissen waren er in geslaagd te Sittard de ruime woning te betrekken eener calvinistische weduwe. De overlevering wijst als hun vroegere woonplaats aan het hooge gebouw in de Nieuwstraat met zijn vijf, door uitstekende hardsteenen banden gescheiden verdiepingen en zijn eveneens met hardsteen omlijste kruisvensters, een der imposantste huizen van Sittard. Tot in de negentiger jaren der vorige eeuw diende het als marechaussée's-kazerne, en werd daarna ingericht tot landbouwschool. Voor die verandering vond men bij het binnentreden rechts van den ingang een klein vertrek met gothiek gewelf, dat als huiskapel kan gediend hebben, maar veel te eng was, om voor min of meer openbare diensten gebruikt te worden.

Daar begonnen twee priesters, vergezeld van een broeder, die voor keuken-, tuin- en huiswerk te zorgen had, in 1636 welgemoed hun taak. Overste was de ook als historicus bekende pater Jacob Kritzraed ([2]), uit Gangelt, geboren 1 Mei 1602. Hij had zijn lagere studiën gedaan aan het Jezuïeten-college te Roermond, en de philosophische lessen van den Maastrichtenaar Adam Kasen te Keulen gevolgd, 24 April 1623 trad hij in het noviciaat te Trier, werd priester gewijd op St. Michielsdag 1632 met elf anderen, in de nieuwe kerk te Keulen, — zij waren de eersten die in die kerk gewijd werden —, en sedert 14 September 1636 werkte hij

1) Vgl. Habets. l. c. blz. 394.
2) Zie Publications t. 38, p. 410.

op de Jezuïetenstatie te Sittard. Tijdgenooten noemen hem een kinderlijk, eenvoudig, bescheiden en goedhartig man. Naast hem arbeidde pater Godefridus Henricus Ulner, geboren te Dusseldorf. Broeder Jacob Sculberger was van Steinheim (Hessen) afkomstig. Deze drie zijn te Sittard gebleven tot de statie werd opgeheven.

Aan arbeid ontbrak het hun niet te midden van ruwe, cosmopolitische en telkens wisselende oorlogsbenden en een totaal verarmde bevolking. De Kurze Chronik von Sittard [1] vermeldt dat generaal La Fosse met tien compagnieën keizerlijke troepen er den 22 Januari 1635 zijn winterkwartier had opgeslagen. Zwaar had de stad en het naburige Susteren van de bezetting te lijden. Wel werd later schadevergoeding betaald, maar daarmee was niet alles hersteld. De toestand bleef zoo ellendig, dat de keizerlijke bevelhebber Piccolomini den 7 Mei 1639 verordende, geen verdere krijgslasten te vorderen van een stad, die in vroegere jaren reeds zooveel van de soldaten te verduren had gehad.

Van den beginne af wijdden de paters hun zorgen ook aan het onderwijs der jeugd, en zelfs de andersdenkenden zagen niet ongaarne, dat zij zich met het onderricht der klassieke talen belastten. Men zou kunnen vragen of hier niet „des Guten zuviel" geboden werd. Immers reeds in 1624 waren eenige paters Dominicanen uit Maastricht, met goedkeuring van pastoor Reuter, zich te Sittard komen vestigen en hadden een paar jaar later een latijnsche school, het Collegium Albertinum, geopend. 't Is dus niet te verwonderen, dat we na 1637 niets meer over het onderwijs vernemen, ofschoon er nog in 1642 en wellicht ook later een praefectus scholarum voorkomt.

De plattelandsbevolking werd intusschen niet verwaarloosd. We lezen telkens van geestelijk dienstwerk in de omliggende dorpen, en vernemen meteen, dat het succes der Staatsche wapenen ongunstig had gewerkt op godsdienstig gebied. Nog in 1637 wordt geklaagd, dat de bezetting van Maastricht sommigen, die aan roomsch-worden hadden gedacht, halverwege had teruggehouden.

---

1) Verschenen in: Almanach für das Jahr 1823 von Augustin Dunckel. voortgezet en opnieuw uitgegeven door B. A. Pothast (Sittard), 1891), S. 18.

Een der voornaamste zorgen van de missionarissen moet dus geweest zijn, de katholieken te wapenen tegen de gevaren eener andersdenkende en daarenboven vaak bandelooze omgeving. De huurtroepen dier dagen hadden geen vaste, godsdienstige kleur. Katholieken en protestanten dienden er door elkaar.

Bovendien had zich het protestantisme reeds vroeger te Sittard tamelijk sterk verbreid. De gemeente telde er in 1592 vijfhonderd personen, doch 't werd 22 Juli 1609, voor de eerste openbare preek kon gehouden worden. Ongestoorde rust genoten de protestanten bij de uitoefening van hun godsdienst echter niet. Daarenboven ontbrak het hun aan een eigen „predighaus". Eerst in 1634 begon zekere Johan Lemmens (1) een achterhuis aan de beek in het Gruizestraatje af te breken, en terzelfder plaatse een gebouw op te richtten, dat een brouwerij heette te zijn, doch als „predighaus" bedoeld was (2). De hertog stond zelfs den 29 Dec. 1635 de vrije uitoefening van den protestantschen godsdienst toe, die echter den 29 Aug. 1637 door den ambtman Bentinck en den Voogd Bado van Huchelhoven weer werd verboden. Opnieuw richtten zich nu de protestanten met een protest aan den hertog. Volgens het relaas, waaraan we deze bijzonderheden ontleenen (3), zou toen de ambtman zelf voor hunne belangen zijn opgekomen met het gevolg dat mondeling het verzoek om te preeken werd ingewilligd, doch zingen verboden bleef.

Uit het jaarbericht van 1638 vernemen we daarover meer. Er wordt verhaald, dat op aandringen der Jezuïeten („nobis vel auctoribus vel actoribus") door hertog Wolfgang Wilhelm tot tweemaal toe de sluiting van het kerkgebouw was bevolen. Omstreeks 7 Sept. 1637 was aan dat bevel gevolg gegeven, doch reeds den 22 Nov. werd de kerk heropend. 't Was een triomf voor de protestanten. 's Avonds, zoo voegt de kroniekschrijver er bij, had een koopman den predikant uitgenoodigd om deze overwinning te

---

1) Waarschijnlijk dezelfde persoon, wiens grafzerk nog te zien is op het protestantsch kerkhof te Sittard (zie de Maasgouw, 26 jg. [1904] blz. 74—75). De molensteenen en molenijzers op de grafsteenen van Frans en Johan Lemmens wijzen ongetwijfeld op den watermolen, die zich op De beek, vlak bij het kerkje bevond, en waarschijnlijk aan de familie behoorde.

2) Later omgebouwd en in 1684 met een toren voorzien, dient het thans nog als kerk der protestantsche gemeente.

3) Afgedrukt in Limburg's Jaarboek XVII, 291—298.

komen vieren, doch zakte, toen hij zich aan tafel wilde zetten, plotseling dood in zijn stoel neer.

In het najaar verspreidde zich het bericht, dat vreemde troepen den winter in de stad zouden doorbrengen. De bewoners, die bij ondervinding wisten, wat dit voor hen te beteekenen had, wisten geen raad. Sommigen vluchtten naar elders, de meeste burgerfamiliën brachten al hun hebben en houden bij de paters, waar het in een ruime zaal werd opgeborgen. De stad scheen als verlaten. Door de nalatigheid van het krijgsvolk brak er telkens brand uit of dreigde brandgevaar. De missionarissen deden hun best, de achtergeblevenen te troosten en van hun eigen armoede bij te staan, en de soldaten aan hun christelijke plichten te herinneren. Hun moeite werd beloond door verschillende bekeeringen, o.a. van een adellijke dame uit Henegouwen. Na vele mislukte pogingen wist een barones, geboren van Reckhem, haar met de Sittardsche Jezuieten in aanraking te brengen, wat ten gevolge had, dat zij op een reis, die zij in den zomer van 1638 in gezelschap der barones, naar België ondernam, den 15 Aug. te Aize (Pas de Calais) tot den katholieken godsdienst overging.

Tegenover deze geestelijke aanwinst stond een zwaar, ja onherstelbaar tijdelijk verlies, dat zich voortdurend hoe langer hoe meer zou doen gevoelen. De missie verloor in dit jaar haar grootsten weldoener, den kanunnik Franciscus van Oyenbrugge. De schrijver van het jaarbericht — waarschijnlijk pater Kritzraed — wijdt hem een uitgebreid necrologium, dat we hier weergeven.

Franciscus van Oyenbrugge, de senior van het kapittel, had er ruim 43 jaar deel van uitgemaakt en onderscheidde zich evenzeer door zijn hooge geboorte (1) als door zijn deugden. Hij stamde uit een oud geslacht, dat tot de vier voornaamste van Holland behoor-

1) Hij moet een zoon geweest zijn van Engelbert, over wien „Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne III, p. 1514 te lezen geeft: „Engelbert d'Oyenbrugge, seigneur de Berkelghem, docteur ès lois 1563, conseiller et commis des domaines et finances du roi aux Pays-Bas en 1574, qui à cause des troubles se retira en Hollande, où il mourut à Delft en 1611, âgé de 77 ans, ayant été marié 1° avec Anne van den Dorp, fille de George (Jérome) et de Marie de Almaras, et 2° avec Marie van Catz. Il y a posterité du premier mariage." Hij zal dus door zijn moeder verwant zijn geweest met een der vier eerste hollandsche families: Brederode, Wassenaar, Egmond, Arkel. (Vriendelijke mededeeling van den Z.Eerw. Heer E. van Wintershoven).

de, en was om geloofswille met zijn bloedverwanten uitgeweken naar een Brabantsch plaatsje (1) in den omtrek van Breda. Zijn godsvrucht was voorbeeldig: altijd was hij het eerst en het laatst in het koor aanwezig, en ging nooit uit de kerk, alvorens met diepe ingetogenheid, voor een bepaald altaar geknield, 5 onze Vaders en 5 wees gegroeten ter eere der vijf heilige wonden gebeden te hebben. Als de andere kanunniken Donderdags na het morgen-officie de kerk verlieten, bleef hij nog de H. Mis bijwonen, die ter eere van het H. Sacrament gezongen werd, en ofschoon zijn kanonikaat er hem niet toe verplichtte, droeg hij elken dag de H. Mis op, tenzij de ziekte het hem belette. Steeds vond ik hem lezend of biddend; zijn gebed was zoo vurig en zoo hartelijk, dat hij dan geheel in God verslonden scheen. Met allen ijver legde hij zich, vooral tegen 't eind van zijn leven, op de lezing toe, alsof hij zich volgens de kanonikale voorschriften verplicht rekende alles in te halen, wat hij vroeger in dit opzicht had verzuimd. Hij leefde te midden van zijn boeken als een kloosterling, en legde nooit bezoeken af, zelfs niet bij ons. Reine priesterdeugd was hem zoo heilig, dat hij, wat daarmee in strijd is, nauwelijks durfde noemen, en den indruk maakte, zijn onschuld altijd ongerept te hebben bewaard. Nimmer, behalve in zijn laatste ziekte, liet hij zijn toch reeds bedaagde dienstmaagd in zijn slaapvertrek toe, en eerst na zijn dood bemerkte zij, dat hij een breukband droeg.

Geen grooter vreugde kende hij dan den armen, die aan zijn deur kwamen bedelen, in stilte aalmoezen uit te reiken, buiten weten van zijn eenigszins vasthoudende huishoudster. En in de afgeloopen jaren van levensmiddelen-nood stond hij geheel zijn meelvoorraad aan de behoeftigen voor lagen prijs of ook voor niets af, ofschoon hij zich later, evenals het gewone volk, met grof brood moest tevreden stellen.

Zijn teedere liefde tot de Sociëteit had hij te Leuven opgedaan in den omgang met den eerbiedwaardigen pater Leonardus Lessius en met zijn bloedverwant, P. Florentius van Boekhorst (2), die

1) Groot-Zundert, gelijk blijkt uit bijlage III.

2) Florentius van den Bockhorst, of Bouchorstius — soms bij vergissing „van Bronckhorst" geheeten, was den 10 Nov. 1537 geboren te Noordwijk, uit een aanzienlijk geslacht, dat later de heerlijkheid Boekhorst aldaar bezat. Hij had zich eerst te Poitiers op de rechten en later op de medicijnen toegelegd en trad den

hem de geestelijke oefeningen had gegeven. Zij nam nog toe, toen hij met eigen oogen Roermond na de komst der onzen in korten tijd geheel zag veranderen; hij wist de Societeit niet hoog genoeg te prijzen. Vandaar dat hij, toen wij nog te Millen waren gevestigd, (zu Millen auf Hausz in der Rinotmeisterey alda ich drey monat in missione S. J. gewohnet hab), onze vriendschap zocht en besloot zijn testament bij ons te deponeeren, onder voorwendsel dat hij het te midden van vreemden niet veilig rekende, maar in waarheid om vasten steun te geven aan de opkomende missie.

Toen we naar Sittard waren overgehuisd, ontving en verzorgde hij ons als zijn kinderen en voorzag ons een groot deel van het jaar van brood en bier. Daarenboven wilde hij ons minstens iedere maand, behalve toen de keizerlijke troepen alles overhoop zetten, aan zijn tafel zien, die minder door uitgezochte spijzen dan door vrome gesprekken gekruid werd. Met de tegenwoordige levenswijze der kanunniken kon hij zich niet vereenigen. Dikwijls bracht hij de vraag ter sprake, en wenschte die ook door anderen onderzocht te zien, of er ooit een kanunnik, die — volgens hem — zoo ongeregeld leefde, in de rij der heiligen was opgenomen. Hij zou dat als iets ongehoords beschouwd hebben, daar hij er in de vele boeken, die hij in zijn leven las, nooit een voorbeeld van had gevonden. Maar ik heb slechts te luisteren, hoe de volksmond over hem oordeelt, om tot de overtuiging te komen, dat, zoo iemand, dan deze goede grijsaard onder de heiligen verdiende geteld te worden. Als een voorbeeld voor de geestelijkheid heeft hij heilig geleefd, en is hij heilig gestorven.

Op St. Michielsdag greep hem de koorts aan, die langzaam zijn van jongs af ziekelijk gestel ondermijnde en zijn dood scheen te voorspellen. Behalve een kapelaan der kerk, — zijn sprekend evenbeeld, dien hij dertien jaar tot biechtvader had, — ons en enkele vrienden liet hij niemand bij zich toe. Daags voor zijn dood bleven wij naar gewoonte tot laat in den avond met hem in gesprek en

---

10 Nov. 1563 te Rome in de Societeit. In 1566 priester gewijd was hij 12 jaar professor der moraal-theologie te Leuven, en bestuurde er de congregatie der universiteits-leeraren en -studenten. Justus Lipsius wilde niet gaarne een zijner onderrichtingen voor de congreganisten missen. Hij overleed te Leuven den 14 Juni 1610. Zijne verwantschap met de Oyenbruggen's konden we niet vaststellen.

wilde hij ons bij het afscheid, ondanks ons verzet, de hand kussen. Den 5 Oct. ontsliep hij, na een ziekte van 7 dagen, zacht en kalm in zijn stoel in den ouderdom van 63 jaar.

Het verlies van zulk een man ware voor alle armen en voor ons in 't bijzonder een zware slag geweest, als hij ons na zijn dood niet met nog grootere weldaden had bedacht dan bij zijn leven. Bij opening van een nagelaten codicil bleek hij aan onze missie, bij wijze van legaat voor godvruchtige doeleinden, vermaakt te hebben alle „bona acquisita", nl. een beurs met ruim 200 rijksdaalders, zijn bibliotheek en voldoende huisraad vóor ons gebruik, zoodat hij op die wijze in ons onzeker bestaan voor enkele jaren heeft voorzien.

Deze testamentaire beschikkingen ontmoetten evenwel bezwaren van de zijde der beide zusters van den overledene, wonende te Groot-Zundert. Uit de stukken die we daarover in het Sittardsche gemeente-archief vonden en als bijlagen hierachter geven, blijkt, dat de kanunnik een groot huis bezat, waarin later kanunnik Tripo woonde, en ook een klein, gelegen aan het St. Pieterskerkhof. Zijn bezittingen waren tengevolge der keizerlijke inkwartiering „sehr weggefleuget und zerstreuet" (1). Daarom schijnt het den executeur, zijn mede-kanunnik Christophorus van Eussem, moeilijk te zijn gevallen, de vastgestelde uitkeeringen aan de armen en aan de paters te doen. We zien dus door de missionarissen naast den executeur nog den burgemeester Jacobus Salden aangewezen, om tot een schikking te komen (2).

Uit de jaarbrieven van 1639 wordt het weer duidelijk, dat aalmoezeniersarbeid voor een goed deel de missionarissen in beslag nam. Omtrent dezen tijd kwam zelfs een derde pater, Petrus Schleuner, uit Arlon afkomstig, — waarschijnlijk om de Walen en Franschen te kunnen helpen — de kleine kolonie versterken. Er werden in dit jaar 1300 biechten gehoord, ruim een derde meer dan in de vorige jaren. Achttien bekeeringen hadden plaats, waaronder van een bejaard compagnie's-kommandant uit Anspach, die reeds voor tien jaar zich in Italië onder de keizerlijke troepen tot

1) Zie boven de verordening van Piccolomini.
2) Zie bijlage VI, waarin verschillende bijzonderheden over zijn nalatenschap.

den katholieken godsdienst getrokken had gevoeld, en door het bidden van den rozenkrans eindelijk alle moeilijkheden, o.a. van een onwettige samenleving, was te boven gekomen. In de maand Juli bracht de stadskommandant, een ijverig katholiek uit Avignon, een bezoek aan de paters en zag bij die gelegenheid het ruime lokaal, waarin de Sittardsche burgers, zooals wij boven verhaalden hun kisten, kasten en allerlei andere meubelen in veiligheid hadden gebracht. Aanstonds verzocht hij, het vertrek te ontruimen en tot kapel voor zijn soldaten in te richten. Dit geschiedde en op St. Ignatiusdag werd voor meer dan 100 man van het garnizoen een plechtige H. Mis opgedragen en een lofrede op den heiligen krijgsman gehouden. Ook burgers sloten zich bij hen aan en verheugden zich, dat een huis, vroeger voor de vergaderingen der ketters bestemd, thans voor den katholieken eeredienst was ingericht.

In het volgend jaar 1640 steeg het aantal biechten tot 1500 en gingen 1 lutheraan en 5 calvinisten tot de katholieke kerk over. Met het Kerstfeest telde men 70 communies, terwijl vroeger op Kerstmis bijna niemand tot de H. Tafel naderde; met Pinksteren kwamen er 30. Het catechismusonderricht, dat reeds op vijf plaatsen buiten de stad afwisselend werd gegeven, werd nog uitgebreid tot twee dorpen langs de Maas. De namiddag-onderrichtingen, zoowel als de preeken in den morgen werden goed bezocht.

Nog verhaalt het jaarbericht het overlijden van den reeds genoemden kanunnik Christophorus van Eussem, oud-leerling van het Collegium Germanicum te Rome. Hij wilde, in het kleed der Sociëteit, aan de voeten van zijn vriend, kanunnik van Oyenbrugge, begraven worden.

Na den dood van dezen laatste begon het geldgebrek zich steeds scherper te doen voelen. Er kwamen ieder jaar wel aalmoezen binnen, tot een bedrag van 70 tot 100 rijksdaalders, maar deze sommen waren onvoldoende voor de dagelijksche behoeften. Toen de paters het eerste eeuwfeest der Sociëteit te Dusseldorf gingen vieren, waagden zij bij den grootmoedigen beschermer der orde, hertog Wolfgang Wilhelm, een bede om steun. Aanstonds beloofde de hertog, dat ieder jaar 7 karren hout, 4 malder rogge en 4 malder gerst aan huis zouden bezorgd worden, en voegde er schertsend bij, dat zij de kunst van bedelen nog maar slecht verstonden

en in al te groote bescheidenheid alleen aan spijs, en niet aan drank hadden gedacht.

Voor de troepen die in de stad overwinterden werd in 1641 iederen Zon- en feestdag in het duitsch gepreekt, ook protestanten woonden den dienst bij, en acht bekeeringen volgden. Bovendien trad de echtgenoote van een katholiek kapitein der infanterie tot het geloof van haar man over. In den zomer lag er een katholiek regiment onder bevel van den kommandant Crasthius. Zijn echtgenoote, een Boheemsche barones, die in haar jeugd de Jezuïeten had leeren kennen, was nu voor allen een stichtend voorbeeld van godsvrucht jegens het H. Sacrament. Een luitenant uit Frankenland was in een duel zwaar gewond, doch had den tijd zich rouwmoedig te bekeeren. Hij stierf een stichtenden dood en werd met militaire eer begraven in de Dominicanen-kerk, waarbij een missionaris de lijkrede hield.

Vijandelijke benden maakten den omtrek zoo onveilig, dat het catechismus-onderricht in de omliggende dorpen moest worden onderbroken. Binnen de stad werd het met vrucht voortgezet, en op Zon- en feestdagen, als men niet naar buiten kon, door de kinderen en rijpere jeugd ijverig bezocht. Ook in den omtrek werd het jubilé afgekondigd, en bij die gelegenheid de processie, die sinds vele jaren achterwege was gebleven, weer hersteld. De gezangen werden dan afwisselend uitgevoerd door de jeugd van twee dorpen. Tegen het einde van het jaar liet de pastoor een nieuwen biechtstoel voor de missionarissen in de parochiekerk opstellen en droeg hun de advent -en kerstmispreeken op.

Ten slotte komt de onheilspellende bekentenis: nu eerst, nadat het legaat van kanunnik van Oyenbrugge, waaruit we drie jaren ons tekort hebben aangevuld, geheel verbruikt is, gevoelen we, welke duurzame verplichtingen onze missie heeft aan dien zorgvollen weldoener. 't Is de aankondiging van het naderend einde!

Van 1642 schijnt het volgend bericht te dateeren: In het begin van de Vasten was men begonnen in het duitsch te preeken voor de soldaten, waarvan verschillenden den plaatsvervanger van den pastoor, die hollandsch sprak, niet konden verstaan. Maar nu kwam de onderbevelhebber een spaak in 't wiel steken: hij belette zijn ondergeschikten het bijwonen der preek, en ontbood met

Paschen een predikant, die op het stadhuis, onder opluistering der militaire muziek, het avondmaal bediende (1).

Uit de volgende jaren der missie vond ik geen aanteekeningen. Alleen komt in 1645 in plaats van P. Petrus Schleuner, een ander inboorling van Arlon, P. Petrus Recht. Het allerlaatste bericht trof ik aan in Kurze Chronik von Sittard (2): den 26 Maart 1646 heeft Theodorus Jhew, doctor in de beide rechten, in de huiskapel der Jezuïeten te Sittard zijn openlijke katholieke geloofsbelijdenis afgelegd.

In October van hetzelfde jaar hield de missie op te bestaan. Endtlich umb halben Octobris [1646], ist auctor dieser Chronick und die gantze mission ausz dem H. Gehorsamb von Sittard abberuffen werden, der auctor auff Colln gereiset, also ist kein Ding bestendig auf dieser Welt, dan allein Gott dienen und lieben, Gott bewahre Euch dan alle, ich musz und wille davon, wer lust hat, der fahre vort.... Al dien tijd had P. Jacobus Kritzraed aan haar hoofd gestaan, en van zijn vrije oogenblikken gebruik gemaakt om zijn Stadtbuch von Gangelt en (of?) Chronik der Stadt. Kirspels und Gerichtszwangs Gangelt bis zum Jahre 1644 samen te stellen. Beide bleven ongedrukt. Slechts een uittreksel verscheen onder den titel: Jobi Zartedarckii (anagram van Jacobi Kritzraed) Kurtzer Bericht von den Herrlichkeiten und Herrn zu Millen und Born, so viel man erfinden könne bis anno 1652. Tot mijn spijt heb ik dit boekje niet kunnen inzien. Misschien kon het de geschiedenis der Sittardsche Jezuïeten-missie nog op een of ander punt aanvullen.

---

1) Reeds in 1610 was aan de protestanten een kamer in het raadhuis voor het houden hunner bijeenkomsten aangewezen, doch ze moesten die in 1618 op bevel van den katholiek-geworden Wolfgang Wilhelm verlaten. (Limburg's Jaarboek XVII 291 v.)

2) Zie boven.

Bijlagen. [1]

I.

Durchlauchtigster Fürst, Genädigster Herr.

Demnach der Edler und Ehrw. Herr Franciscus ab Oyenbrugge abgestorbener Senior Canonicus zu Sittart, in einem langs vor seinem ableiben, wollbedächtlich et meliore modo quo potuit, auffgerichten Codicills, der angefangene Mission Societatis Jesu daselbste, ein Legatum ad pias causus, zu dero in wenigste nit fundierter Unterhaltung (:laat beyligender Copeij:) vermacht; und aber obgen. Canonici p. m. Schwesteren solches Legatum und letzten willen gern strittig machen wöllen, ex solo defectu solemnitatum, welche doch ad pia legata nit nötig sein: abb. in rubr. de test. n. 9 et c. Relatum 1, n. 7. Bartolus in l. signis Titii, ff. de legat. 2 et alii DD. in l. 1, de Sacros. Eccl.

Als bitte E. Fl. Dhlt. ich unterthenigst, Sie geruhen ein befelch ahn des Verstorbenen Herrn bestelte Executores de tradendo Missioni nostrae legato gnädigst zu ertheilen, auch dieselbe dabey zu manuteniren.

3 Novemb. 1638.

E. Flr. Dhlt,
Unterthenigster Capellan
Jacobus Kritzradt,
Superior Missionis Soctis.
Jesu zu Sittart.

Buitenop:
Unterthenige pitt
Missionis Soctis Jesu Sittardiae.
1638 Novembris.

---

1) De volgende stukken zijn gecopiëerd uit het gemeente-archief te Sittard.

II.

Von Gottes Gnaden Wolfgang Wilhelm Pfaltzgrave bey Rhein, in Bayeren zu Guilich Cleve und Berg Herzog etc.

Lieber Diener: Wasz Pater Superior Societatis aldha zu Sitthart Jacobus Kurzrhat wegen einesz von dem abgelebten Canonico Francisco ab Oyenbrugge, auffgerichten Codicils und Ihnen den Patribus darin vermachten Legati supplicirent angeben, solches findes du abschriftlich hiebei. mit dem gnedigstem befelch, dasz du bemeltes Canonici Schwesteren, uber diesze supplication vernehmmet und imfahll Sie nicht erheblichs dargegen einzuwenden alszdann die Patres bei Ihrem vermachtem Legato handhabest, dha esz aber andersz darumb bewandt, anhero berichtest. Versehen wir unnsz also gnedigst. Geeben zu Dusseldorff den 3 Novembris 1638.

Ahn statt und vonwegen
hochstgen. Ihrer Fl. Dhlt.
Johan Bochholt grave
von Warnstein (?).
Wilh:....

An
Vogt zu Sitthart.

Belanget dasz durch Herren Canonico Oyenbruggen aufgerichtes Testament oder Codicils und darin den Patribus Societatis alhie Missione vermachten Legato.

Buitenop:
Unserem Vogten zu Sitthart Badohnem Huckelhoven.
Supplication Missionis Soc. Jesu Sittardiae fur manutenierung beym Testament, und darauff furstliches Befelch, 1638 Novembr.

P.: Millen 7 Junii 1639.

III.

Durchlauchtigster Fürst,

Was E. Dchl. auf underthenigst suppliciren Patris Superioris Societatis alhie in Sittardt Joannes Kritzrädt wegen eines von dem

abgelebten Canonico Francisco ab Oyenbrügge aufgerichten Codicils und Innen den Patribus darin vermachten Legati, under dato 3 9bris abgelauffenen 1638 Jahres monatz Junii aufem ampthausz Millen mir praesentirt und ich mit gepuirenden reverentz underthenigst empfangen, weilen aber ernantes Canonici Oyenbruggen ihr Schwestern dieser Orts nit anzutreffen, sondern zwischen Antwerpen und Breda zu Groetsundert sich aufhalten, und wonhafft, dasz dieselbe selbst so palt niet vernehmen können, und immittels ernante dero Schwestern auf schriftlich ansuchen mehrgen. Oyenbrugge in Testamento verordneten Executoren sich schriftlich resolvirt und erklert, wie beiliggende Copie deren original Missiven, welche nunmehr mir selbst zu lesen zugestelt und ich gesehen; mittpringt auch zu unserer sicherheit von beiden executoren selbst met dero eignen Händen unterschrieben, hab unnottigh erachtet, daruber weitere Kosten anzulegen, sondern vermeine, dasz solche erklerung gnugh sein, und es dabei sein bewenden habe, welches E. Dchl. also underthenigst zu berichten, nit underlaszen sollen. Gott almechtigh..

Signatum Sittardt am 9 7bris 1639.

Copie van een brief door den Voogd (Bado van Huckelhoven) aan den hertog opgezonden.

IV.

Anno nach der Geburt unsers Heilandts Jesu Christi sechszzehenhundert neun und dreiszig, am 24 tag Februarii oder fest des H. Apostels Matthiae, ist zwischen den Patribus in der Mission Societatis Jesu zu Sittardt, und Claeszen von der Bruggen, Bürgern daselbste, wegen weilandt des Ehrw. und wolledlen H. Francisci van Oyenbrugge hinderhausz auff dem Kirchhoff gelegen, folgender heuer-contract auffgericht worden, das er Claesz gemeltes hausz die Zeit von zehn jahren bewohnen und sampt beygefügter garten gebrauchen soll, jedoch mit fünff jahren nach beyderseits belieben abzustehen, darzu dan einer den anderen ungefehr ein halbes jahr zuvor ermahnen solle. Die hauszheuer wirdt amb Osteren ahn- und auszgehen, und sich jahrlichs auff sechszehen gulden Sittarder wehrung erstrecken.

Wofern es aber nach den ersten zweijen, oder fünff jahren eine bessere Zeit geben wirdt, solle obgen. Claesz der billigkeit nach mehr geben, das hausz gleich in nothwendiger reparation und baw bringen, auch dabey hernacher besten vermögens erhalten.

Was er aber ahn gelt darahn verschieszen und auszlegen wirdt, solle ahn der hauszheuern abgehen und gekürzt werden. Alles ohn geferdt und argelist, deszen zu wahren Urkundt seindt hierüber zwo gleichlautende Contracts zettulen verfertigt, und von beyden contrahenten, wie auch von hochstgen. H. Oyenbrugge im Testament bestellten Herrn Executoren unterzeichnet worden. Geschehen zu Sittardt, Anno und ahm tag wie oben.

Christoph von Eussem
Canonicus zu Sittardt.

Jacobus Kritzraedt
in Miss. Soc. Jesu ibidem.
weille Claesz niet schreiben kant
hat er merkzeichen undergesetzt

Buitenop:
Contracts-Zettull wegen H. Oyenbrugge Seliger hinderhausz auffm Kirchhoff gelegen so verheurt worden a° 1639.

V.

Von Gottes Gnaden Wolfgang Wilhelm Pfaltzgrave bei Rhein, in Bayern zu Guilich Cleve und Berg Herzog etc.

Lieber Diener: Wasz ist dein Berichtschreiben vom 9 7bris jüngst dasz Legatum, so von dem abgelebten Canonico Francisco Oyenbrugge den Patribus Societatis zu Sittart vermagt, betreffend, eingeliefert, und underthanigst vorpracht worden; gleich wir nun solch Testament bestendig und bemeltes Oyenbrugge beide Schwestern vermöge derselben uberschickten Schreibens selbst damit zufriden, desz hast du daran zusein, dasz daselb also zuwerck gestelt, und die Patres wofern es noch nit geschehen, solchen Legati halben

contentirt werden. Versehen wir uns also gnadigst. Geben Dusseldorf 24 8bris 1639.

Im statt und von wegen
hochstger Flev. Durchl.
Johan Bochholt grave
von Warnstein.
Wilhelmus.

An
Vogt zu Sittart.

Buitenop:
An Herrn Vogtten zu Sittart
Badonem Huckelhoven
Praes. Sittard am 11 9bris 1639.

VI.

Paragraphus ex testamento weilandt des Woledlen und würdigen Herrn Francisci von Oyenbrugge senioris canonici der Collegiatkirche Sti Petri in Sittart sub dato 1637 ahm 12 Tag Maii.

Die Hauszarmen zu Sittardt betreffendt.

§ 2. Pauperibus nostris Sittardiensibus domesticis (ut vocant) do lego ducentos imperiales semel, quae tamen summa deponetur in reditum annuum, cujus usum fructum percipiet ancilla mea Gertrudis Haenen, si tempore mei obitus mihi cohabitaverit.

N. B. Anno 1638 ahm 5 Octobris abents ist obgen. H. Canonicus in Gott entschlaffen und weil seine Sachen wegen kayserlicher Einquartierung sehr weggefleuget und zerstreuet, haben zuletzt executores testamenti weilandt H. Christophorus ab Eussem nominatus und Consul Jacobus Salden vigore testamenti a PP. Soctis Jesu in Missione Sittard' electus, im Jahr 1639 ahm ersten Tag Octobris in der Dechaney Sittardt met Geistlichen und Weltlichen Provisoribus der Armen, nemlich HH. Chordechan und Landtdechan, H. Vogten Badone Huckelhoven, Burgemrn und Scheffen Conradt Huckelhoven, Marten Otten und Francisco Kuper wegen obgen. zweihundert Rthr. folgenden Beschlusz gemacht.

1. Erstlich seindt darzu verordtnet hundert Reichsthr. so bey der Frawn uffen Hausz Limburg [= Limbricht] bisz dato 1639 ahm 1 Octob. in deposito gewährt und bey der Wittiben Vogtinnen Haeck zu Millen auff Pension auszgesetzet worden nemlich jahrlichs sechsz. und ein ort.

2. Von hundert Gulden Capital jahrliche Pension bey Gerardt Dahmen genant Pottlepels in der Puttstraszen, laut einer Verschreibung.

3. Kauffpfenningen von H. Oyenbrug groszes Hausz ad hundert vier und siebentzig Gulden, davon Käuffer und ietziger Einwohner H. Canonicus Trips jahrliche Pension gibt.

4. Letzlich von der Hauszheur oder Platsen des kleinen Häuszlein weilandt H. Oyenbruggen im Eck auffm Kirchhoff, jahrlich viertenhalben Gulden oder einen Konigsthaler pro pensione von sechs und funffzig Gulden Capital lso Revisoribus erlegt werden sollen a Missione Soctis Jesu wan der Platz verkauft wirdt.

Thuen diese drey posten auch hundert Rthr oder — 326 gl. Der Reichsthaler ad 3 gl. 3 st. gerechnet juxta valorem anni 1638. Hiervon had Gertrudt Haenen, nuhn uxor Görten von Langenbruch sutoris an der Puttporten biszhero die Pension eingenohmen.

Pro informatione

Jacobus Kritzraedt
Superior Miss. Soc. Jesu
Sittard 1642 30 Decemb.

Buitenop: Extractus Testamenti Francisco ab Oyenbroch canonici zu Sittart. Pro informatione fundationis pauperum 1643. 7 Januarii.

N. Bene. Von diesen 200 Rthr. hat die Magt Gertruit Haen, so ahm Görten von Langbruch verheirath burgren alhir zu Sittart so lang sie lebt die Leibtugt der Pensionen und nach ihrem Thot sol die Pension den Armen alhier zu Sittart werden.

12

Geschiedkundig Verslag

van het

Dominicanenklooster te Sittard

ten jare 1707.

Het hieronder aangevoerd verslag is een officiëel schrijven, onderteekend door den Prior F. Petrus Geeten en diens raad, bekrachtigd door het kloosterzegel.

Het vermeldt beknopt den oorsprong en de stichting van het klooster, den bouw van kerk en klooster, het patronaat der H. Rosa, de Rozenkransbroederschap, de voornaamste weldoeners en eenigen der meest verdienstelijke paters, die een professoraat aan het bisschoppelijk seminarie van Roermond hebben bekleed.

Zooals uit den inhoud blijkt, moest dit verslag op last van het provinciaal kapittel ingediend worden om te strekken tot materiaal voor eene geschiedenis der provincie. Reeds meermalen was van hoogerhand hierop aangedrongen. Eerst in 1718 bracht P. B. de Jonghe het plan ten uitvoer door de uitgave van zijn bekend Belgium Dominicanum.

Ofschoon het stuk niet is gedateerd, moet het toch dagteekenen uit 1707, en wel omstreeks Mei. Dit meenen wij uit de volgende omstandigheden te mogen opmaken: 1°. Er wordt gesproken van P. F. Martinus Surmont als onlangs overleden — nuper defunctus. Pater Surmont nu overleed te Roermond den 23sten April 1707. 2°. Het stuk is onderteekend door P. F. Hermannus Firenschatz als secretaris en socius van den Prior, voor het aanstaand kieskapittel. Dit kieskapittel werd den 15den Mei 1707 te Antwerpen gehouden. 3°. P. Petrus Geeten was in 1707 prior te Sittard.

Het stuk beslaat zeven bladzijden in 4°.

Het overgedrukt kloosterzegel in rood was is ovaal en heeft in het midden de letters MRA, gedekt door een kroon. Onder dit monogram staat een hart, met een zwaard doorboord. Het omschrift luidt: Sigillum Conven(tus) Sittard. Ord. Praed.

G. A. Meyer,
Ord. Praed.

Origo et progressus Conventus Sittardiensis novelli, primi et unici siti in Ducatu Juliacensi.

Conventus noster Mosaetrajectensis Anno Domini 1623 Die 22 februarii in Sittardiensi oppido Ducatus Juliacensis incepit Ordinem nostrum propagare mittendo pro administrando ibidem vacante Pastoratu zelosum et exemplarem R. P. Jacobum Ordinis nostri F. Frederici, qui sua religiosa conversatione, fervida Verbi Dei praedicatione et indefessa infirmorum ac moribundorum visitatione et consolatione, ita incolarum Ordini conciliavit animos, ut unum omnium esset desiderium, ut eidem ad nativum suum conventum redeunti in adventu novi Pastoris [1] substituerentur alii sui Ordinis religiosi Sittardiae permansuri pro Dei gloria et animarum salute ulterius procuranda; in quem finem Anno 1624 Trajecto missi sunt per modum Terminariorum R.R. P.P. Antoninus a Campo et Joannes Vasoens [2], qui apostolica officia cum incremento continuando ita civium et vicinorum rapuerunt animos, ut unanimiter desiderarent Fratres nostros supplicare Serenissimo Principi Juliae, Cliviae et Montium Duci pro habendo Sittardiae stabili residentiae loco, quem tandem a Clementissimo Principe obtinuerunt R. P. Henricus Matthiae Prior et ejusdem Conventus Praedicator Generalis anno 1626 cum approbatione et confirmatione Serenissimi Coloniensis Electoris Bavari Episcopi et Principis Leodiensis accedente consensu inclyti Magistratus, necnon applausu venerabilis Capituli Canonicorum et populi ejusdem oppidi.

---

1) Deze hoogstverdienstelijke pastoor, dien wij volgens een foutieve lezing van P. Moulaert, in het Chronicon Conv. Sittard. Revier noemden, heette Reuter.

2) Aangaande dezen Maastrichtschen schilder zie: Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique. Tome XIV, p. 383.

Eodem anno 29 septembris die S. Michaelis sacro praefatus R. P. Trajectensis Prior cum quatuor Ordinis sui sacerdotibus et duobus Fratribus conversis residentiam perpetuam inchoavit pro Ordine nostro per modum Vicariatus, introducentibus nostros Perillustri ac Generoso Domino Barone de Bentinck tunc pro Serenissimo Duce Juliacensi utriusque satrapiae in Millen et Born satrapa et nobili Domino Adamo Quirinario nobis Praefecto, accipiente nos Magistratu et congratulante populo. Anno 1652 die 26 Aug. R. P. Antoninus a Campo primus nostrae primae residentiae seu Terminariorum domus Superior, deinde iteratis vicibus Vicarius etiam postremus, Deo disponente, favente Serenissimo Duce, et congaudente communitate, designatus est primus Prior novelli conventus erecti in capitulo generali Romae celebrato anno 1650 5 Junii sub Reverendissimo P. Magistro Generali Joanne Baptista de Marinis.

Anno Domini 1653 in Vigilia S. Petri Martyris praemisso solemni Sacro de S. Spiritu in supplicatione publica, assistente Magistratu et populo etiam ex vicinis locis affluente, mane circa horam decimum jacta sunt hujus conventus prima fundamenta per prefatum Dominum Baronem et Satrapam de Bentinck nomine Serenissimi Philippi Wilhelmi Ducis Juliacensis, loco et nomine Serenissimi sui Parentis praevie defuncti, praesentibus vicinis Nobilibus et populo interno ac externo propinquo.

Anno 1659 die 26 Junii, destructo vetere hospitali et sacello, jacta sunt fundamenta novae ecclesiae per R. P. Fr. Joannem Kupers, disposito prius ad celebrandum claustri latere sinistro, in quo usque ad annum 1668 divina peracta fuere.

Anno 1658 20 Maji erectum est novum Collegium pro tradendis humanioribus sub R. P. Fr. Joanne Kupers, qui et perfecit duas alas conventus cum cubiculis pro religiosis et hospitibus.

Anno 1667 R. P. F. Hieronymus Mauritius, filius Conventus Bruxellensis, in Universitate Lovaniensi S. Theologiae Licentiatus, praejactis Ecclesiae fundamentis novellae Ecclesiae murum superaedificavit, spatio unius anni reliquae Ecclesiae usyque ad perfectionem, Deo mirabiliter per eum operante et cooperantibus benefactoribus tam internis quam externis cum communi omnium satisfactione et jubilo, devotionisque in divinis augmento ineffabili et ferme incredibili.

Anno sequenti in aestate sub eodem Eruditissimo Patre Priore solemnissime est electa in tutelarem Conventus et Oppidi Patronam Civitatis Sittardiensis Limana S. Rosa de Sancta Maria erectumque in ejusdem perennem venerationem sacellum in vicino monte civitati imminente praevia generali populi interni ac externi in maxima copia Communione Sacramentali atque publica supplicatione concomitante etiam saeculari clero summa cum devotione, et voto in ipsius Sanctae Patronae tutelaris honorem contra omnis generis morbos festum repetendi ac recolendi quotannis 26 Aug. in qua supplicatione ad dictum sacellum quoque deferebantur ejusdem Sanctae reliquiae a praefato Petre Priore procuratae per nostrae Germaniae Inferioris tunc Priorem Provincialem P. Magistrum Marquis in capitulo generali Romano electivo Reverendissimi P. Magistri Generalis Thomae Roccaberti praesentem, quasque reliquias authenticas noster Ordinarius Serenissimum Princips et Episcopus Leodiensis etiam ut tales approbavit, videturque approbare Omnipotens dum per eas ad Sanctae suae ac nostrae intercessionem dignatur, uti et dignatus est, frequenter operari mirabilia in se ac Sponsam suam devotos ad eam undequaque affluentes, etiam cum solemnibus processionibus tamquam, nedum in oppidi, verum et viciniae communem Patronam.

Ex praedicatione et Mariano hoc fonte Sittardiae erupto, F. F. Praedicatorum labore ac sudore veluti continuo derivati sunt successive sequentes Maria-rosariani rivuli, qui primo Sittardiae sese manifestarunt anno Domini 1500, excurrentes usque ad sequentia loca, cum ineffabili solemnitate ac devotione, primo Susterium, Juliacense oppidum capitulo Canonicorum et nobilium Virginum Canonissarum celebre, anno 1652 23 Junii. Anno 1657 24 Martii ad pagum de Marienberg-Reinsdonc. Anno (eodem) 3 Octobris in Overberghe. In oppidum Waltvucht anno 1661 25 Martii. Ad instantiam Illustrissimi Comitis de Huijn in pagum de Amstenraedt anno 1667 2 Maij. In pagum de Proumeren 1672 3 Julij. In pagum de Walderaet eodem anno 26 Julij. In oppidum de Neustadt 1673 25 Aug. In pagum de Karcken 1676 23 Octobris. In oppidum de Echt 1677 3 Octobris. In pagum de Beeck 1641 20 Octobris, et in alia plura loca, vicina et ad aliquas leucas seu milliaria dissita. Et quod notandum est, floret in dictis locis Maria-rosariana devotio eo gradu, ut divinae Providentiae et illi debeant

et merito attribuant largas eleemosynas quibus solis absque ullo alio adminiculo victitant et honeste juxta suum paupertatis votum subsistant numero 25 partim sacredotes, partim fratres laici.

Hosce Marianae devotionis fructus et rivulos praesagisse videtur, quod notatu dignissimum accidit per modum exempli quod trahere natum est, quemadmodum verba movere solent, exemplum autem est id quod subnectitur:

Circa annum Domini 1393 Illustrissimus ac Excellentissimus D. Comes Cliviae Adolphus et Dominus Comes Theodorus de Marcka Comitis Adolphi filius natu major, D. Comes Meursensis, Dominus Bornensis et Dominus Hinsbergensis inierunt amicabilem quandam societatem seu confraternitatem, cui se associare liberum erat consanguineis eorumque amicis, quae dicebatur Confraternitas SSmi Rosarii, cum obligatione et honorifico onere quod singuli publice ad collum gestarent Rosarium Marianum ex granulis aureis vel argenteis formatum juxta cujuslibet conditionem, idque per decem annos et sub gravi mulcta. Ecce vere nobile exemplum et divinum praesagium floriturae aliquando in vicino Ducatu Juliacensi Archifraternitatis SSmi Rosarii [1].

De benefactoribus specialibus nil scribendum habemus praeter

1) Wij zien niet in, dat dit wereldsch genootschap in eenige betrekking staat tot de geestelijke broederschap van den Rozenkrans. Bij Teschenmacher leest men aangaande dit wereldsch genootschap het volgende:

De utraque illa Societate Rosaria, von Rosenkrantz et Roszkame haec scribit Gerhard Schurenius in Chr. M. S.: Hyrnha in den neesten Jayr maekten diese selve Greve Adolff van Cleve und Greve Derick van der Marcke, syn Broeder, Adolffs alste soen, Greve Adolf vursz. die Greve van Moyrsze, die Herr van Born und die Here van Hynszeburg, ein frundlicke und frölicke Geselschap under oen, dair sich malck van oeren Frunden inmengen möchten, und die Geselschap was geheiten die Geselschap van den Rosenkranz, alsoe dat ein igelick in derselver Geselschap wesende stede wysze des Daghs an synen Hals dragen möst einen gulden und sylver Rosenkranz, malck nha synen stüde op eine Peene, die darup gesett was, und diese Geselschap was under oen verschreven, besegelt und belaifft tyn jar langk duyrendt. Greve Adolff vursz. had öck mit etlichen Herren ein grote Gesellschap gemaeckt, dat hiet die Gesellschap van den Roszkame.

De Rosaria Societate vide quoque Schatenium. A. P. Part. II, pag. 443.

Cum Adolpho vero et Theodoro, Dinslacensi Dynasta, fratre, Frederico Moersano et Reinhero Falckenburgio, generis, Godefrido Dalenbroichio, Lossensi et Heinsbergae Dynasta, necnon Friderico Saerwerdano, Colon., Ottone Hoyaco, Monaster., Roberto Montano, Paderb. Episcopis, societatem rosariam anno 1393 instituit, quae ut Rosarium aureum vel argenteum sub certa poena semper de collo suspensum ab unoquoque gestaretur, cautum est; cum illis quoque Principibus societatem equestrem (Roszkamp) iniit."

Annal. Cliviae, Pars II. p. 284.

Serenissinum Dominum Wolfgangum Wilhelmum Juliae, Cliviae et Montium Principem, qui inter alia nostris Patribus primum Residentiae locum, scilicet hospitale cum sacello dedit, comparato alio hospitali 500 imperialibus in oppidi suburbio pro peregrinis et pauperibus. Sed benefactores communes tot habemus quot incolas, tam intus quam extra urbem, qui usque ad acatholicos inclusive velut ad aemulationem concurrunt per liberales et largas eleemosynas ad nostram religiosam paupertatem sublevandam; nec mirum, quia per frequentissima apostolica obsequia et ferme continua tam nocturna quam diurna praedicando, infirmis et moribundis assistendo, sacramentaque ministrando omnium corda nobis appropriamus indefesse in vinea Domini laborantes.

In materia virorum praeter Concionatores, Scripturistas et Theologos novitius noster Conventus nihil subministrare valet ad perficiendas Ordinis nostri Annales, ex his etiam per se sequitur nulla nobis superesse monumenta in materia virorum sanctitate et scientia clarorum nisi quod nostri Lectores numero quatuor Illustrissimo et Reverendissimo Ruraemundensi Episcopo Reginaldo Cools cooperati fuerint summo labore in restaurando Episcopali Seminario ferme extincto.

Primus ex nostris in dicto Seminario restituendo cooperator fuit Frater Joannes Henricus de Bentinck qui ibidem fuit per septennium Philosophiae ac Theologiae Professor, postquam antecedenter Lovanii et Bruxellis per quatuor annos docuisset Philosophiam et Theologiam per sex annos in Canonia Frenswegiana in Westphalia apud Canonicos Regulares Ordinis sancti Augustini et per quatuor vel quinque annos apud ejusdem Instituti Canonicos Regulares Werthenses in Geldria prope Ruraemundam, per quatuor vel quinque annos in suo nativo Conventu Sittardiensi et tandem per duos apud Monachos Cistercienses.

Secundus Seminarii Professor est modernus existens secundus Regens post Fratrem de Bentinck, qui ob bellum, quod incepit anno 1670 ex paupertate compulsus fuit illud deserere facta reductione quatuor tunc Lectorum ad duos; secundus, inquam, est R. P. Theologiae Praesentatus F. Renerus Hamelaers, qui antecedenter Lovanii tradiderat Philosophiam et apud Canonicos Regulares Sancti Augustini Wertenses per duos vel tres annos Theologiam.

Tertius Seminarii Professor nuper ibidem defunctus fuit P. F.

Martinus Surmont similiter professione Sittardiensis, qui praevie docuerat Lovanii Philosophiam per sesquiannum Theologiam Sittardiae et bis in Seminario Philosophiam et aliquamdiu S. Scripturam.

Quartus Seminarii Professor fuit R. P. Petrus Geeten modernus Sittardiensis Prior, qui in eodem Seminario absolvit duos cursus Philosophiae ubi postea absolvit unum Lovanii; ubi similiter per biennium praelegit S. Scripturam et Leodii apud nostros Patres per biennium Theologiam et una S. Scripturam: hi labores et sudores scholastici nostrorum Fratrum Sittardiensium.

Concordant cum litteris testimonialibus in archivio reservatis quod attestamur intrascripti.

F. Petrus Geeten, prior.

Fr. Joes Bapt. Geeten, supprior.

Frater Joannes Henricus de Bentinck,
S. Theologiae Professor.

fr. Hermannus Firenschatz,
secretar. et socius Prioris tendentis
ad cap. prov. electivum.

L. S.

Dichterlijke Hulde

aan

P. Vincentius Herffs, Ord. Praed.

bij diens doctorspromotie te Leuven den 21sten October 1766.

Het is bekend met welke plechtigheid eene promotie in den goeden ouden tijd door de A l m a M a t e r te Leuven werd gevierd. Als eene curiositeit zij hier medegedeeld de dichterlijke ontboezeming, waartoe de promotie van P. Herffs stof en zangdrift gaf.

Over het gedicht behoeft geen oordeel te worden uitgesproken; het spreekt genoeg voor zich zelf. De naam: Herffs gaf den dichter (?) een ongezochte gelegenheid om te variëeren op het thema: herfst en vruchten. Calliope's hulp werd ingeroepen om met haar citherspel de daden van den gelauwerden held te bezingen, die het eerste levenslicht te Millen bij Sittard aanschouwde.

Volgens ouden trant is hier aan tijd- of jaarverzen geen gebrek. Zelfs de drukker P. J. Parys te Antwerpen vertolkte zijn drukkersbewijs in een tijdvers of chronicon.

De hulde is in verschillende lettertypen royaal gedrukt; het vers in twee kolommen met kloeke letters. Het stuk, een stevig en zwaar papier, meet 46 × 83 c.M.

P. Vincentius Herffs was een der laatste veteranen, die roemrijk de vaan der Leuvensche universiteit hoog hielden tegenover de tirannie van het Josefisme en het geweld der Sansculotten (1).

G. A. Meyer,
Ord. Praed.

1) Habets. G e s c h. B i s d. R o e r m. Dl. III, bl. 589.

InsIgnIs aC DeCora aVtVMnI fertILItas

metrice adumbrata

in reverendo admodum ac eximio patre

PATRE VINCENTIO HERFFS

sacri et apostolici ordinis ff. praedicatorum conventus Zittardiensis filio, Ruraemundensis seminarii episcopalis regente primario,

IN ALMA UNIVERSITATE LOVANIENSI

s. Theologiae doçtoralem lauream consecuto Lovanii in aula theologica, die XXI. Octobris M.D.CC.LXVI.

Allusio ad lemma.

Lemmata, dat fructus, Scuto subjecta loquuntur;
Quis dat eos? qualesve? petes; respondes: fructus
Anni temperies hos faecundissima profert:
Frugifer extremas Autumnus in horrea fruges
Mittit, et arboreos dat fructus ubere cornu,
Pampineasque suas offert mortalibus uvas.
Doctor ab Autumno traxit cognomina noster
Eximius, factisque suis respondet eidem:
Tempore dat fructus Autumni, illosque quotannis
Ipse dedit; Studiis cui mens devota sacratis,
Doctrinae varios collegit in Ordine fructus,
Dilectisque suis illos Tyronibus offert.

---

gratVlor hos patrI, CantanDo poeMata, frVCtVs.
thema: Fructus Honoris et Honestatis.
Eccli. XXIV. 24.

Alma Lovaniadum celebrisque Academia Mater,
Aòniis sacrata choris, faecunda virorum
Atque benigna Parens, quibus alta scientia Divûm
Est cordi: laetare, piis clementia Coeli
Respondet votis, hac orta luce serena
Felices sulfêro faces, cum quattuor uno
Doctores partu fortunatissima gignis
Conspicuos virtute viros, quos Laurea cingit.
Jam nova palladii sumunt exordici fasces,
Doctorumque novae rutilo fulgore quadrigae
Resplendent; solitique viros comitantur honores.
Cum trabeis crescunt tituli, rursumque triumphans
Ardua piërios lassat sapientia colles.
Laurigeraeque hodie late veneranda Catervae
Doctrinae delubra patent, foribusque Minervae
Cernis honoratae suspensa trophaea quadrigae.
Tuque ô qui patrium claris virtutibus orbem
Illustras! tantos inter spectande triumphos,
Vincenti, procedis ovans, ac judice Phaebo
Proveheris, signasque novis insignibus annum.
At non indecorem claris te magne, virorum
Inseris ordinibus, nostri decus Ordinis ingens,
Doctrinae Fructus qui largus ubique refundis.
Ducis ab Autumno recte cognomen, eidem
Magnificis factis te respondere videmus.
Frugifer est (ajunt) Autumnus ab Augeo dictus,
Quippe augentur opes collectis fructibus agri:
Sic Auges opibus Tyronum corda tuorum,
Doctrinae Fructus teneris dum mentibus offers.
Cumque ita faecundâ virtute Pheronymus exstas,
Laudibus intentus vestris, vir magne, libenter
Versibus his paucis, animo vigilante paratos

Fertilis ingenii Fructus ab origine dicam.
Eja age Calliope, citharas aptato, parata est
Maxima materies laudum; tamen ordine Patris
Ut Fructus laudesque canas, hic fertile nostri
Eximii natale solum monstrasse juvabit.
Juliacensis ei tellus primordia vitae
Non obscura dedit: quoniam pietatis avitae
Cultores habuit proles veneranda Parentes.
Frugiferis praedivis agris agnomine Millen
Pagus Juliacis claris qui cingitur oris,
Dotibus ingenii tantae clarescere Prolis
Coepit et aspexit laetus, quot ferret honoris
A puero Fructus, dum prima elementa docetur
Atque Catechesin; seu dum primordia Linguae
Addiscit Latiae: tum quisque sodalibus ipsum
Praeripuisse stupet primas; at congrua nobis
Fertilis ingenii ratio signanda videtur:
Quinque annis Charae faecundo lacte Parentis
Pastus erat, tenerae quo grandia robora menti
Addita creduntur; mentem qui nutriat, aptus
Lacte Thomae tum pene fuit; puerilibus annis
Egressus, Zittardiadûm sacrata subivit
Limina Conventus, supplex rogat, atque roganti
Candida Dominici juveni Zittardia Patris
Vela dabat: Tyro solemniter iste Professus
Gestiit ingenii specimen Fructusque daturus
Angelicam subiisse Scholam: per grandia rerum,
Per clausos naturae obices, per quidquid ubique
Scire potest mens docta, aut ignorare recusat,
Vadit iter laudum; vastas quoque sparsa per artes
Irrequieta suos virtus exsuscitat ignes.
Ardua dum penetrat Sophiae discrimina rerum,
Agnovit natura suum complexa Ministrum
Faecundo Matrona sinu, secretaque pandit.
Mens studiis vigilat nullo lassanda labore,
Nec vitae pars ulla perit: sua tempora curis
Cuncta vacant divisa suis; quos otia perdant
Non credis fluxisse dies: Fructusque refundit

Multiplices: nam quaeque aliis obscura videntur,
Haec videt Angelici radiis clarescere Solis.
Hinc ad Theîologum facilis fit semita cursum,
Hunc laete ingreditur, magno quoque foenere Fructus
Colligit assidue moralia dogmata discens:
Quaeque et in abstrusis solers speculatis rebus
Indagare valet, subtili pervia menti
Fiunt; sic explet felici tramite cursum.
Nec mora Lovanii Sophiae documenta docendi
Tyronum plausu est ipsi consessa facultas,
Ut quos collegit studiis intentus Honoris,
His et Honestatis Fructus communicet omnes
His teneris plantis; votis nil defuit istis,
Frugiferas etenim Domino aspirante quotannis
Mysticus Autumnus plantas facit esse tenellas.
Deinde Ruraemundam fuit ad majora vocatus
Munera; Scripturae studio plaudente Professor
Redditur; hisque novo est curis incumbere zelo
Visus, ut imbueret sacrato gnaviter illos
Dogmate discipulos, quibus est a semine nomen.
Quantum frugiferas mentes gratante suorum
Numine reddiderit, constat, sub Praeside tanto
Dum Cathedram scandunt, Fructusque dedisse probantur
Summa Laude Theses vîce defendendo quaterna:
Et vice dum quartâ Praeses praesedit ibidem,
Ex utriusque Libris Scripturae prompserat amplam
Materiem, Thesibusque suîs ingessit eandem.
Indefessus enim cupit exhaurire fluenta
Eloquii quaecunque sacri, queis dogmata morum
Firmet et a vitiis valeat terrere nocentes.
Cumque Professoris munus quadriennia tantâ
Laude peregisset Fructusque dedisset Alumnis,
Provehitur rursus, munusque Regentis obire
Pergit Tyronum serie exultante suorum.
Ubere nunc spargens moralia semina cornu,
Multiplici Fructu charos foecundat Alumnos;
Profectumque brevi tantum, zelumque docentis
Miratos Praesul Patris Illustrissimus hujus,

Assignabat ei Synodali examine sellam.
Muneribus tantis perfungens plura mereri
Cernitur, atque Regens studii Primarius exstans,
Charos Discipulos solito complexus amore
Jugiter illorum divino dogmate mentes
Imbuit et clare fidei mysteria nostrae
Explanabat eis arcanaque cognita fecit.
Desine Vincenti, Fructus Autumne dedisti,
Laurea jamque tibi meriti confertur honoris.
Eja age laurigeros inter celeberrime coetus,
Scande triumphalis culmen venerabile sellae,
Et magnos proceresque inter spectande togatos
Jam superba tene. Doctis inserte virorum
Ordinibus, magnis animum nunc laudibus exple
Victor et aeternas capta tua praemia Lauros.
Panduntur Laudum portae, tibi buccina mugit
Pegasidûm, festoque fremit tibi carmine vates,
Nec dubitat tanto plausum conferre triumpho
Accipe Confratrum plausus et vota tuorum
Doctorale decus tibi qui gratantur ovantes.
Vive diu sospes, meritis et cresce diebus,
Prolongetque tuos in saecula Nestoris annos
Omnipotens Magnusque Deus: feliciter acto
Tramite, coelestes cingant tua tempora Lauri.

Chrono-Distichon.

CIngIto DaphnaeIs, VInCentI, teMpora LaVrIs;
sVsCIpe sIC zeLI proeMIa DIgna tVI.

Chronicon Dedicatorium.

DoCtorI HerfsIo stVDIosI LoVanIenses DICabant.

AntVerpIae PetrVs Joannes ParYs haeC CarMIna proeLIs Dabat.

TABLE ALPHABÉTIQUE.

H.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

W.

TABLE DES MATIÈRES.

PLANCHES.

